

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GAMLE MINDER

FRA

HAMMERUM HERRED

OG

HERNING.

2DET OPLAG.

HERNING — 1916.
UDGIVET AF OG TRYKT I ANTON LARSENS BOGTRYKKERI.

FORORD

De to Bidrag til Hammerum Herreds og Herning Bys Historie, som her er genoptrykt, er i 1889 og i 1891 trykt som Føljeton i „Herning Folkeblad“ og da udsendt som Særtryk af dette Blad.

I mange Aar har disse oprindelige Udgaver ikke været til at fremskaffe, skønt Efterspørgselen har været stor. Dette har givet mig Ideen til at trykke dem op, hvilket med Tilladelse af Vedkommende her er sket.

Udgaven er en nøje Gengivelse af de oprindelige, der er kun et Par Steder foretaget uvæsentlige Forkortelser.

Da 1ste Oplag af den nye Udgave hurtig blev udsolgt, udsendes hermed 2det Oplag.

Herning, i Oktober 1916.

Udgiveren.

Gamle Minder

eller

det Hammerum Herred,
som forsvinder.

Af

Helmuth Krarup,
Justitsraad.

Justitsraad Krarup.

INDLEDNING.

En Skildring af Hammerum Herred
i ældre Tider, Træk af Folkelivet og korte
Beskrivelser af bekendte Mænd.

Mere interessant Opgave at skrive over kan vel neppe gives, da der vel ikke er den Egn i vort hele kære Fædreland, der har forandret sig saa meget, eller i det Hele er gaaet saa stærkt fremad i Udvikling, som Hammerum Herred i de sidste 50 Aar; og Overgangen er saa meget mere interessant, som der for 50 Aar siden neppe var nogen Egn i Danmark, der stod saa langt tilbage i næsten enhver Henseende som just Hammerum Herred. Ved denne Betegnelse tænkes dog ikke strengt paa de 18 Sogne, hvorfra Herredet bestaar; men Hedeegnen midt i Jylland; — den Egn af Landet, der havde omtrent lige nær og lige langt til Horsens, Vejle, Varde, Ringkøbing, Holstebro, Viborg, til dels ogsaa Randers eller Ands samt Aarhus og Skanderborg. Fladeindholdet udgør c. 20 à 30 □ Mil, altsaa et større Omraade end Lolland og Falster, og var det, ad de i gamle Dage besværlige tunge og lange Veje, ulige besværligere og kostbarere at komme til og fra Midten af Hedeegnen, end at komme fra Sælland til Jylland. Egnen var derfor heller ikke meget anset; thi tilsyneladende levede Beboerne da i stor Fattigdom og Elendighed — mere isolerede i mange Henseender end Øboere paa Anholt og Læssø, og maatte endelig paa en Rejse kendes, at man var fra Hammerum Herred, gættede næsten altid Spørgeren medlidende Svaret med „Jammerfuld Herred“ osv.; men vilde Vedkommende være rigtig vittig, tilføjedes ironisk: „Hamborg Herred!“

Men fordi Opgaven er interessant, er den derfor ikke mindre vanskelig, da der stilles saadanne Fordringer om Kendskab til en saa lang Række af Aar, at ingen Nulevende kan opfylde dem, om han endog havde levet mere end 7 Gange 10 Aar. Om 100 Aar er jo alting glemt! Det vil derfor være nødvendigt, for at skildre Liven og Leve-maaden her i vor Egn for c. 100 Aar siden, at ty til de Afdødes efterladte Skrifter, og af dem er der just ikke Mange, der særlig have beskæftiget sig med Hammerum Herred. Derimod er der flere Forfattere, som have leveret livlige Skildringer, som ere 60 à 70 Aar gamle — saaledes nogle faa Præster — endvidere afdøde Etatsraad Fjelstrup paa Sindinggaard; men dog have Ingen saa livlig, sand og træffende skildret Livet paa Heden som afdøde Steen Blicher. Læser man hans tilsyneladende simple, med naturtro Fortællinger, da er man straks midt inde i den forsvundne Tid — enten det saa er i Prosa eller paa Vers, se i hans Bindstuefortællinger — og man mærker, ved at han ofte lader Begivenhederne passere enten i Knudmose eller Sunds Præstegaard, eller han lader Kæltringelivet passere i Ørre eller Karup, at han nøje kendte vor Egn og havde det rette Syn paa den daværende Befolkning. Sammenligner man saa pludselig og ret levende den Tid med vor nuværende Tid og Tilstand, kan man nok fristes til med Steen Blicher at udbrøde: „Ak, hvor forandret!“

De efterfølgende Meddelelser om den ældste Tid i vor Egn ville saaledes især komme til at støtte sig paa ældre statistiske og officiellè Opgivelser — og i saa Henseende kan gaaes mere end 100 Aar tilbage, da den for Hammerum og Lysgaard Herred saa bekendte Begunstigelse til at forhandle uldne — Husflids-Varer — Bindtøj — jo er over 100 Aar gammel. Dernæst vil jo ogsaa mangan interessant Oplysning kunne faaes af ældre Dokumenter og gamle Protokoller, hvoraf desværre dog brændte en Del ved Branden paa Højriis i Kammerraad Møllers Tid. Dernæst forudsættes, at Læserne ville

være tilfredse med, at der nu og da fremdrages og gentages Beretninger og Fortællinger om, hvad senere Forfattere have fortalt om Egnen. Mangfoldige gamle Sagn findes i Evald Tang Kristensens „Jydske Folke-minder, især fra Hammerum Herred“. Foruden værdifulde Bidrag fra Fjelstrup og Steen Blicher haves ogsaa flere interessante Oplysninger fra en Pastor Fabricius, der i sin Tid var Præst i Snebjerg og Tjørring og boede i Gjødstrup Præstegaard.

. Hvad Skildringer derimod angaar af omtrent de sidste 50 Aar, da maa disse jo i Hovedsagen refereres efter de Nulevendes — efter Øjenvidners — Beretning; thi de Kilder, som haves at øse af i saa Henseender ere kun faa og ikke meget tilfredsstillende.

DE STORE AFSTANDE.

Det, der fremfor alt lagde sin tunge, kolde Haand som et Tryk paa Egnen, og saa at sige holdt al Udvikling og Forbindelse med Omverden tilbage, var de forfærdelige Afstande, og den Anstrengelse og utrolige Tid det tog at passere disse. De fleste Nulevende ville dog endnu kunne mindes, hvorledes Tilstanden var her for 40 à 50 Aar siden, førend vi fik andre grundforbedrede Veje — navnlig Holstebro-Veje Vejen. Det var i den Tid almindeligt, at en bedre stillet Gaardmand gjorde i det mindste een Rejse om Aaret til en af de østlige Byer for at gøre Indkøb for hele Aaret. Lad os tænke f. Eks. paa en Tur til Horsens, hvor der i sin Tid var en Købmand Mundberg, der var meget afholdt. Længe før Dag drog da Husfaderen afsted — stille og lydløst. Vognen, der var lang og smal, Træksler med Lundstikker — Vognskrin, gerne grønmalet, og med en ejendommelig original høj Bagsmæk — stundom med Navn paa, vel fyldt med flere Sække Hakkelse og flere Bundter af det bedste Hø, større Forraad af Brød og vel fyldt Madkurv eller Kasse — saakaldt „Teine“. Bæsterne — som Hestene i Reglen kaldtes i gamle Dage — var jo høfodrede og ikke vante til slig Rejse, og det gik derfor for det meste i Skridt-Gang; thi Vejen skulde jo „drives ind“, idet der kun undtagelsesvis paa et udmærket godt Stykke Vej blev travet, og var dette baade for Hestene og den mulig medhavende Passager en behagelig Afveksling — saalænge det varede! I Almindelighed regnedes 2 Timer til hver Mil; men kunde stundom dog forceres

ned til 1½ Time. Det var en vanskelig Opgave at kende og finde det rigtige Hedespor, og stundom stod man midt paa den vilde, øde, udstrakte Hede og vidste ikke, hvilket Spor man skulde vælge, idet det ene gik til Vejle, det andet til Horsens. Kom man saa endelig til en indkastet Vej — den Tids Hovedlandeveje —, da var disse altid tunge og sandede; vare de særdeles godt vedligeholdte, da vare de belagte med Lyng eller store Lyngtørv eller Opkastning fra Grøfterne, der ikke gjorde Færdselen lettere eller behageligere. Af rigtige Kroer var der ikke mange, men derimod desflere Steder, hvor man plejede at bede; dog sørgedes der altid for, at Bæsterne samtidig kunde faa Vand. For hver 2 Mil burde der bedes; hver anden Gang med Brød og Hø, som medbragtes, hver anden Gang med Hakkelse. Mandens Tilsæt ved sligt større Ophold paa 1 à 2 Timer var da sædvanlig en lybsk Skilling (eller omtrent 7 Øre) til en Kop Kaffe; den øvrige Levemaade medbragte han da selv. Paa denne Maade kørtes fra Morgen Kl. 3—4 til Aften Kl. 9—10 omtrent 10 Mil. Det vil derfor forstaaes, at det næsten altid tog 2 à 3 Dage at gøre slig Købstadsrejse. Da vedkommende Købmand i Byerne, hos hvem der handledes, altid gav frit Ophold, var det næsten fabelagtig saa billig en saadan Rejse kunde gøres. De Beboere, som den Gang levede paa Heden, og som vel levede mere tarvelig og sparsomt end nu, havde dog alle Trang til nogle af Livets første Fornødenheder, saasom Salt, Jærn, Træ, Kaffe og Sukker, en Ubetydelighed af Sæbe, Tvist, Reb, Søm, Manufakturvarer osv. osv. — og var der da enkelte Handlende omkring i Herredet, som forsynede Folk dermed; navnlig bør fra den Tid nævnes Truels Gravesen, Hans Christian Bank og Jens Christian Overgaard i Gullestrup fouden Flere. Disse lejede da for ringe Betaling deres Købmandsvarer hentede fra Øst- eller Vestkystens Købstæder, og er der Mange endnu, der tænker tilbage paa de mange Rejser, de lode sig leje til, saasom til Horsens, Aarhus og især til Ands

Kro efter Tømmer, der blev sejlet ad Gudenaen fra Randers for Truels Gravesen og J. Chr. Overgaard. Betalingen for Rejser til Ands var i lang Tid 1 Rd. Courant (lidt over 3 Kroner); men da det rygtedes, at Haudelsmændene havde forhøjet Prisen til 1 Spc., bleve de Kørende derover saa glade, at de lovede hinanden, at nu skulde man ret faa Købmændenes Specier til at rulle. At Læssene ikke vare ret store, kan man slutte dels af den ringe Betaling, der gaves, dels af, at det paa den Tid var umuligt at køre større Læs — sjældent over 4 à 5 Tønder Rugs Tyngde — paa de daarlige og tunge Veje. Et Hedespor kan undertiden være meget let, saa længe Vejen gaar over høj og fast Hede; men kom man over blød og fugtig Mosebund eller Engdrag blev Vejen ofte næsten ufremkommelig, og var det da slige Steder, hvor det for Alvor kneb. Dengang havdes jo ikke saaledes som nu Broer eller Stenkister over ethvert Vandløb, men maatte man næsten altid køre igennem Aar og Bække, og gjaldt det om at kende „den rette Køren“. Især var dette vanskeligt ved de større Vandløb, f. Eks. i Skarrild Aa, og er der Mange, som endnu kunne fortælle om de store Forlegenheder, ja ligefrem Livsfarer de have gennemgaaet for 40 à 50 Aar siden ved at passere — især ved Vintertid og ved Flodtilfælde — slige Vandløb.

Naar man nu kører rask over en saadan Bro, f. Eks. ved Skarrild, tænker den nuværende Slægt næppe paa, hvor besværlig Overfarten var for ikke ret mange Aar siden, da de gaaende Passagerer maatte sejles over i noget, der mere lignede et Dejgtrug end en Baad, eller som der i en Vise berettes om en Dame, der maatte „ride paa Kosacks Ryg“.

Vare de større Afstande store, saa var derfor de saakaldte smaa Afstande ikke smaa — lige saa lidt som de da ere endnu, og var det derfor meget almindeligt paa den Tid, naar det var for langt at gaa, at ride. Herved undgik man til Dels at generes af de daarlige

Veje, og en Rytter kunde da — naar han var godt ridende, det vil sige havde en god Hest — med større Lethed og i langt kortere Tid tilbagelægge flere Mil end pr. Aksel. Det var derfor almindelig, at hver Forretningsmand, især Kreaturprangere, Smaaproprietærer, ja Præster ogsaa, havde sig en saakaldt „Rider“. I den Tid kendte man endnu ikke „Bicyklerne“.

Var en Pranger, efter at have solgt ud i Holsten, belæsset med en af Specier og Dritler velfyldt „Pengekat“ og skulde han særlig forcere sin Rejse fra Sønden for at komme sine Konkurrenter i Forkøbet med nye Indkøb, vil forstaaes, at slige Rideture — hvorom der haves fast vidunderlige og utrolige Beretninger — ikke vare behagelige; men i allerhøjeste Grad anstrængende. Efterretningerne om Kreaturpriserne bleve den Gang hverken telegraferede eller telefonerede, hvorfor det ofte var meget om at gøre at komme først hjem for straks at gøre nye Indkøb, førend det rygtedes om de stigende Priser. Nu ser man sjælden en Rytter i Hammerum Herred; men har en enlig Person et Ærinde, f. Eks. i Nabosognet, ja saa kører han nok saa flot i stor Fart i Fjedervogn paa en grundforbedret Vej.

Apostlernes Befordring har jo i flere 1000 Aar været i meget stor Anseelse og været meget benyttet hele Verden over; ogsaa her i Egnen udmærkede Beboerne sig i gamle Dage som gode Fodgængere, og vides ingen Egn at kunne maale sig med en indfødt Hammerumherredsbeboer i at tilbagelægge ofte flere Mil til Fods; det skulde da mulig være Københavnerne, der ville gøre de indfødte Forrangen stridig; men de gaa dog paa en anden Maade, idet de vel tilbagelægge ofte lange Strækninger paa kort Tid; men Jyden har en egen sejt Maade at gaa paa — nemlig altid tilsyneladende noget langsomt, men saa ihærdig bliver han ved med lange, tunge Skridt, at man forstaaer, at de store Afstande her ikke ret meget genere. Dette ser vi endnu daglig Eksempler paa i vore Landposter. En god Fodgænger

her i Egnen tilbagelægger ofte 4 à 5 Mil uden at der lægges Mærke dertil, og er det ikke mange Aar siden, at en gammel Mand paa omkring 70 gik paa en Dag omtrent 8 Mil til Ringkøbing og hjem igen næste Dag for at forrette et lidet Ærinde, som ellers nu for faa Ører til Frimærker kunde have været klaret. Han var nu fra den gamle Tid! —

DE GAMLE VEJE INDTIL 1848.

Den, der er lidt fortrolig med vor Egns afsidesliggende Heder, og som jævnlig har færdedes paa dem paa kryds og paa tvers, vil erindre jævnlig — endnu! — at have set en Mængde dybe Hjulspor i Hederne, alle gaaende i en bestemt Retning, ofte 10 à 20 ja endnu flere ganske tydeligt tæt ved Siden af hverandre. Lad os falde lidt i Tanker over, hvor gamle mon disse Spore ere? Det er jo ikke let for Nogen, der ikke tillige er Digter, at skildre Landet og Tiden for en 3 à 400 Aar siden; men Ingen kommer dog saa let derfra som Æventyrdigteren H. Chr. Andersen, der — som vel de Fleste have læst om i Æventyret „Lykkens Galoscher“ — saa grundig kurerede Justitsraad Knap for hans Forherligelse af Kong Hanses Tid ved at lade ham af en Fejltagelse tage de Galoscher paa, som Lykkens Fee havde hensat i Forværelset om Aftenen, da han skulde hjem. Disse Galoscher havde nemlig den Egenskab, „at Enhver straks kunde ønske sig hen paa det Sted eller i den Tid, hvor han helst vilde være“. Lad nu enhver af os tænke os saaledes som i Æventyret, pludselig hensatte i Kong Hanses Tid, og lad os være til Stede paa det Sted i Skjern Aa, der endnu af Alle kan paavises, og som kaldes „Kong Hanses Hul“. Hvad passerede her Anno 1513? Ja, Kongen satte jo som bekendt Livet til her ved at falde af Hesten paa en Rejse til Aalborg, hvor han kort efter døde — i sin Fødeby.

Formodentlig maa Færdselen fra Syd mod Nord gennem Heden have været bedre den Gang langs Vest-

kysten, end midt igennem Hedestrækningen, som vi nu kalde Hammerum Herred; men alligevel var det dog vist paa den Tid vanskeligt — ja livsfarligt at passere Vandløbene — især saa stort et Aadrags som Skjern Aa, saa længe der ingen Bro var.

At Rejserne for en 3—400 Aar siden maatte gaa ad de utallige Hedespor, som vi endnu hist og her saa Resterne af, er klart og afgjort, men fast ubegribeligt, hvorledes de have kunnet køre igennem Vandløbene og de bløde bundløse Steder. Alt tyder paa, at disse Veje maa have været meget benyttede, i alt Fald have de været brugt i en meget lang Aarrække. Hvor mange 100 Aar det er siden, at Vognfærdselen er begyndt, er jo ikke godt at opgive; men vi ved da fra Ingemanns Fortælling eller Skildring af, hvorledes Carl af Rise red, medens Rigmoer og de andre kongelige Kvinder kørte i Karm, at paa den Tid brugte man Køretøjer, og maa disse altsaa kunne have efterladt sig Spor fra Valdemarernes Tid. Ja, hvem kan sige, hvor længe det er siden, at den Vogn, som for faa Aar siden blev opgravet i Dejbjerg Mose, færdedes i vor Egn?

At Kørselen kunde gaa godt nok over høj og fast Hede, kan jo nok tænkes, især da vi nu i vor Tid kan træffe disse Spor over høje Bakker og Brinker, hvor Opbrækningsploven endnu ej ret har naaet hen; forøvrigt er Ingen ked af at indtage til Dyrkning slige gamle Veje, hvorfor de selvfølgelig svinde bort Aar for Aar. Men nu spørges: hvorledes har man saa i hine Tider, samtidig med at disse Spor afsattes, kunnet køre igennem og over de bløde og bundløse Steder og de mange Bække og Aar og Moser? Det er tilvisse for os, der nu med Damp i utrolig Fart passere f. Eks. over Skjern Aa forbi Kong Hanses Hul, næsten ubegribeligt!

Naar Amerikanerne ville indtage og opdyrke et nyt Stykke Land, saa er det første, de gøre, at anlægge Veje. Her i Landet — navnlig her i vor Hedeegn — er man

vel ikke gaaet saaledes frem, idet Vejene her først er fremkomne, efterat Landet har været noget beboet og noget kultiveret. Hovedretningen af de gamle Veje igennem Hammerum Herred synes fortrinsvis at have gaaet enten i Retningen sydøst fra Holstebro til Vejle og Horsens — eller tvers igennem fra Vest især Ringkøbing mod Øst — som ad Aarhus og Horsens. Utallige ere ogsaa de Spor, som føre igennem Heden til og fra Viborg — Jyllands gamle Hovedstad.

Vejen Syd paa fra Viborg over Hede forbi Klodemølle og igennem det østlige af Hammerum Herred gennem Christianshede ad Nørre Snede osv., er mulig en af vor Egn's ældste saakaldte indkastede Landeveje med Broer; dog var man aabenbart her mindre generet af Moser og bløde Steder end ellers, da Jyllands Højderyg omtrent falder sammen med denne Strækning.

Hvad nu specielt de ældste egentlige Vejanlæg her i Ringkøbing Amt angaar, da forudsættes disse at have udgaaet fra Holstebro, dels i Retningen af Skjern gennem N. Omme og Brejning, dels langs Vestkysten igennem Ulfborg ad Ringkøbing, og derfra over Skjern til Varde og Ribe. Ogsaa fra Holstebro mod Syd eller ad Holsten have vi jo her i Egnen haft den bekendte Drivevej for Kreaturer, der førte gennem Vinding, Rødding i Vildbjerg, østlig igennem Vorgod eller ad Fruergaard, og som kaldtes „æ Ail Vej“ — usikkert hvorfra denne Benævnelse har sin Oprindelse. Nogle have ment, at det egentlig var de Adeliges Vej, fordi de Adeliges Stude drev denne Vej! At der i sin Tid har været betydelig Færdsel her, er endnu mange Steder øjensynlig; og de sidste Rester deraf ville vel snart forsvinde, om ikke før, saa naar Hedeselskabet forhaabenlig om faa Aar faar tilplantet alle de Højdedrag, hvor over denne gamle Drivevej gik.

Af særlig Interesse for Hammerum Herred er den gamle Vej, der gik tværs igennem fra Vest mod Øst — eller til Ringkøbing — til „HARSENS“, som der endnu staar paa de tilsyneladende uforgængelige Milepæle.

Hvem der fra først af har forestaaet disse Anlæg, eller hvem der har givet Planen for Hovedretningen, vides vel ikke med Sikkerhed, men det er dog højst rimeligt, at det har været Amtmændene i Ringkøbing Amt.

Man har særlig nævnet Amtmand Hansen som virksom i den Retning. At der her, som ved nuværende Vejes Anlæg, har fundet nogen Vejforhandling Sted, eller grundig Undersøgelse af de lokale Forhold, synes ikke at have været Tilfældet, og Alt tyder næsten paa, at man efter en Linial paa Kortet har betegnet, hvor Vejen skulde anlægges. Onde Tunger skumle jo ogsaa over, at en eller anden Herregaard formedelst dens Ejers Indflydelse har faaet Vejen lagt forbi sin Dør ved at byde Amtmanden eller anden indflydelsesrig Mand behageligt Ophold og Nattekvarter paa forestaaende Rejser. Saaledes kan man idetmindste tænke sig, at Oprindelsen har været til den Vej, der i sin Tid er anlagt fra Overgaard i Nørre Omme over de høje Tiphede Bakker igennem Timring forbi Møltrup til Snebjerg — ligesaa ogsaa Vejen fra Holstebro til Brejninggaard over de forfærdelige Bakker, som befindes paa denne Strækning.

Ringkøbing—Horsens Vejens Retning blev da siden forbedret ved at føres forbi Brejning — over Vorgod og Vorgod Aa — forbi Tanderup til Snebjerg og til Gelleruplund — Hammerum Herreds ældste Centralpunkt. Fra Holstebro gik den gamle Landevej mod Sydøst ad Aulum, hvor den delte sig dels i Retning ad Gellerup (eller Horsens) over Broen ved Nybro Mølle og gennem Sunds, dels i Retning ad Snebjerg (Vejle) forbi Sindinggaard.

Disse her nævnte Hovedveje vare vel omtrent de eneste, man havde her i Herredet omkring ved 1830. De vare vel ikke gode eller lette at køre paa; thi de bleve brugte langt mere end man skulde tro, og Vedligeholdelsen var simpel; denne udførtes ved, at hver Beboer — ofte i utrolig lang Afstand fra Vejen — maatte holde hver sit utrolig lange Vejstykke vedlige; og hvori bestod

saa denne Vedligeholdelse? Ja det, der var i Grøfterne, blev kastet ind paa Vejen; de bløde Steder blev opfyldte med et eller andet blødt Materiale, og blev Hullerne derved endnu mere bundløse; Vejene vare i Reglen saa tunge og sandede, at de Vejfarende ofte foretrak, hvor det kunde lade sig gøre, at køre ved Siden af i et Hedespor. Men et Gode havde disse Veje dog, det var, at der var Broer over alle Vandløbene. En af de ældste Broer, vi saaledes endnu have fra den Tid, er Broen ved Nybro Mølle; den har nogen Lighed med det Uhyre af en Bro — maaske den Tids Mesterværk! — som alle Ældre vil mindes var i Holstebro over Storaan, førend Chausseen blev anlagt. Da Broen ved Nybro Mølle nu snart skal forsvinde for at afløses af en ny og bedre, kunde det være ret interessant, om en Maler eller Fotograf vilde forevige os dette Minde om en svunden Tid.

Omkring ved Aaret 1840 begyndte Strid og Forhandling blandt Beboerne om en indkastet Vej til Vejle eller Fortsættelse af Holstebro-Snejbjerg Vejen. De tilgrænsende Amter i Viborg og Vejle vare jo nærved at komme Ringkøbing Amt lidt i Forkøbet med deres Vejanlæg; saaledes var det, naar man gennem utallige Hedespor — over Skarrild-Arnborg — havde naaet Vejle Amt, saa traf man der reglementerede Landeveje, og næsten værre var det, naar man kom tilbage Syd fra, da at bemærke det Hjemmelige og Ejendommelige ved Egnen i, at man atter kom ind i de vildsomme Hedespor. Endelig omtrent 1845 eller 46 blev Vejen anlagt under Ledelse af daværende Amtsvejsbetjent Schønnemann fra Snejbjerg Kro — over Hjortsballehøje — forbi eller igennem Overgaard i Arnborg — forbi Holtum til Brande.

Classonsborg kunde paa den Tid endnu ikke ret trænge igennem med sit Forlangende om Veje, og blev en paabegyndt Vej fra Skarrild mod Nord i Retningen ad Hjortsballehøje kun paabegyndt, men aldrig fortsat. Derimod anlagdes der en Vej, fra Studsgaard omtrent, eller Nord for Hjortsballehøje ad Kibæk Mølle og

Fruergaard. Det antages næsten, at den solide Bro ved Fruergaard, der saavidt vides blev opført under Ledelse af Amtsvejbetjent Stilling, var Skyld i, at den foran omtalte og paabegyndte Vej fra Skarrild, der endnu eksisterer som værdiløs Mindesmærke, ikke blev fuldført, da det vilde være for kostbart for Amtet at opføre tvende Broer saa nær ved hinanden over et saa stort Vandløb som Skjern Aa.

Der blev jo vistnok i den Periode anlagt flere Landeveje i Herredet; men Intet af særlig Interesse vides at berette om deres Tilblivelse. Saaledes anlagdes Vejen gennem Sunds ad Viborg til Karup; og havde Folk i den Tid travlt med at fortælle om de Veje, Justitsraad Fjelstrup skulde have foranledigede indkastede og forsynede med Broer — dels til Viborg, hvor han jævnlig rejste i den Tid som Stænderdeputeret, dels til Salling ad Simmelkær og Feldborg, og Brejninggaard, hvor han havde Børn gifte. Ogsaa i Karup havde han en Datter, der var gift med en Søn af Steen Blicher.

*

*

*

Det var egentlig ikke lysteligt at gøre Rejser igennem Hammerum Herred for en 50 à 60 Aar siden, og dog var der noget saa interessant og ejendommeligt derved, at den, der har gjort slige Ture, om endog i Barnealderen, aldrig glemmer den lydløse Stilhed, Langsomhed og rent ud sagt Tarvelighed, hvormed slige Rejser da gjordes. Vejene var jo i Reglen bløde og sandede og meget tunge, og passeredes, som før omtalt, mest i Skridt-Gang; det vilde da anses for Dyrplageri at passere en Mil paa en Time. Længere hen i Tiden oprettedes det saakaldte Vognmandslag i Gellerup, hvor der kunde bestilles Ekstrapost med en Times Varsel, og var det et uhyre Fremskridt, at slig Vogn paa Rullen — Kusken forsynet med Posthorn til at blæse de Mødende af Vejen! — skulde saavidt mindes køre 1 Mil i 5 Kvarter. Maaske kan der senere blive Lejlighed til at skildre, hvor godt eller hvor slet

og ubekvemt man efter vor Tids Begreb var kørende med sli­g kongelig Befordring; kun være det tilladt denne Gang at mindes og lidt nærmere omtale de Kroer og Bedesteder, der i hin Tid fandtes ved de almindelige Færdselsveje — til de Rejsendes og Bæsternes Bekvemmelighed.

Saaledes var der paa Vejen fra Holstebro — ad Vejle og Horsens — forbi Sindinggaard omtrent midtvejs Lundgaards Kro i Aulum. Den var saaledes som alle Kroer paa den Tid en sædvanlig Bondegaard med vistnok „kongelig Privilegium“. Her var Staldplads, som var Hovedsagen, og den Rejsende kunde mod at bøde 1 lybsk Skilling faa en Kop Kaffe og vel ogsaa en Dram af i Reglen hjemlavet Brændevin for at krydre den medbragte Mad, — ja skulde Gildet være ret stort, fik Kusken en Kaffe­punsch. Forøvrigt gik Alt her som et Familiebesøg, og kun ved Afrejsen fik man Lov til at efterlade nogle faa Lybekkere. Et yndet Bedested paa den Rute var forresten et lille usselt Hus i Tvis — lidt nærmere Holstebro —, der beboedes af en fattig, men usædvanlig stræbsom Mand, „kloge Knud“ kaldet, der saavidt mindes havde en tyk, svagelig — mulig vattersottig Kone. Huset var uhyre lille, lavt og tarveligt, og var det et stort Fremskridt, da Knud fik et lidet Udhus opført — man sagde, at Bjælkerne her bestod af snoet Revlingereb —, hvor til Nød et Par Heste kunde faa Husly. Senere gik Forretningen over til en Mand, der til Dels arvede Navnet og blev „kloge Frands“. Dette Sted har altid været meget afholdt, egentlig altid foretrukket for Lundgaards Kro, og som andre kære Børn har det haft mange Kælenavne, saasom Skjæve Kro, Schnakenburg Kro osv.; men nu er der en reglementeret tidssvarende, „Vandløberne“ jevnlig besøgt Kro med reglementeret Kørestald osv., kaldet „Tvis Kro“. De to vigtigste Kroer, man ellers havde i Hammerum Herred for 50 à 60 Aar siden, var forresten Snebjerg Kro og Gjelleruplunds Kro. Begge disse Steder laa jo som ved en Slags Korsvej, og kunde her — paa gæstevenlig Maner — herbergeres Rejsende til og fra Vejle—Horsens—Aarhus,

samt til eller fra Ringkøbing eller Holstebro. Her kunde overnattes og stod altid opredte Senge med varme tunge Dynner og rigelig Sengehalm parate for alle Slags Rejsende. Skulde nu Rejsen fortsættes fra Gjelleruplund øst paa, da havdes der en Mil til Ikast, hvor man kunde besøge „Knud ved Ikast Kirke“, atter en Mil til „Tyvkjær“ og atter en Mil til „Lille Hjøllund“ — skarpe Hedegaarde, beliggende ved den indkastede Horsens Vej, og ville disse Gaarde med deres store Faareflokke og forøvrigt store Tarvelighed og imødekommende Gæstfrihed staa i venlig Erindring for Enhver, der rejste paa den Tid. Gjaldt Rejsen derpaa Aarhus, maatte man i Ikast opgive den indkastede Vej, naar man havde passeret Højris, og maatte man da søge at finde det rette Hedespor igennem Bording, ad Them, Salten eller Ry osv. I Bording — midt paa Heden — plejede man at give Brød under aaben Himmel; men dog paa et bestemt Sted, nemlig for „Ane Marie Kimers“, der boede i en ussel og ringe Hedehytte; hun „standede“ med Glæde til fri Felt en Kop Kaffe i en sort-Jydepotte, medens Hestene bedede. Rygtet paastod, hun blev velhavende. En lignende Forretning dreves paa Ringkøbing Vejen omtrent midt imellem Snebjerg og Vorgod af „Else Randris“. Dog var Lejligheden her bedre. En endnu levende, meget gammel Mand har nyligt fortalt om en voldsom Scene, der skal være passeret i dette Hus en Gang. Apotheker Gundorph og Hans Christian Bank kørte nemlig til Ringkøbing. Herskabet havde bestilt Kaffe og blev Kudsken da ogsaa buden ind; men i den snevre Plads var han saa uheldig med sit store Kudske-kjoleslag at slaa samtlige Kopper med Indhold ned af Bordet. Else blev herover som en Furie og slog som rasende paa den stakkels Kudsk, der havde ødelagt den dejlige Kaffe og de fine Kopper. Hun blev først mild igen, da Gundorph — den sædvanlige Flotte — gav hende en blank Daler.

Som oplysende Tillæg til og Bekræftelse paa, hvad ovenfor er anført om de store Afstande og om Vejvæsenet, meddeles, hvad der berettes i Ringkøbing Amts Beskrivelse derom for 60 à 70 Aar siden.

„Imidlertid er den (større) Del af Amtet bedre befaren (med Hensyn til Ladepladser og Vejvæsen) end det indre af Landet, nemlig Hammerum Herred. Egentlig er Holstebro det Sted, hvorhen de fleste af disse Egenes Beboere skulde søge; men denne Købstad er som saadan kun lidet i Stand til at fremme disses Tarv; desuden ligger de fleste Sogne 3 à 6 Mil derfra.

Til Ringkøbing, under hvis Amtstue mange af Hammerum Herreds Beboere høre, have de 5 à 9 Mil; til Horsens 7 à 11 Mil; til Viborg 6 à 7 Mil og til Aarhus 10 à 13 Mil. Horsens maa de i Almindelighed ty til, naar de ville købe til billigere Priser eller sælge mod kontant Betaling; for at handle i denne By maa de altsaa gøre en Rejse paa 14 à 22 Mil.

Men ikke blot Vejenes Længde, men ogsaa deres Slethed hindrer i høj Grad en bekvemmere Samfærdsel. Omtrent der hvor Vrads Herred begynder, ophører Landevejene, og ingen findes igennem dette og Nørvang Hervang Herred før ved Gredstrup Kirke i Vrads Herred. Kun mangfoldige Hjulspor betegne Vejen gennem Hederne, hvor det er Skik, at naar det ene Spor er opkørt, lægges et andet Spor ved Siden af; hvor flere slige Hjulspor krydse hverandre, er det en vanskelig Opgave for den fremmede Rejsende at træffe det rette. Selv der, hvor indgrøftede Vejstykker gives, ere de af Mangel paa Tilsyn, Vedligeholdelse i rette Tid og paa hensigtsmæssig Maade sædvanlig meget slette, ja endog ufremkommelige om Vinteren. Aaer og Bække, som uden Fare kunne passeres om Sommeren, er til sine Tider ikke mulig at komme over uden Livsfare, naar Vandet efter vedholdende Regn eller stærk Tøbrud er steget, hvorfor man ofte nødes til at gøre en lang Omvej for at komme til det Sted, hvor Bro er slagen over Vandløbet. At der for ikke længe siden er

ved Karup slagen en Bro over Karup Aa, har i Forbindelse med en ny anlagt Vej dertil været til Gavn for Amtets østlige Herreder, som nu lettere kunne afsætte deres Kornvarer til Viborg.

Ingen Egn trænger mere til gode Veje end Hammerum Herred, og i ingen savnes de saa meget som her. Endog de indgrøftede Veje have i Almindelighed den Fejl, at de ere concave, i Stedet for at de burde være lidet convexe; der føres næsten aldrig Grus paa dem; men Opfyldningen tages af Grøfterne, endog naar Vejen gaar gennem Moser! Det Opkastede henligger aldeles uhakket i store Spadestik, og saaledes bliver en islandsat Vej i de første Aar endnu meget værre at passere end en gammel forfalden. Men selv paa den bedst vedligeholdte Landevej igennem en Hedeegn falder Kørselen dog mange Steder meget besværlig formedelst det løse og dybe Sand. Derfor ser man ogsaa i de fleste Hedeegne, hvor Vejvæsenet er under god Beskyttelse, Vejen bestrøet med Lyngtoppe, som hindre Hjulene fra at trænge saa dybt i Sandet, og som afværger, at det fyger, hvorved den Rejsende mindre besværes af Støvet. Unægteligen er Vejarbejdet, naar det tilbørligen skulde iværksættes, dobbelt brydefuldt i en lidet befolket Egn, hvor saa faa maa dele det, og hvor de desuden ofte bo i lang Afstand fra det Vejstykke, der tildeles dem at anlægge eller vedligeholde“.

POSTVÆSENET.

Paa intet Omraade mærkes mere den store Forandring mellem nu og for kun 50 Aar tilbage end paa Postvæsenets.

Den nuværende Slægt er saa forvænt med hastige Efterretninger, at man ikke er tilfreds med, at det Brev, der bliver sendt fra København Søndag Aften, er her i Herning næste Formiddag Kl. henad 9, og om end saa Modtageren bor yderst i Ørre eller Timring eller hvor som helst i Hammerum Herred, saa haves Brevet ufejlbarlig faa Timer efter, i al Fald da næsten inden 24 Timer efterat det er skrevet. Imidlertid synes man endnu ikke denne Forbindelse er hastig nok, og saa paakalder man Telegrafen, der med Lynets Fart sender vort Bud, ja ikke alene til hvert Skridt i Danmarks Riger og Lande, men hvor som helst hen i Udlandet, ja selv til Amerika osv. osv. Ja hvor skal Grænsen sættes for, hvad der i vor Tid kan opdages? Er man saa ikke tilfreds med Telegrafen, gnider man som i Aladdins Eventyr paa Lampen og paakalder Telefonen. Straks bliver man sat i Forbindelse med f. Eks. Randers, for at en Mand her i Hammerum Herred kan ved mundtlig Samtale med ham, saaledes som nylig fandt Sted, drive en større Ejendomshandel. Ja hvem skulde have troet og tænkt det muligt for 50 Aar siden, og maa vi Gamle nok udbryde: „Ak hvor forandret!“

I vor Ungdom havde vi ogsaa vort Postvæsen i regelmæssig og god Gang, idet den én Gang om Ugen gik saakaldt „gaaen Post“ til Købstaden. Det var nu vistnok den Gang et stort Fremskridt, dog bedre og mere regelmæssig end Tilstanden paa Grønland, hvor Præsten

og Købmanden, der begge vare fra Danmark, regelmæssig hver Dag i Aaret læste Avisen akkurat Aarsdagen efter, at den var udkommen!

Vore nuværende gaaede Landposter, ihvor meget de end blive beklagede, og i hvor stor Medlidenhed man end har med den Klasse af Samfundet, kunne prise sig lykkelige i Sammenligning med slig gaaende Post i gamle Dage; thi man kunde næsten sammenligne ham med et Pakæsel! I Reglen havde han en 5 til 6, stundom 7 à 8 Mil til Købstaden, og blev det endnu længere, naar man regner alle de Omveje med, han maatte gøre for at samle og aflevere de forskellige Ærinder; thi det var lige saa meget for at besøge disse, saasom til Apothek, Købmænd osv. osv., som for at besøge Breve, at han gik. Naar han saa skulde tilbage, var han ikke alene besværet med Breve og Aviser til Alle og Enhver, som boede i hans Omegn, men desuden belæst med en saa stor Mængde Smaapakker, at en stor Sæk — saakaldt „Tværsæk“ — var stoppende fuld og altid vejede flere Lispund. Man siger, at lille Byrde bliver paa lang Vøj tung; men lad os betænke og beklage de gaaende Poster, der over Hedens de store Afstande ofte i Mulm og Mørke, ofte i Regn og Sne, stundom i Storm og ofte i svælgende Hede, maatte slæbe paa saadan Vægt! Men hvor var han saa kærkommen og velkommen, naar han kom tilbage med velforrettet Ærinde! Ja deri havde han nok egentlig sin bedste Løn; thi det kontante Udbytte eller den egenlige Pengeløn var paa den Tid begribeligvis utrolig ringe. Det værste var jo, at Enhver, hvad enten det saa var i Byen eller paa Landet, gerne vilde skænke og betale med en Dram.

Men var det paa den Tid meget byrdefuld i bogstavelig Betydning at staa i Postvæsenets Tjeneste og dertil lønnet paa en utilfredsstillende Maade, saa var Tilstanden heller ikke god for Beboerne. For dem, der ikke skrev eller modtog Breve, var det jo ikke værst. Deres Fordringer til Livets andre Fornødenheder vare den Gang ikke saa

store, at de een Gang ugentlig trængte til Noget fra Købstaden, om end mange Familier havde et af sine Medlemmer, der opholdt sig uden for Hjemmet, f. Eks. i Militærtjenesten, som man gerne vilde staa lidt i Forbindelse med og høre lidt fra en Gang imellem. Være var det for Egnens Præster og Proprietærer, og i det Hele for Egnens Embedsstand. Ikke beklagedes i saa Henseende Herredsfogderne saa meget paa den Tid, thi eksisterede der den Gang noget, som hed „at beforders ved Sognebud“. Skulde nu et Brev eller en Tilsigelse saaledes beforders fra Herredskontoret, gik det fra Sognefoged til Sognefoged — ofte gennem flere Sogne — ved Sognebud, og var slig Brevtur en Byrde, som vel faldt besværlig for den enkelte, der maatte gaa med Brevet, men da det gik efter Omgang i Sognet, fandt man sig deri som et nødvendig Onde, der ikke kunde undgaaes. Ikke heller kan Provsternes eller Præsternes indbyrdes Brevveksling i den Tid kaldes meget utilfredsstillende; thi Degnen havde jo i hin Tid Forpligtelse til at „løbe med Provstetasken“ — og gik der da vistnok megen privat Korrespondance ad den Vej.

Skøndt disse og lignende Embedsmænd paa hin Tid vel saaledes vare mere gunstigt stillede end de andre Beboere, hvad selve Brevenes Befordring angaar, saa maatte de dog dele lige Vilkaar med de andre Hedens Beboere med Hensyn til Aviser og andre Ærinder til Købstaden, og ventede man vistnok i enhver Præstegaard — eller lignende Sted udenfor Bondestanden — hver 7de Dag om Ugen, da Lænkehunden gav Signal til — „der er Posten!“ Var det midt paa Dagen, fik selvfølgelig Posten, saa træt og forslæbt han var, altid sin Middagsmad; var det om Aftenen eller efter Sengetid, fik han jo altid Nattekvarter tilligemed god Forplejning. Gav saadan Postforretning end ikke meget i Pungen, saa var der altid en vis Tilfredsstillelse ved stedse saaledes at være den længselfuldt Ventede, og altid at være kærkommen.

Men ikke altid var Posten velkommen; stundom

havde han glemt det Hele eller det Meste af sine Ærinder, idet han maaske havde været i en noget omtaaget eller utilregnelig Tilstand i Byen; stundom vare alle Sagerne i Tværsækken aldeles gennemblødte og saaledes løbne sammen, at der ikke kunde gøres Ret og Skæl dermed. Saaledes gik det en Gang for Herredsfoged Landt paa Herninglund. Han havde med den gaaende Post fra Ringkøbing faaet en lille Pakke Risengryn, men havde Posten saa samtidig for en Anden en ganske lille Pakke med, hvori var Arsenik til Kreaturvask. Paa Hjemvejen havde det været stærk Regnvej, saa Pakkerne i Tværsækken maa være løbne eller smeltede sammen; men det bekom Herredsfogden og hans Frue meget ilde, da de kort efter spiste Risengrød, og anede de ikke, hvorfra dette Ildebefindende hidrørte, førend Dagen efter — da Udpigen, medens hun spredte Gødning, var stærkt generet af Opkastning. Hun havde nemlig nydt af det, der var levnet.

Skøndt Postvæsenet i vor Egn for omtrent 40 à 50 Aar siden ikke var saa godt og hurtigt som nu, saa var det derfor heller ikke billigt. Et Brev, f. Eks. til København eller en længer bortliggende By, kostede henad 2 à 3 Mk. eller mellem en halv og en hel Krone, og regner man Pengeværdien ud af, hvad Landposten fik i Naturalforplejning, saa blev det for den, der førte en større Korrespondance, et større Beløb — især i Sammenligning med, at vi nu — uden alle Biomkostninger — kunne sende Breve hele Landet over for 4 à 8 Øre. Og saa kommer hertil den forfærdelige Tid det varede, inden et Brev kunde naa sit Bestemmelsessted; afsendtes et Brev, maatte man i Reglen gøre Regning paa, at det vilde vare omtrent 8 Dage, inden Modtageren fik det; men var det et Brev til en her i Egnen bosiddende Mand, kunde ingen beregne, hvor længe det kunde vare, inden han fik det, især naar han ikke var saa heldig at bo paa selve Postruten; thi blev da et saadant Brev aflagt et eller andet Sted i Vedkommendes Nærhed, og var det da aldeles afhængig af Lejlighed og

Tilfældighed, naar Brevet blev modtaget. Det hed sig gerne, at det og det Brev kan han jo faa i Morgen ved Kirken — idet Landposterne plejede at komme tilbage om Lørdagen. Traf nu saadant Brev ikke ved Kirken sin Bestemmelse, kom det ofte til at gaa gennem flere Hænder — hvis det da ikke rent forsvandt undervejs, hvad der dog nok sjældent skal have fundet Sted i den Tid. Man havde nemlig en vis Respekt for et Brev; men brød Ingen sig om, at det blev endogsaa utilladelig gammelt; blot det tilsidst kom rigtig tilstede. Det var derfor naturligt, eftersom Forsendelsen var baade kostbar og langsom, at man i gamle Dage holdt af at sende Brev med Lejlighed, og rygtedes det derfor, at En skulde paa en længere Rejse, saa strømmede det til med Breve, større og mindre Pakker og alle Slags Ærinder, saa den Rejsende ofte var mere belempret dermed end med sine egne Sager. Ingen nænnede i disse Tider at sige Nej, og betragtede Afsenderen det ligefrem som en Rettighed at faa et lille Bud med. Ret betegnende for den naive Opfattelse man (i 1842) havde om Postvæsenets Ordning var, at en Kone gik 2 à 3 Mil til Ringkøbing for at faa et Bud til hendes Søn, der laa i Tjenesten i Rendsborg, med den Karl, der kørte Posten.

Det gav et Stød i det døde Hedelegeme, da Silkeborg blev anlagt omkring ved 1844 paa den østre Side af Heden. Det var som om der nu blev skudt Bresche i Muren, og blev Centrum herved noget flyttet. Da nu Drewsen havde faaet et ordentlig og godt Postvæsen oprettet i Silkeborg med Bindsbøl (der før havde været Herredsfuldmegetig i Hammerum Herred) som Postmester, kom Tanken om en kongelig ridende Post en Gang om Ugen tvers igennem Landet fra Ringkøbing til Silkeborg. Det lader næsten til, at man i Ringkøbing maa have haft Vanskelighed ved at finde Nogen, der vilde paatage sig Rideturene til Gjelleruplund; thi blev P. Slot, der var Kromand i Brejning, Entreprenør. Saa sendte han da hver Søndag Morgen tidlig sin Karl til Ringkøbing for

at hente Posttaskerne. Naar denne saa kom tilbage i rød kongelig Postuniform og rød Kasket med vedhængende Posthorn og Kvaster („a kan ett blæs i'en“, sagde han), kan man tænke sig, hvad Opsigt dette Optog gjorde! Kl. 5 $\frac{1}{2}$ om Eftermiddagen skulde han møde i Gelleruplund, hvor saavidt vides et Konsortium paa 4 — formodentlig det gamle Vognmandslag — havde paataget sig Rideturen til og fra Silkeborg frem og tilbage i omtrent 9 Timer om Natten. Da der imidlertid den Gang ikke var Nogen i Gelleruplund, som paa den Tid var værdig til eller mægtig for at udføre Postmestergerningen, saasom at modtage og afsende med fornøden Kartering alle Brevene samt siden distribuere og modtage alle Egnens Breve, maatte Ringkøbingposten ride om ad Herning til Apotheker Gundorph, der da med megen Dygtighed og stor Interesse fungerede som Postmester.

I Begyndelsen var Alle tilfredse med dette store Skridt fremad til hurtig og regelmæssig Postforsendelse; men det varede ikke længe, førend man begyndte at beklage sig over, at der ikke kunde medsendes Penge eller endog den mindste Pakke. Postrytterne klagede sig ogsaa med Rette; det var saaledes en slem Ridetur fra Gelleruplund til Silkeborg og tilbage igen — altid om Natten — førend der blev anlagt nogen Vej i den Retning. Især skal det have været slemt og uhyggeligt ad nogle Hulveje til Silkeborg, navnlig igennem Harpenlunde eller Hørbylunde Krat; men Gundorph havde en dristig og modig Rytter i Troels Fønnesbek. Derimod var det næsten værre med Rideturene mellem Gelleruplund og Ringkøbing, idet selvfølgelig ingen — især uøvet — Rytter kunde udholde sliq Ridetur, der vel udgjorde 18 à 20 Mil, i halvandet Døgn, naar der skulde rides ud fra og endes i Brejning. En kort Tid havde en Sportsmand, der tidligere havde været Skriver paa Amtmandens Kontor i Ringkøbing, overtaget Rideturen; i Førstningen red han endog af og til i Galop — veludrustet med lange Støvler, blanke Sporer og en god Hest; men han fik snart afredet. Der

var jo nu ikke saa stor Forskel paa Bekostningen ved at køre til Ringkøbing, om det saa end paa den tunge Vej tog et Par Timer mere. Det varede da heller ikke saa længe, inden der blev anlagt Vej fra Silkeborg til Ikast. Saa havde vi den kørende Post, der egentlig først ret begyndte med Postmester Hansen og Laust Post.

Postmester Hansen kom til Herning saavidt mindes 1852. Han havde hidtil været Postfuldmægtig paa Odense Postkontor. Han havde et udmærket godt Ord paa sig som en akkurat, paalidelig og dygtig Forretningsmand i Postvæsenets Tjeneste, og som Bevis paa den Tillid man havde til hans Dygtighed som Postmand mindes blot om, at da Postvæsenet en Gang ikke længe efter, at han var kommen her, gik helt i Stykker i Aarhus, foraarsaget ved en ældre Postmesters Uduelighed, maatte Hansen en kort Tid forlade sin Stilling i Herning for at bringe det hele i Orden igen i Aarhus. Hansen var i Besiddelse af en høj Grad af Tjenstvillighed og Elskværdighed, der snart gjorde ham meget afholdt her i Egnen, men vistnok meget besværliggjorde ham Forretningen. Folk vare nemlig endnu ikke ret vant til den maskinmæssige Forretningsgang i Postvæsenet, man vilde gærne have et lille privat Bud eller et lille Ærinde besørget tilligemed hvert Brev eller hver Pakke, der blev indleveret, og idet Hansen var for godmodig til at sige Nej hertil, var han ofte nærvæd tilsidst at blive besværet af sin egen Tjenstvillighed, og havde ofte ringe Tak for al den Ulejlighed. Da Hansen kom til Herning og afløste Gundorph, var her endnu intet Postkontor, og var Lejligheden i Herning, saavel til Kontor som for ham og hans Familie, saa ringe, at han maatte foreløbig indlogere sig og sin Familie paa Gæstgivergaarden i den endnu tilbageværende straatækkede Del af „Hotel Eyde“, og havde han i længere Tid Postkontor i Gæstgiver Knud Banks Folkestue, et meget lille uhyggeligt Rum med vanskelig Adgang. Snart efter blev der imidlertid opført, til Dels med Jens Jeppesen

søm Bygmester, et nyt og godt Posthus. Denne Bygning, hvortil saa mange i sin Tid havde Ærinde, og som længe vil mindes med sin store frodige, velklippede Tjørnehæk, forsvand ved Branden i Herning Natten d. 21. Juli 1887.

I den Periode foregik der efterhaanden en total Forandring med Postvæsenet her i Herredet. Aarsagen hertil maa vel nærmest søges i de grundforbedrede Vejes Anlæg, først fra Silkeborg til Herning og senere derfra til Ringkøbing samt Holstebro og Vejle; dernæst ogsaa en Følge af Hernings pludselige Opkomst og Tilvækst. Tilsidst kom og afgik der en stor gul Deligence hvert Døgn til Befordring af Brev- og Pakkepost og Rejsende. Denne Befordring afgik hver Aften fra Herning, kørte i c. 4 Timer til Silkeborg for at være i Aarhus hver Morgen tidlig, og hver Morgen tidlig før Dag kom Posten saa igen til Herning, efter at have forladt Aarhus Aftenen forud, for straks at gaa videre til Ringkøbing. Denne Trafik udviklede sig snart saaledes, at der ret ofte vare endog flere Bivogne med. Men hvem udførte denne storartede Kørsel? Det var Postholder Laust Sørensen, i daglig Tale kaldet Laust Post! Han tjente som Postkarl hos Jens Nørgaard i Herning, da Gundorph fik etableret den kørende Post til Ringkøbing til Afløsning af den ridende Post. Postmester Hansen kunde bruge Laust, der altid var flink og imødekommende; altid akkurat og saa udmærket godt kørende, at han stedse kunde holde Tiden, skøndt det var en vanskelig Opgave ved sliq Nattekørsel. Forretningen udvidedes saaledes, at Laust Post stadig maatte holde 12 Heste, stundom 14 à 16, ja 18, og det Heste af første Slags, ja saa udmærkede, at da Kongen en Gang passerede Herning, afgav Laust Post med Ære Befordring for ham.

KLÆDEDRAGTEN.

Klædedragten i Hammerum Herred har i de sidste 150 Aar forandret sig meget. Indtil omtrent 1807 gjorde en vis gammeldags Velstand sig gjældende, navnlig med Hensyn til Højtidsklæder af kostbart Stof — Sølvspænder hist og her — som til Livbælter og Sko; iøjnefaldende Farver, Dyreskindes Knæbukser stukne med gul Silke eller lange Manchesters Bukser; det hele rigelig forsynet med Sølvknaver og Spænder. Saavel Mandfolk som Fruentimmer brugte høje sorte Hare- eller Hundehaars-hatte; Mændene havde ofte derunder en hvid Bomuldshue med Kvast. Selv smaa Drengene havde Hatte saa høje, at der foruden Hovedet kunde rummes $\frac{1}{4}$ Skp. Æbler deri.

Efter den Periode — omkring ved 1807 — blev det en Nødvendighed at spare mere; en Karls Løn var da 10 à 12 Rd., en Piges 6 à 8 Rd. og blev Klædedragten da ogsaa tarveligere, men dog altid varm, stærk og billig, idet den hovedsagelig bestod af hjemmegjorte Uldvarer. Ikast Sogn har i gamle Dage her i Herredet altid havt Ord for at have angivet Moden og Sunds at være lidt bagefter i saa Henseende, hvorfor der er et gammelt Ordsprog, der sagde: „Han er bagefter som Sunds Piger med Moden“.

Fruentimmernes Klæder vare hjemmævvet Drejl og Damask, og Underskørterne af Rye eller Multum, især rødt eller grønt, sjældent blaat; og havde de i den Tid megen Indsigt i at farve ret smukke og dog billige Farver af Urter, som samledes paa Marken. „Kejserindes Tørklæder“ af mørkebrunt Silke med hvide Striber i

Bordten vare almindelig brugte; paa Hovedet brugtes en hvid Hagekappe med guldindvirkede Baand; et lille Tørklæde om Panden; dog de Ældre havde et sort Pandestykke med Kniplinger. Da Tiderne bleve mere knappe, bleve Tørklæderne mindre, og berettes endnu, at det i den Tid var godt, naar en Pige til sit Bryllup kunde faa et Kaste-klæde til 2 Mk. En Kaabe og en sort Kjole fik hun gerne ved samme Lejlighed, og med disse tvende Klædningsstykker maatte hun holde Hus hele sin Levetid.

I et poetisk Udbrud om den Tids Klædedragt hedder det:

„I gamle Dage var det Skik,
At Datteren til Kirke gik
I hendes salig Moders Dragt,
Men nu var det foragt. —
Ja Posekræmmeren her gaar
Den Ting hel vel forstaar“.

Til daglig Brug var Fruentimmernes Kjoler sribede eller tærnede af Linned som Trændgarn og med hjemmefarvet Uldgarn til Islæt; og kunde da 5 Alen til en Kjole nok slaa til, men 6 Alen var da meget rigelig; endvidere en krap eller højrod strikket Trøje; en Snørebul uden Ærmer. Sko brugtes kun ved højtidelige Lejligheder, ikke engang til Kirke; man mindes endnu tydeligt, hvorledes en proper Kvinde satte sin Stolthed i et Par — helst smaa — hvidskurede Træsko med blankpolerede Blik- eller Messingkramper. Mandfolkene brugte til daglig Brug Vadmél af sammenkartet hvid og sort Uld, en Undertrøje med strikkede Ærmer; en kort sribet Vest, hvide Uldstrømper og Træsko, og saa den for hin Tid baade for gamle og Unge saa karakteristiske røde uldne Lue med en sort Kvast i Enden. Karlene fik først til deres Bryllup en blaa Kjole og en Klædes Vest. Endnu for 30 Aar siden ansaaes det for en stor Luksus at bruge uldne strikkede Underbukser, og for ikke at slide for meget paa Strømperne brugtes Noget, der kaldtes „Stunthoser“. Fodsaalen var paa disse skaaret af, saa Vedkommende altid sled paa sine egne Fodsaaler; men var Overliggerne

over Foden altid kantet med en Strimmel mørkt eller kulørt Tøj, og fra den yderste Spidse gik en Stroppe, at knappe paa den næststørste Taa, og underneden Foden gik en smal Læderrem. Baade Karle og Piger gik med saadanne Stunthoser især i Slæt og Høst. Ofte blev Huden paa Hælen af Træskoene saa haard som Horn; men bleve saa behandlede som Hoven paa en Hest med Kniv og Rasp.

Forresten maa det have været noget paafaldende for dem, der var vant til andre Steder altid at se lyse Dragter i Marken i Slæt og Høst, at se, hvor sortklædte og mørke Arbejderne her i Egnen vare ved ethvert Slags Markarbejde, endog i Slæt og Høstens Tid; men Lintøj var for 30 Aar siden Luksusvarer. Baade Lagener og Skjorter osv. vare af Uld, de bleve sjældent vaskede; med Sæbe var det meget knapt, og hvad der brugtes i Stedet for, skal dog ikke her omtales.

For at spare paa Linnedet om Natten var det indtil for ikke saa ret mange Aar siden Skik at trække det af, naar man gik i Seng om Aftenen.

I den Tid kappedes Pigen om Søndagen med Husmoderen om at sy, medens Karlen enten stoppede sine Strømper eller skoede Pigens Træsko for at faa Hjælp af hende til lidt Syning.

„Nu kommer Pigerne ansættende“, siger en af de gamle, „med højhælede Fjederstøvler, høj Hat med mange Faconer og udstaferet med Fjer- og Blomster-Prydelser; fin ny Kjole med mangfoldige Læg, Krøller og Kruseduller, og Karlen i Købeklæder med hvidt i Brystet og om Hænderne“. Det var derfor ret træffende, hvad en gammel Mand svarede sliq udstaferet Ungkarl, der spurgte den Gamle, om han nok kunde kende ham igen? „Kender du dig selv?“

LEVEMAADEN OG GILDER.

Levemaaden var i Hammerum Herred for omtrent 100 Aar selvfølgelig meget tarvelig, da denne Hedeegn vel den Gang var den fattigste i hele Landet. Der maa dog straks gøres Forskel paa 2 Klasser i Samfundet her paa den Tid, dels den, der havde noget at leve af, lad os kalde den Gaardmandsstanden, som dog i Reglen havde Føden i Huset ved Hjælp af deres — om end ringe Avlsbrug —, dels den, der Intet havde, og saa at sige daglig maatte fægte for Føden. Til sidstnævnte Klasse kan henregnes Husmandsstanden paa den Tid, de saakaldte Parcellister, samt andre Smaafolk eller den gifte Arbejdsstand, som egentlig Intet ejede. Naar den sidste Klasse manglede det Fornødne, gled den ned i Tiggernes Klasse.

Skøndt det egentlig ikke har været Hensigten under dette Afsnit om „Levemaaden“ at skildre Smaakaarsfolks Tilstand her i Egnen i gamle Dage, saa maa dog, naar Spørgsmaalet bliver om, hvorledes Folks Levemaade var paa den Tid, en Skildring af, hvad de egentlig havde at leve af, blive Grundlaget.

Det træffer sig nu saa heldigt, at der just om denne Sag haves en paalidelig Skildring fra en Pastor Fabricius, der for omtrent 80 Aar siden var Præst i Snebjerg og Tjørring, hvori afhandles flere Spørgsmaal af stor social og landøkonomisk Betydning, navnlig om hvorvidt det er rigtigt at udparcellere i Hedeegnen; et Spørgsmaal, som den nærværende Tid, 2 à 3 Menneskealdrer efter, nu saa forbavsende kan besvare med den Kendsgerning, at det egentlig er Hammerum Herreds Husmandsstand

— just Parcellisterne — hvorfra den regelmæssige Opdyrking især udgaar, og den Klasse, som for Tiden maaske mest trækker Læsset fremad her i Heden.

Da det derfor synes at kunne have stor Interesse at blive kendte med Tilstandene og Anskuelserne i saa Henseende her i Egnen for c. 80 Aar siden, og da Skildringen desuden agtes paaberaabt siden ved en anden paatænkt Afhandling, nemlig om Agerdyrkningens Tilstand her i Herredet før og nu, meddeles herved Præsten Hr. Fabrius Beretning.

„Gaardene her i Egnen er i de sidste 16 Aar udparcellerede i stor Mængde. I mine tvende Sogne Snejbjerg og Tjørring i Hammerum Herred ere 15 Gaarde udparcellerede. Jeg tvivler paa, at det er gavnligt, saa længe Parcellerne indrettes paa nærværende Fod. Vist nok forøges derved Folkemængden; ja jeg vil tilstaa, at en Del Jorder, forhen ubenyttede, nu ere optagne til Dyrkning ved Parcellernes Anlæg; men paa den Maade, som dette Uvæsen i lang Tid blev drevet, at Parcellerne kunde være saa smaa som muligt, og jeg formoder, at dette sidste endnu har Sted, naar Hovedparcellen faar sine 2 Tdr. Hartkorn og det øvrige bebygges, bliver det uden Tvivl saare skadeligt, saavel for disse Parcellister, der lide Nød i deres smaa Ejendomme, som og for Distrikterne, hvori de boer, der maa antage sig dem til Forsørgelse, naar Ulykkes-Tilfælde møder dem: Snart sættes de fra Ejendommen formødelst trykkende Gæld; snart have de store Skarer af Børn, der lider Sult og Nøgenhed; snart styrter Sygdommen slig en Familie i stor Elendighed; snart holdes Fadren en Tid lang inde ved Regimentet; og straks er den hele tilbageblevne Familie tiggefærdig. Hvor Antallet af Parcellister er stor, som her, og hvor disse ofte gaar Krebsgang, sættes Distrikterne tidt i den yderste Besværlighed og Forlegenhed med dem, thi Husveje skal skaffes dem og Føden ligesaa, naar de ikke selv kunne erhverve sig den. Af Erfaring ved jeg, at følgende har Sted blandt Almuen: den Karl, der har nogen For-

mue, køber sig enten en Gaard for sine Penge, eller gifter sig med en Pige, der bringer ham en Gaard i Medgift. Den Karl derimod, der intet har i Eje, køber en lille Parcel, enten fordi han ikke længere gider arbejde for andre, eller og fordi han har indgaaet Ægteforbindelse med en Kvindeperson, som han skal skaffe Husveje; Købesummen skal forrentes, og det falder haardt; efter nogle faa Aars Forløb opsiges samme og kan ikke faas tillaaens, da Pantet er for ringe til Summen; derpaa sælges Parcellen, og Parcellisten med sin Familie er húsild og brødløs, eller og om Parcellisten er saa heldig, at Købesummen kan blive staaende hos ham, saa møder der ham alligevel i sin liden Parcel fra Begyndelsen indtil Enden næsten uovervindelige Vanskeligheder. Det lidet, hvormed han begyndte, anvendes straks paa Bygning og det fornødne Bohave, og i en Hast har han intet mere mellem Hænderne. De ringeste og sletteste dyrkede Agerlande paa Udmarken erholder han fra Gaarden, og disse ofte begroede med Lyng, og formedelst den lange Fraliggenhed slet behandlède med Gødning, afgiver i adskillige Aar saare lidt for Parcellisten, men maa derfor i de første Aar købe alt eller det meste af Kornet til Føden. Eng faar han lidet eller intet af til sit Hartkorn; thi dette sælges enten for sig selv i Englodder eller og for Størsteparten tildeles Hovedparcellen. Ifølge deraf bliver Gødningen lidet, det indavlede Korn ligesaa. Pløjearbejdet, Gødningens Udførelse paa Marken, Tørvs Hjembringelse bringer ham desuden store Vanskeligheder og Bekostninger, thi dels kan man næppe for Betaling faa Arbejdet gjort, da Gaardsbeboerne have nok med sig selv at gøre, dels er og Bekostningen derved for svær, at han næppe formaar at udrede den; thi nu koster en Dags Kørsel eller Pløjning 1 Rd. Hertil kommer endnu de i mange Aar værende overdrevne høje Priser paa Korn og andre Fornødenheder, dernæst de forhøjede Skatter; alt dette og meget mere nedtrykker Parcellisten, og gør hans Stilling til den usleste af Alles. Kommer nu

desuden mange Børn hertil, saa maa Parcellisten stræbe af yderste Kræfter og endda bliver han ruineret. Venner og paarørende understøtte ham en Tid lang, Panthaverne lade sig længe overtale af Medlidenhed med en fattig Familie til at lade den laante Kapital blive staaende, men da Renterne enten aldeles ikke eller kun saare urigtigt indkomme, blive disses Taalmodighed trættet, Kapitalen løskyndiges og Parcellistens Ulykke bryder løs.

Saadan er Skildringen af Parceller med smaa Jordlodder her i Sognene. Forhen var Tiggeriet en Tilflugt for disse smaa Parcellister i Nødens Tid; men nu siden Reglementet for Fattigvæsenet med Rette har sat Grænser for dette, saa falde de entledige fra Parcellen, svage og afkræftede ved Nøden, ofte med mange Børn, paa Distriktets Forsørgelse, og dette falder saare tungt for de Paagældende. Jeg taler i denne Sag med Erfaring, thi i mine smaa Sogne gives 30 Parcellister næsten alle yderlig fattige, og hvis Jordejendomme er smaa og ringe. Børnene løbe ofte omkring halvnøgne med Hungeren malet paa deres Ansigter, et rædsomt Syn!“

*

*

Det er tilvisse en trist Skildring, Præsten her giver os af Tilstanden i vor Egn for 80 Aar siden; men den er vistnok sand, og spørges der: led Fattigfolk paa den Tid da virkelig Nød og Sult, maa Svaret nok blive bekræftende.

Hvad derimod den regelmæssige daglige Leve-maa de angik for dem, der i Reglen havde noget at leve af, saa har den vistnok alle Steder været meget tarvelig, og er det en Selvfølge, at hvor Smalhals er Vært, og hvor der forøvrigt hersker stor Fattigdom, der maatte Husholdningen føres med allerstørste Sparsomhed de 365 Dage om Aaret for at skaffe Mad paa Bordet hver Dag.

Da Egnen vel nok kunde brødføde sin Befolkning,

havdes der vel i Reglen dog altid Brødet; og naar saa hertil havdes Mælk, som Hedeboerne alle have sat saa forunderlig stor Pris paa at have i Huset, ihvor ringe de end ellers havde det, saa kunde der leves. Men kom saa hertil, om end kun nok saa lidt Indslagtning fra Efteraaret, f. Eks. Dele af So eller Ko eller Faar — lidt harsk Ister til at koge Kaal paa — og lidt tør Fisk, som hver Gaardmand plejede selv hvert Aar at hente fra Havet, ja, saa kunde der leves bedre. Kartofler bleve, da man først for omtr. 100 Aar siden ret fik Smag paa dem, fortærede i større, ja fast utrolige Masser.

Det maa ellers ikke have været helt let i den Tid at være Husmoder. Ja var der nok at tage af, eller var der kun lidt, saa gik det vel som det gamle Ordsprog siger: „Har man meget, saa gaar det til; har man lidt, saa slaar det til“. For at spare ogsaa paa den kostbare Tid, saa Strikkepindene — dem man egentlig skulde leve af paa den Tid — altid kunde gaa, samt for at Karter og Rok ikke noget Øjeblik skulde forsømmes for nogen, var det almindelig Skik, at der om Søndagen kogtes en saa stor Gryde Kaal, at den kunde deles igen i 6 smaa Potter, een til hver Dag i Ugen, og ligedan gik det ogsaa med Grødgryden, der hver Morgen og Aften blev udparcelleret med varm Mælk eller Øl til Davre eller Natter. Det er nok fra Steen Blicher, at det Udtryk er blevet gængse, at „vi har ikke andet Smør end Fjedt“. Smørret skulde der begribeligvis spares paa, for at faa Kontant, og havde man dengang endnu ikke lært ved Kunst at forvandle Fedt og Tælle til velmagende Smør (Margarine).

Men var det tarveligt, knapt og sparsomt med Føden til hver Dags Brug, saa var det saa meget flottere til Gilder, saasom til Bryllupper, Barsler og Begravelser. Da hed det sig: „skal Du til saadant Gilde, da skal der fastes forinden i 2 Døgn, for at gøre god Besked, og 3 Dage efter for at vise, at Maden har været til Behag“.

Det første man sørgede for, naar der skulde være Gilde, var at faa Løfte paa Kogekonen; først naar man havde sikret sig hende, begyndte Bedemandens højtidelige Gerning med alle dertil hørende Formularer og Remser i den bekendte Bedemandsstil. Naar Kogekonen saa kom i Huset, var det, som naar en Lods bestiger et Skib; thi fra det Øjeblik havde hun ubetinget Overkommandoen, uanset om Regeringstøjlerne ellers laa i Mandens eller Konens Hænder. Man begyndte da straks med at bage, brygge og slagte; at bestille alle Slags Varer hos Købmanden; der skulde laanes hos alle Naboerne osv. osv. Ofte var det en større Offerdag, naar „Send“ fra Naboerne modtoges.

Var det nu et større Bryllup, navnlig hos en af de mere velhavende Gaardmænd, der havde sine Specier liggende aftuttede i Skatolskufferne, modtoges Gæsterne i Gildesgaarden af Musikanter og en Skare tjenstvillige Opvartere, der efter at den første Skænk var besørget, fik Folk anbragt ved de lange veldækkede og velforsynede Borde, hvorpaa var opstillet paa store Fade en uhyre Masse Sigte-Melmader, hvortil nødes varm Øllebrød eller Øl tillavet med Sukker, og reven gammel Ost; thi det maa erindres, at her skildres Tiden, før Kaffe og The brugtes, og før den Skik blev indført, at man ved slige Lejligheder fik Lov til selv at skære af; derimod krydredes Maden vel jevnlig af en hjemlavet Brændevin, som dog ofte havde en sveden Smag.

Paa dette Tidspunkt blev Bruden smykket, hvilket sædvanlig var Præstekonens Bestilling. I den Anledning medbragtes flere forskellige Smykker; den Gang brugtes hverken Brudeslør eller Myrthekrans; men en mægtig Blomsterkrans af Tøjblomster, at sætte paa Hovedet. Naar saa Frisure og Omklædning osv. osv. var vel udført efter sidste Mode, og Forvandlingen under Præstemadams kyndige Haand grundig besørget, indkaldtes den ventede Brudgom at afsige Dommen, og maatte han selvfølgelig lade ligesaa henrykt, som da Adam saa Eva, og gav han

derpaa sin skyldige Tribut i Form af en større eller mindre Sølvskilling. Dette hørte nu med til Præstekonens faste Sportler.

Til Kirken ledsagedes Brudfolkene af den hele Forsamling af Gæster med Musikken i Spidsen. Det ønskelige Vogntog — idet ethvert Gilde maales efter Vognenes Antal —, der ordnedes efter bestemte Regler, tog sig ofte helt imponerende ud med Forridere. Disse spillede i gamle Dage en stor Rolle ved større Brylluper; sædvanlig var de 2, stundom 4. De fløj afsted i stor Begejstring, naar sidste Vogn havde forladt Gildesgaarden, forbi alle Vognene og til Kirken hurtigst muligt; saa tilbage, og saa til Kirken og saa tilbage igen, saa ofte det var muligt, hilsende med saa mange Kaprioler, at det var et Under, naar der ikke skete en eller anden Ulykke enten for de uøvede Ryttere eller Heste, eller for nogen af dem, der kørte ofte med unge Heste i Rækkerne.

Skulde det nu være rigtig fint, stilledes Musikanterne op i selve Kirken i Koret at spille Klarinet, medens der ofredes.

Hjemkommen fra Kirken var det en vanskelig Opgave at faa Alle anbragte efter deres rette Rang og Værdighed ved Bordet. Først plaseredes jo Brud og Brudgom; saa skulde dernæst den nærmeste Slægt efter visse bestemte Regler bringes til Sæde; men saa kom der andre Hædersgæster og gjorde Undtagelser, saasom Præst og Degn med deres respektive Koner; stundom Købmanden eller Herremanden med hans „Madame“, som da ogsaa skulde sættes til Højbords.

Efter megen ædel Strid i den Anledning og lang Parlamenteren begyndte endelig Spisningen, der sædvanlig bestod i Kød suppe i store Fade, hvortil langedes, og som hvert Øjeblik fyldtes ved Ihældning fra mindre Skaaler. Mangen god Klædning fik herved en Overhældning som et Minde, der aldrig glemtes om det Gilde. I gamle Dage medbragte Enhver selv sin Ske, Kniv og

Gaffel. Derefter kom Kød^{et}, hvorpaa Suppen var kogt, med Peberrod; saa mange forskellig Slags Steg — dog næsten altid Kalvesteg — med Smørsaus; saa Fisk (Torsk) med Smør. Derefter Rismælk eller Mandelkees med Mjød og tilsidst Kage, sædvanlig en Lagkage eller Søsterkage. Sligt Maaltid varede altid flere Timer, og mellem hver Ret var der gerne et ikke saa lille Ophold, hvor Mandfolkene sædvanlig rejste sig og gik ud at trække frisk Luft og ryge lidt Tobak osv. osv. — alt for at holde Appetitten godt vedlige.

Medens Stegen spistes, og Stemningen var bleven lidt animeret ved jevnlige Omgangsdrømme, blev der af en Mand, som havde et godt Snakketøj, ombaaren en Tallerken til Indsamling til Spillemanden, og fortælles da en forfærdelig morsom Historie om det mageløse Uheld, der var tilstødt den stakkels Spillemand, hvorfor han endelig maatte hjælpes. Ofte gik ogsaa Tallerkenen omkring for Kogekonen, der havde havt et endnu værre Uheld, f. Eks. at brække sin Grydeske i Grødgryden, eller lignende Eventyr, og de Vittigheder, som da faldt, var da senere ofte til stor Moro hele Tiden for Forsamlingen.

Naar nu slig solidt Maaltid var indtaget, (ja Læseren venter maaske Kaffe efter Bordet? men af visse Grunde serveres ikke hermed), og enhver havde jo gjort sin yderste Flid, ja enkelte endog næsten overanstrengt sig, gik de ældre Folk gjerne bort eller hjem for at styrke sig til næste Dag, og for at lade de Unge eller 2det Hold komme til Bords. Om Aftenen fortsattes saa Lystigheden med Dands. Denne begyndte med, at Bruden først skulde dandses op, en Værdighed, som nok egentlig tilkom Præsten, hvis han ellers kunde og vilde befatte sig dermed. Gentagne Gange ud paa Natten blev der spist og drukket. Sligt Gilde varede da næsten altid 2 à 3 Dage, og naar saa Gæsterne tog hjem, fik de altid med tilbage en stor Masse Fødevarer, saasom en Sigtekage og andre Smaakager, i det hele lidt af alle Slags.

Ved Barselgilder gik det sjældent slet saa flot til; dels var det ofte yngre Folk, som endnu ikke havde samlet saa stor Velstand, at de ret havde Lyst og Raad til at gøre større Gilder; dels gentog det glædelige Tilfælde, at Familien blev forøget med et nyt Medlem, sig maaske saa ofte, at Glæden ikke altid var ganske ublandet.

Ved Begravelser herskede der derimod ofte stor Flothed og Overdaadighed, idet den afdøde skulde hædres med et stort Ligfølge paa mange Vogne, og et stort Gilde. Medfølelsen rettede sig imidlertid noget efter, hvorvidt Dødsfaldet virkelig var mer eller mindre sørgeligt for de Efterlevende. Det var derfor tidt ret vanskeligt for Gæsterne under selve Gildet og dets Glæder, medens de drak den Afdødes Gravøl, at vedligeholde den passende Højtidelighed og den stille Sørgetone. Mærkværdig nok gentager sig næsten overalt det samme Tilfælde, som Poul Møller saa morsomt og træffende skildrer i „Lægds-
gaarden i Ølsøbymagle“, nemlig at i de fleste Gaarde havde hver Kone havt 2 Mænd, en gammel og en ung, og hver Mand 2 Koner, en gammel og en ung. Ret ofte bliver Efterfølgeren kaaret allerede ved Begravelsen, og har man herom Historien om den unge Kone, der udbrød paa Kirkegaarden, da hun fulgte sin Mands Lig til Graven, og hun syntes, der var noget, der rykkede i Kjolen — idet hun skarpt og hastig vendte sig om:

„Ikke et Ord
før Peer er i æ Jord!“

LUNDEMARKED.

Er der noget i Hammerum Herred, som grundig er forsvundet, da er det Lundemarked, og er der noget, som for alle nulevende og især indfødte Beboere i Hammerum Herred hører til de gamle, glade og kære Minder, da er det ogsaa Lundemarked.

Det saakaldte store Efteraarslundemarked afholdes i 3 Dage, i Reglen de 2 à 3 første Dage i Septbr., men kom der en Søndag i Vejen, saa toges 1 à 2 Dage af August Maaned med. Det sidste Marked blev afholdt i Aaret 1876 eller 77 — og er det nu flyttet til Herning sædvanlig Dagen efter Borris eller Dalager Marked.

Hvor længe dette Marked har eksisteret, eller hvorledes det i en lang Række af Aar er udviklet, skal ikke her undersøges eller meddeles, man har opgivet 1758; men vi ville kun holde os til det, saaledes som vi have kendt det i vor Barndom og i vor Ungdom, og senere i Livet.

Hvad selve Pladsen angaar, da synes den at have været heldig beliggende. Gelleruplund kunde i gamle Dage betragtes som Centrum, ikke alene for Hammerum Herred, men for den udstrakte Hedeegn, som optager den største Del af Midtjylland; ja der kunde vel godt siges i en Længde af 10 Mil og i en Bredde af 10 Mil. Her syntes i gamle Dage alle Veje at krydses og mødes som paa et Knudepunkt, idet Vejene fra Ringkøbing, Holstebro, Skive, Viborg, Randers, Aarhus, Horsens, Vejle og Varde samledes her. Her var som en Oase i Ørkenen; en venlig og ret velstaaende Landsby med 5 à 6 større Gaarde og flere Huse, der til Dels dannede en Gade; i

Nærheden og i Nabolaget var god og frugtbar Jord, med gode Græsgange, og fremfor alt udmærkede Enge, udstrakte Moser og Kær og rigelig Vand i alle Vandløbene I selve Byen var der et lille Kildevæld syd for Lundgaarde til Præstens Have; Vandet derimod i Brøndene — skøndt ellers til daglig Brug rigeligt — forsløg ofte kun lidt paa 3 varme Markedsdage overfor utallige tørstige Skabninger.

Det er naturligt, at en saa udstrakt Hedeegn som Midtjyllands trængte til i det mindste en Gang om Aaret at have en fælles Omsætningsplads, et fælles Samlingssted for alle Forretninger, og til at have en glad Dag om Aaret i muntert Lag, om Afstanden endog var flere Mil. Det, der ellers trykkede Hedeegnen i gamle Dage, nemlig de store Afstande og slette Veje, havde ingen Betydning over for Lundemarked. „Ja ses vi ikke før, saa ses vi til Lundemarked“.

Markedet havde Betydning særlig i to Henseender; dels som en Forretningsdag, dels som en Folkefest. Vore Forfædre holdt nok af at forene det nyttige med det behagelige eller efter en alvorlig Gerning at tage sig en glad Aften.

Ubetinget glædede Alle sig til Markedet, baade Gamle og Unge; ja ethvert Tyende betingede sig Ret til at komme til Marked, naar det blev fæstet. Naar Børnene (der ofte i den Tid regnede deres Fødselsdag efter saalænge før og efter Lundemarked) vare saa store, at Drengene kunde købe sig en Pibe at handle med, vare de ikke til at stille hjemme, og maatte de Smaa, under Opsigt af en lejet Husmandskone eller gammel Bedstemoder, affindes med Løfte om dejlige Markedsgaver ved Hjemkomsten.

Da Markedsgerningen — eller som det nu kaldes — Forretningen allerede begyndte om Morgenen Kl. 6, droge de, som havde de lange Veje, afsted længe før Dag; lydløst og stille i forventningsfuld Højtidelighed kørende; hver Mand med sin Husstand; Vognen er

sædvanlig propfuld af Mennesker, desuden Forraad af Melmader, 1 a 2 Flasker Fløde — der siden veksles med Kaffe.

Som man kommer nærmere det længselsfuldt ventede Maal, og Solen staar op, bliver Færdselen livligere; flere og flere Vogne samles i Række og høres hyppigt, saavel fra Kørende som fra Gaaende, det almindelige glade Tilraab: „Daveldoveldaettelunmarken“. Da begynder allerede Feststemningen at indfinde sig.

Det egentlige Formaal for Markedet var dog Handelen med Kreaturer, der var det vigtigste Produkt, som Egnen leverede i gamle Dage som Udførselsartikel. Enhver, der var kørende eller saakaldt „selvdrivende“, hvad enten han var større Gaardmand eller mindre Husmand, havde i Reglen mindst 1 Par større Køre- eller Arbejdsstude, som han en Gang om Aaret skulde have „vekslet“ eller ombyttet med et Par, der var 1 Aar yngre. De største og ældste Stude solgtes da i Markedet til Handlende, der sædvanlig i rigelig Mængde indfandt sig fra hele Landet, især fra Slesvig og Holsten, til direkte Udførsel til Hamborg og Tyskland, men ogsaa fra Sjælland og Fyn og Østeregnens større Herregaarde og Brænderier til Fedning. Handelsfolkene vare villige Liebhabere til disse store Stude, der ikke vare altfor forvante med Hensyn til Kosten og dog havde faaet lidt Kærne, og som derfor plejede at gøre god Fremgang, naar de kom paa bedre Forplejning. Saasart de store Stude først paa Formiddagen vare solgte til de tilrejsende Handelsfolk, de egentlige Prangere, begyndte Handelen mere mellem Mand og Mand for at faa købt mindre Stude igen. At faa denne Omsætning gjort heldig og godt var for Mange næsten en Velfærdssag; thi Forskellen eller det, der saaledes kunde tages fra, var ofte hele Aarets vigtigste Indtægt. Studehandelen var saaledes Hovedforretningen, og det var især den, der trak de fremmede Handelsfolk fra meget fjerne Egne til Markedet, fra hvilket

de større Kapitaler oprindelig udgik, som siden gik igennem saa mangfoldiges Hænder inden Aften.

Selvfølgelig var der paa Markedet ogsaa en større Omsætning af andre Fækreatureur, saasom af Tillæg paa et Par Aar af tidligbærende Køer og Kvier; men var dog denne Handel mere mellem Mand og Mand, idet de fremmede Købere ikke blev fristede til at opkøbe deraf — i forrige Tid — just i Hammerum Herred. Ikke heller var det saa nødvendigt at faa denne Omsætning gjort paa selve Markedet, da der siden efter let kunne handles derom i Hjemmet.

Ogsaa med unge Heste, især i 3 à 4 Aars Alder, var der god Afsætning, paa Grund af at mange plejede fra Østeregnens Markeder, saasom i Viborg og andre Steder, om Efteraaret at købe 1½ Aars Føl eller Plage, som da med stor Leinfældighed brugtes 1 à 2 Aar til Gaardens Arbejde. Heraf havdes ogsaa en væsentlig Indtægt.

Den øverste Del af Markedspladsen, nord for det gamle Bydige, kunde stundom i en uoverskuelig Udstrækning være tæt opfyldt af Kreaturer, idet det saakaldte Fæmarked altid holdt sig til den vestre Side, medens Hestemarkedet var mod Øst. Midt imellem havde Beværningsteltene i stort Antal indtaget deres Stæde, for at være til Stæde, naar der skulde drikkes Lidkøb. Naar saa den alvorlige Del af Rejsens Formaal var godt overstaaet, og „vor Fader“ heldigt havde faaet sine Stude eller sine Plage solgte og Pengene i Lommen, saa kom næste Akt, der bestod i Udbetaling til Mutter til hendes, Husets og Børnenes Fornødenheder, saa og de lovede Afdrag paa Karlens og Pigens Løn.

Der skulde saa gøres Indkøb igen af, hvad enhver af dem trængte til og ønskede. Tilbudet var altid i alle mulige og tænkelige Henseender rigeligt og stort. Langs med og syd for det gamle Bydige var anbragt 2 Rader Telte, der dannede en lille Gade paa 3, 4 à 5 Alens Bredde mellem sig. Her var et stort Antal af Manufakturbutikker, især fra Viborg og Ribe — ja fra Horsens,

Vejle, Middelfart og tilsyneladende fra alle Landets Byer og Egne, de plejede alle, især naar Vejret var godt og „vor Fader“ havde gjort en god Handel, at gøre glimrende Forretning tll Gengæld for alle de Genvordigheder, Lidelser og Besværligheder, de havde haft for at komme paa Pladsen over den lange uvejsomme Hede. Her var et Utal af Skomagerbutiker og Pibehandlere med glimrende og fristende Opstilling af deres Varer — især fra Viborg —, Udsalg af Hatte, store og smaa, af Kasketter, af „Postelin“ saasom Fajance, Tallerkener, Thekopper, Kander og Skaaler osv. osv. Kom man saa endelig gennem stor Trængsel i den snævre Gade forbi alle de lokkende Fristelser, hvor næsten Halvdelen af de Markedssøgende stod stille, dels for at handle, dels for at beskue eller snakke med gode Venner, medens den anden Halvdel i Reglen trak som en Strøm fra Vest mod Øst — kom man til Kagebutikkerne med deres fristende Indhold, ikke alene af Hvedebrød og Honningkager, hvorpaa Kvinder og Børn plejede at stille deres Sult, men ogsaa af de fineste Konditorkager, Konfekt, Brystsukker, brændte Mandler osv. osv., alt direkte fra Christiansfeldt, hvorfra den noksom bekendte Kagekone, eller Haderslev. Var man saa endelig og endelig sluppen vel forbi Hvedebrødsudsalgene og Kagebutikkerne, hvilket ikke altid var saa let, naar man var i Følge med nogen, som man gerne vilde traktere lidt paa, saa mødtes man af en underlig krydret Duft, som om man var i en Have, hidrørende fra den Masse af Vogne, der solgte Havesager og Køkkenurter. Her var Masser af Æbler og Pærer — ikke altid af bedste Slags — ofte nedfalden Frugt fra Østeregnens Herregaardshaver; en større Udstilling af alle mulige Køkkenurter, især Løg, „Skalotter“, Gulerødder, Persille, Selleri, Poré, Timian osv. osv.

Idet vi nu omtrent ere i den østre Ende af Byen og vende tilbage mod Øst med Landevejen mellem Teltene og Byens Gaarde, modtages vi af en anden Luftning, nemlig fra de Vogne, der var opstillede i Skyggen langs

Husrækkerne med tør og saltet Fisk fra Vesterhavet, saa og lukkede Vogne (det var lange faste Kassevogne, sædvanlig brune, røde eller grønne, med et langt hvælvet Laag over, som kunde lukkes og aflaaes) fyldte med Limfjords Aal. Hver Familie skulde gerne have lidt tør eller saltet Fisk med hjem, som en Erindring om Markedet. I denne Række plejede man ogsaa at træffe Udstilling anbragte paa Vognene af Sadelmager- og Rebslager-Arbejder. „Ja var det nu ikke for Rebs Skyld“, plejede en lille Husmand at sige, „havde a saamæn ellers ikke noget Ærinde til Markedet“ — og saa kom han i Reglen hjem med en vældig Bjørn.

Kom vi saa i Nærheden af Niels Abildtrups igen, traf man gerne en usædvanlig og sværbygget Vogn, hvorpaa og hvoromkring var anbragt al Slags Kobbertøj, fra smaa Thekedler til større Grubegylder osv. Det var Kobberførrernes — eller som det almindelig kaldtes Kedelførrernes — fra Flensborg, der havde en Fabrik paa Engelsholm ved Vejle. Disse Kedelførere høre nu ogsaa til den svundne Tid. Man vidste i gamle Dage ej ret, hvorledes det hang sammen med dem, idet der var noget hemmelighedsfuldt over deres Tilværelse og deres Virksomhed her i Landet. Det var nok egentlig et hollandsk Selskab, der ved Siden af visse Forpligtelser, saasom ikke at sælge Brændevinstøj paa Landet samt at have alle deres Varer stemplede og mærkede, havde gode og fordelagtige Privilegier her i Landet. Dets Medlemmer sagdes at være forpligtede til at leve i ugift Stand. Gamle Eyendhoven i Holstebro var oprindelig Kedelfører, men da han giftede sig, maatte han træde ud af Lavet; men havde Kedelførerne dog i Holstebro altid hos ham Tilholdssted; ogsaa havde de stedse fast Tilhold og Kvarter frem for nogen anden hos Niels Abildtrup i Markedstiden. Disse Kedelførere, der vare ansete og agtværdige Mennesker, vare altid udmærket godt kørende, med usædvanlig store og kraftige Heste, og plejede gerne

at medføre en stor Hund. Efter Rygte tjente de mange Penge her i Landet.

Der hvor de 3 gamle Hovedlandeveje, nemlig fra Ringkøbing vest fra, hvor Vejene fra Holstebro, Skive og Viborg samledes nordfra og fra Horsens østfra mødtes i Gelleruplund ud for Niels Abildtrups, eller Kroen, dannedes en større Trekant; til daglig Brug var her god Plads, men i Markedstiden var der saa overfyldt af udstillede Pottemagervarer, Lersager, sorte Gryder og Potter, af alle Slags Trævarer, Husgeraad og Træsko til store og smaa i tusindvis, at det næsten ikke var muligt for kørende eller for dem, der trak med Kreaturer, at komme frem uden at gøre Skade. Denne Plads var der nogle, som kaldte „det lille Torv“, og foregik her altid i Markedstiden en livlig Handel. Her samledes ogsaa de, der fra selve Egnen havde Husflidsprodukter at falbyde, som hjemmegjorte Væve, Simer, Løb, Revlingereb osv. osv.

Og lad os saa efterat have præsenteret Kvæg- og Hestemarkedet; efter at have gjort en besværlig, men interessant Vandring op igennem den snævre Passage mellem alle „Boderne“, som de kaldes, og forbi alle andre Udsalgssteder, falde i Forundring over den umaadelige Masse af Mennesker, her ere samlede! Ja man kan kalde dem utallige; thi at holde Mandtal over dem er umuligt; nogle have anslaaet det sædvanlige Antal til 6000, men der kan godt have været 10,000, navnlig naar det var i en god og glad Tid og Vejret var godt.

Markedet blev ogsaa anset i mange Aar som et af de største i Jylland. Det holdtes jo i 3 Dage; men den første Dag var kun som en Indledning; de handlende langvejs fra kom med Telte og Kram og fik Plads anvist; desuden maatte man paa den Dag agte paa den begyndende Kreaturhandel, da Coursen eller Prisen her blev sat. Selve Dagen eller den rette Dag var som et fælles Stævnemøde for alle; 3dje Dagen kom kun de, der ikke maatte eller kunde komme med de foregaende Dage, eller de, der endnu ikke havde faaet nok af Markedet.

Det er for mange en underlig Følelse, naar man ellers lever stille og ensom, saaledes pludselig at befinde sig i en saa stor Menneskemasse; der er noget af det, man kalder Feststemning i enhver, og den gaar over til Glæde, efterhaanden som man træffer Venner og Bekendte, og genses man efter længere Tid; her faaes mangan Nyhed, her træffes Aftaler for Resten af Dagen, her fæstes Folk og her stiftes og er stiftet Forbindelser ofte for hele Livet.

Idet vi nu staar paa Overgangen fra den alvorlige Del af Markedet, nemlig vor Fa'ers Kreaturhandel, og derefter Mutters Indkøb af alle mulige Slags Nødvendigheds-genstande til Huset og Husholdningen, og tænke paa at se til den glade Del af Festen, ville vi dog forinden beskæftige os lidt med Spørgsmaalet om alle disse Tusinders Forplejning, og hvor og hvorledes de fik noget at leve af. Hver Gaard og hvert Hus i Gelleruplund var i de Dage som et offentligt Beværtningssted; de større Gaarde maatte skaffe Plads til en Mængde af Mennesker og Staldplads til et større Antal Heste, da det jo var resikabelt slig urolig Dag at tøjre sine Heste paa fri Mark. Mangfoldige bandt deres Heste til Vognen. Familierne i Byerne skaffede saavidt muligt Sengeplads til de fleste og kendte Kunder eller til rejsende handlende; Resten maatte ligge i Hølæderne eller paa Loftet. Nogle handlende overnattede i deres respektive Telte, hvor der maa have været et strengt Kvarter, især naar Vejret var koldt og regnfuldt. Hver Gaard slagtede, bagede, bryggede og gjorde større Indkøb, især af flydende Varer, og holdt Kogekone — akkurat som til et stort Gilde. Indtægten ved Markedet var ogsaa god; thi sparede Værten ikke paa Ulejlighed, og tjenes der som bekendt udmærket ved slig Lejlighed, især ved Handel med de „smaa sorte“ eller Kaffe-punscherne. Overalt paa Markedet, baade ovenfor og indenfor Diget, var der et Utal af Beværtningsstelte, fra alle tilgrændsende Byer og Kroer, som alle gjorde glimrende Forretninger med Lidkøbsgenstande — saa og stegt Aal og Kaffe, som standedes i et stort Antal

Fyrsteder, der vare anbragte i de gamle Diger. Det var for flere Smaafolk en god og regelmæssig Indtægtskilde paa saadan Markedsdag at forsyne disse Kogerier alene med Ildetændsel og Vand. Ja af Vand blev der især paa en varm Markedsdag forbrugt saa meget til Folk og Høvder, at det var nærved at tømme Byens ellers gode Brønde, saaledes at der endog blev slaaet Laas for dem. Bajersk Øl drak man paa den Tid aldeles ikke. Kaffe kunde faas næsten alle Steder for Betaling eller veksles for den Fløde, vor Mo'er havde medbragt hjemme fra, og i Forbindelse med Hvedebrødsudsalgene gjordes Maaltid og Hvil, saa tidt Lejlighed og Tid tillod. Man saa stundom en handlende i Teltene stjæle sig hen i en Krog for i Hast at skære en tyk Melmad af en stor Rugbrødskege.

Men tjente nu alle de Beværtningsdrivende og Beboere i selve Gelleruplunds Gaarde og Huse udmærket godt til Markedet, saa var Forholdet helt anderledes i Præstegaarden. Her ville vi mindes Provst Hüberts og Pastor Aegaard, to elskværdige Familier, der virkelig satte en Glæde i at udvise gammeldags jysk Gæstfrihed. Her plejede nu Egnens Honoratiores altid at tage ind, saasom alle Præster og Herremænd og Smaaproprietærer uden for Bondestanden, og hver kørte gerne tidlig paa Morgenens med et svingende stor Familielæs ind i Præstegaarden — gennem den store Port i Laden, hvorover der altid stod en Stork, og bleve de alle modtagne med den største Venlighed, som om det var et kært Besøg. Gangen eller Forstuen blev snart overfyldt af Herrernes Rejsetøj, men endnu værre skulde det have været i de to Gæstekamre, som vare til Damernes Raadighed, og hvor de stod og pyntede sig.

Alle og enhver, der saaledes kom, blev saa trakteret med Kaffe og Hvedebrød og anmodet om siden at komme igen at spise. Henad Eftermiddagen, naar Folk havde baaret Dagens Byrde og Hede, — maaske drukket lidt, men ogsaa spist lidt, og derfor gerne dygtig sultne, — samledes Gæsterne fra Morgenens eller Formiddagens igen,

og med dem fulgte gerne nogle Venner, og med disse igen nogle bekendte, som de gode Præstefolk aldeles intet kendte til; men alle bleve de anmodede om at være saa venlige at tage Plads i den store Fredestue med de store veldækkede Borde, og kunde man da forbavses over de Masser af Fødevarer, der bleve satte til Livs; saasnart een rejste sig, var der straks en Liebhaber til den ledige Plads. Præstekonen og det kvindelige Personale havde travlt med at bære de tømte Fade og Tallerkener ud og atter komme frem med nye Forraad. Stundom kunde Præsten i al Fortrolighed henvende sig til en god Ven og spørge om, hvem den og den Herre var, der sad der ved Bordet; men ret ofte var der slet ingen, der kendte vedkommende.

For Præstens Karl var det derimod en bedre Offerdag!

Af Markedsgøgl og Kommers og øredøvende Spektakel af Udraabere, brølende Kreaturer, af Visesangere, Lirekasser, Legetøj med Musik osv. osv. var der selvfølgelig saa fuldt af som før og nu til de sædvanlige større Markeder overalt i Landet; men dog nok mulig, at det Publikum, som i gamle Dage stævnede til Lundemarked fra den ensomme Egn og det ensomme Liv paa en længe forud bestemt Dag om Aaret, den Gang var nok saa modtagelig som nu, og de fleste af Ungdommen befandt sig ligesaa overvældet, som da Mikkel som Soldat i 1818 kom med de danske til Paris og sang:

„Her ser man Kunster og fremmede Dyr,
 Alt er i Oprør fra Morgenens gryer,
 Lutter Butikker,
 Musikker,
 Gud naad' os for saadan et Styr“.

Karussellerne pleje jo altid at virke opmuntrende paa Folk, med den centrifugerende Bevægelse til liflig Musik. Næsten alle, saavel Karle som Piger, gamle som og helt unge maatte have sig en Tur — ja selv de fineste og mest fornemme kunde ikke modstaa Fristelsen til i glad Stemning at køre ofte flere Omgange paa „Kør om selv“,

som det kaldtes, og stikke efter Ringen. Her var altid mange samlede for at se paa det Folkeliv. Var Vejret godt og gik det livlig med al Slags Gøgl, saa var Humøret ogsaa oppe og saa gik al Handelen ogsaa livligt overalt. Af Kunstberidere med stort Cirkustelt var der flere Gange Forestillinger, og skønt Heste og Beridere, saa og Damerne og Garderoberne, saa noget medtagne ud, saa morede Folk sig altid udmærket og tjentes her altid mange Penge. Ubegribeligt forresten, hvor slig Trup med de mange Heste og det talrige Mandskab og Rekvisitter fik Kvarter?

Taskenspillere, Tusindkunstnere, Akrobater og udklædte Bajadser og Kommersmagere med Udraabere i fantastiske Dragter, udstaferede med stort Skæg og malede i Ansigtet, plejede at være stadige Gæster til Markedet. Uden paa Teltene var anbragt storartede Billeder af, hvad der kunde ventes. Enkelte Gange mindes der at have været Menageri eller Udstilling af fremmede Dyr, og gøs det da formelig i de Indfødte, især i Ungdommen, naar det fortaltes, at dette eller hint Dyr var saa glubende og rovbegærlig, at det formelig gravede Ligene op paa Kirkegaardene for at fortære dem — uha! Selv af Kanariefugle og endnu mindre Dyr, som gjorde Kunster, var der Udstilling. Flere Gange mødte den bekendte Dværg, der udklædt som General kaldtes „Piccolomini“, hvad der især var interessant for Børnene at se paa og gøre Betragtninger over.

Et Vokskabinet gjorde engang stor Opsigt ved Fremstilling i Legemsstørrelse af Christus og de 12 Apostle. Enhver af dem kunde ved Præsentationen gøre en bestemt Bevægelse enten med Hovedet eller Arme eller Øjne, men især blev Publikum betagen over Judas, der rigtignok ogsaa saa slem rød og skurkeagtig ud, og der saa sagdes: „se hvor han rister med Pungen“, og den antydede Bevægelse saa fulgte derpaa med en raslende Lyd af Sølvpenge i den Læder-Pung, han holdt i Haanden. Altid samledes ogsaa en stadig Tilhørerkreds omkring Visesangerne, og var her Kontingentet jo Indkøb af nogle

Viser, som de lærenemme havde lært Melodien paa for siden at foredrage igen i Hjemmet som et uforgængeligt Minde om Markedet.

Det er imidlertid umuligt at skildre al det Markeds-gøgl, der Aar efter Aar gentog sig til Lundemarked. En saa dette, en anden hint, men ingen kunde se alt. Kun dette være nok for at fremkalde Mindet derom.

Afsides fra Markedet, inde i selve Gaardenes Fredestuer, gik Dansen for sig, og her samledes livligt og ihærdigt langt flere, end nogen skulde tro. Hver Stue var i Reglen propfuld af Dandsende, og var det nu enten varmt i Vejret eller Regnvej, stod der en Damp eller formelig Røgsøjle ud af Vinduerne, som ud af en Skorsten, og dog stod der altid en talrig Skare af Tilskuere i disse Røgkanaler. Om egentlig Dands kunde der dog ikke være Tale i disse smaa, lave og overfyldte Lokaler; men de glade Dandsende trykkede sig, vendte sig og snoede sig og dryppede af Sved i de varme uldne, ofte hjemmelavede Klæder, naar Omgangen eller „Stykket“ var forbi.

Kun faa Gange vides der for Alvor at have været Spektakler paa Lundemarked. Første Gang var 1825, medens vi endnu havde det gamle Toldvæsen, og medens der endnu almindelig blev smuglet og brændt Brændevin i Smug i store Masser baade hos Bønder, Degne og Præster. Toldforvalter Lund fra Holstebro gik i Embeds Medfør igennem den af Butikkerne dannede Gade for at efterse vedkommendes Passer eller undersøge, om Varerne vare fortoldede. Da han kom til en Modehandlerinde og forlangte hendes Pas, og vilde stikke sig ind under Disken for at se hendes Varer efter, smed hun flere Bunker Varer ud i Folkehoben med det Udraab: „tag dette“ — og straks stimlede en umaadelig Mængde Mennesker til, som lagde Haand paa Toldforvalteren og slog ham med Stokke og hvad der var for Haanden, og det var ikke muligt for Øvrigheden at komme den overfaldne til Hjælp enten ved Tilraab eller Magt; endelig lykkedes det Forligskommissær Lund i Gelleruplund, en Mand som

Folk havde megen Respekt for, at trænge sig ind igennem Folkestimlen og faa Toldforvalteren under Armen; denne greb en ladt Pistol, som han tog fra ham, og fik ham ført til Præstegaarden, fulgt af en uoverskuelig, hujende og raabende Folkeskare. Da de kom ind af Præstens Dør, sprang en Mand fra Horsens op til Døren, vendte sig mod Folkehoben og raabte „Hurra“; men i det samme fik han en saa vældig Ørefigen af Fuldmægtig Bech, der dengang var konstitueret som Herredsfoged, at han tumlede om paa Stenbroen. Siden efter fo'r den samme Mand som en Herold omkring paa Markedet og udstødte høje Ukvemsord mod Toldvæsenet, og raabte blandt Frugtvoagnene: „gem eders Gulerødder, ellers kommer Kontrolløren og spiser dem“. Mærkelig nok erklærede den Kone, som havde kastet Varerne ud til Folket, at hun i Dagens Løb fik omtrent det hele igen paa en enkelt Undtagelse nær; men endnu mere mærkværdig var det, efter hvad man senere hørte og nu ved om denne Affære, at egentlig ingen af Spektakelmagerne faldt i Øvrighedens Hænder og bleve straffede, eller som det hedder sig: kom i Forlegenhed. Man fortalte jo nok, at nogle bleve arresterede og bragt til Holstebro Arrest; thi Hammerum Herred kom jo først 1827 saa vidt, at det i Herning fik sig selv et Thing- og Arresthus. Det maa imidlertid erindres, at Retstilstanden var paa den Tid vel ikke allerbedst i Hammerum Herred. Kammerraad Møller paa Højriis var jo Herredsfoged, og skøndt han i mange Retninger var en dygtig Mand — især som Landmand — saa er det dog nu en almindelig bekendt Sag, at ikke alt var i god Orden, ja at meget var helt raaddent under ham, og efter almindeligt Rygte endte han selv sine Dage. Fuldmægtig Bech, som egentlig havde et godt Ord paa sig, og var meget afholdt af mange, blev nu konstitueret. Han var en Svigersøn af Kammerraad Møller, og var nok temmelig stærkt indviklet og sammenfiltret i Kammerraad Møllers Affærer. Han omkom ogsaa paa en unaturlig Maade samme Aar sidst

i December Maaned, nemlig en Aften sildig eller Nat, han red fra Kideris Mølle, hvor han havde været til Selskab. Hesten stod om Morgenen tidlig uden for Stalddøren i Rind Præstegaard fuldt opsadlet, men uden Rytter, og fandt man siden Fuldmægtig Bechs Lig i Donsig Bæk i Nærheden af den daværende Overkørsel. Sagen om Spektaklerne blev da først overdraget til og behandlet af Landsoverretsprokurator Bastrup i Viborg, der var konstitueret som Herredsfoged, indtil Landt, der havde haft en Stilling i et af Regeringskontorerne i København, blev Herredsfoged i Hammerum Herred.

Omtrent 20 Aar efter, saavidt vides 1845, passerede der igen en Skandale paa Lundemarked. Kammerjunker Toxwerdt var den Gang Herredsfoged, og skønt han skal have været en samvittighedsfuld og dygtig Embedsmand, havde han dog ikke Gaver til som Politimester at sætte sig i Respekt hos Befolkningen. eller til at gøre sig yndet; man sagde, han var lidet upartisk. Den nærmeste Anledning var temmelig ubetydelig, idet en Fragtmand bestemt vilde logere og have Plads i Lundkro hos Niels Abildtrup; men da der ikke var Plads, og han desuagtet vilde holde med sin Vogn paa Gaden, kom han i Skænderi med Herredsfogden, hvilket udartede saaledes, at der stimlede en stor Mængde Mennesker til, som syntes at tage Parti mod Herredsfogden, og søgte at forulempe ham paa alle mulige Maader, Hvad der edentlig passerede, er der vel ingen, der nu ret ved, men Toxwerdt fandt sig foranlediget til snarest muligt at forlade Markedet, og da han steg til Vogns, fulgte en umaadelig Folkeskare ham med Hurra og Skrigen og Stenkast næsten til Vigs eller HERNINGSHOLMS Bro. Stenkastene rettedes dog meget mod Hestene og Vognen; da dette gik for vidt, stod Toxwerdt af Vognen, vendte sig mod Folket og sagde: „Har jeg fornærmet Eder, staar jeg her; men mine Heste og min Vogn har ikke fornærmet Eder“. Folkestimlen blev fløv eller imponeret af denne Tiltale, og drev slukøret tilbage.

Ja hvem og hvad skulde og kunde vel holde Politior-orden ved et saadant Marked? Herredsfogdens Fuldmægtig tilsagde nogle Mænd af Gellerup Sogn til at møde — for Dagløn — til at agere Politi, og fik de da en skreven Seddel, hvorpaa der stod „Polititegn“, og som underneden var forsynet med et stort Laksegl. Siden efter blev nok alle Herredets 18 Sognefogder tilsagte til at møde som Politistyrke, forsynede med Skilte.

Underligt var det forresten, at der ikke tiere fandt Sammenstød Sted med Natmandsfolkene. Disse mødtes nemlig hvert Aar som efter en bestemt Aftale, temmelig fuldtallige til Markedet, i hvor vidt de saa end ellers om Sommeren havde strejft omkring i Landet. De holdt egentlig sammen paa Markedet, og syntes indbyrdes at jævne deres Mellemværende eller Stridigheder, og fandt der ogsaa undertiden voldsomt Slagsmaal Sted mellem dem selv — uden forøvrigt at genere eller forulempe de øvrige Markedsgæster.

Inden Skildringen nu slutes angaaende Dagens Begivenheder, de alvorlige med de glade og urolige, kan der spørges om denne umaadelige Menneskemasse ikke havde særlig Tilbøjelighed til at drikke sig fuld og geraade i indbyrdes Spektakel og Slagsmaal. Saavidt vides og mindes har dette ingenlunde været Tilfældet. Det var egentlig ikke noget Arbejderpublikum, der her var samlet, saaledes som til Markederne i Byerne; men det var mere en Samling af Hedens tarvelige, stræbsomme og alvorlige Befolkning, der i deres daglige trange Kaar ikke vare vante til Krolivets Glæder. Det tør derfor nok udtales, at det var sjældent, at man mærkede til Spektakel og Slagsmaal blandt de egentlige Markedsgæster, og ligeledes sjældent man bemærkede nogen, der var helfuld eller døddrukken; derimod traf man, naar Dagen begyndte at helde og Afskeden skulde hænges med nogle Afskeds-punscher, ret mange, som havde Humøret godt oppe, og som vare inderlig glade og lettede for Alvor og al Bekymring. „Kl. 5 skal vi hjem“, var Ordren fra

Morgenen af for mange, især for dem, der havde flere Mil at færdes — mulig i Mørke — paa ensporet Hedevej; men det holdt haardt at blive samlet. Værst var det at faa de unge trukne bort fra Dansen. Var saa endelig Vognen, ofte efter en hel Times Venten, læsset med en halv Gange flere Passagerer end ved Ankomsten, og det med lutter glade og oprømte Mennesker, næsten alle blussende røde i Ansigterne, saa gik det afsted i strygende Fart. Hestene længtes sædvanlig ogsaa efter at komme hjem; den ene Vogn tæt bag efter den anden, saa formelig Sandet hvirvlede op omkring Hjulene. Det var saaledes et meget morsomt og fornøjeligt Syn, f. Ex. fra Præstegaardens Port, at se paa sligt Vogntog, der havde nogen Lighed med en Hjemtur fra Dyrehaven en Sct. Hansaften.

Derimod var det egentlig slet ikke lysteligt selv at være med i Vogntoget. De fleste Hammerumherreder havde i forrige Tid den Specialitet, at de i Reglèn vare usædvanlig slette Kudske paa en Landevej; de vare nok Mestre i at køre f. Ex. et Læs Hø, hvad enten det var med Stude eller Heste, udvæltet over en forøvrigt aldeles ufarbar og bundløs blød Vej, over en Eng eller Mose; men paa en Landevej havde de fleste ikke Begreb om at køre eller have rigtig Hold paa Hestene. Vare Kuskene nu dertil i oprømt Tilstand, Hestene ogsaa glade, var det ikke saa sjældent, at der skete Ulykker paa Hjemfarten. Saaledes erindres det en Gang, at to Vogne, der i forceret Fart vilde køre om ved hinanden, væltede begge, og en Pige blev slaaet ihjæl. Ja ganske mærkværdigt, at der ikke skete flere Ulykker.

For alle, der havde været til Lundmarked, var det en meget lang og anstrængende Dag — mulig den første Dag i denne Sommer uden Middagssøvn. For nogle havde den været vigtig og betydningsfuld, for de fleste en glad og fornøjelig Dag, der maaske for hele Livet hører til de glade Minder.

OM POLITIK.

For omtrent 60 Aar siden kendte man ikke noget til Politik her i Hammerum Herred; Egnen laa den Gang ligesaa isoleret og afsides fra Verden og det Centrum, hvorfra Regeringen udgik, som Ny Zeeland nu ligger fra sit Regeringssæde eller England. Saavidt vides havde paa den Tid endnu ikke nogen Konge vist sig eller rejst igennem Hammerum Herred; de lange og ufarbare Veje tillod det ikke; dog mindes et Kongebesøg, som Frederik den 6te gjorde omtrent 1828 til Vesteregnet, nemlig Lemvig og Bøvbjerg, i Følge med hans Svigersøn, den den Gang helt unge Kronprins Frits — senere Frederik den 7de. Turen gik da over Viborg til Holstebro. Bøndernes Heste maatte, ihvor ringe de end vare, og hvor lidt skikkede de end vare til slige Kongerejser, stille i umaadeligt Antal og fra de fjerneste Egne, for at afgive Befordring som Forspænd; og paastod man, at der styrtede mange Heste ved slig Lejlighed, thi gamle Frederik den 6te holdt nok af at køre lidt rask paa de lange Veje.

Regeringen repræsenteredes ellers her i Amtet i Ringkøbing ved Amtmændene; af disse er allerede nævnt Amtmand Hansen, der havde stor Fortjeneste af Vejanlægene gennem Heden, og skønt han vel skildredes som en ugudelig Krop — Præstehader, saa holdt han dog med Bønderne og skaffede dem flere billige Tiendeakkorder — selvfølgelig paa Præsteembedernes Bekostning. Senere kom Amtmand Lorents-Neergaard og Tillisch, der rejste herfra 1842 og fulgtes af Schulin. Disse var alle

Hædersmænd, som med god Grund vare vel afholdte af Befolkningen. Gjorde de engang imellem en Rejse ud i vor Hedeegn, maatte der ydes Befordring af Beboerne, i Reglen med 4 Heste for Amtmandens Vogn, men denne saakaldte „Kongekøren“ holdt man jo egentlig ikke af.

Heller ikke gave Egnens Herredsfogder Anledning til Opposition; thi det var ogsaa, saavidt den nuværende Slægt kan mindes, godmodige Mænd, som vare velvillig stemte overfor den fattige Befolkning. Kammerraad Møller paa Højriis havde saaledes Ord for, at han hjalp, saavidt han kunde, dem, der kom i Forlegenhed, naar Renter og Skatter ikke bleve betalte i rette Tid. Herredsfoged Landt skal have været en meget elskværdig og retsindig Mand og har et smukt Eftermæle her i Egnen. Han kom jo hertil omtrent 1826, boede en Tid paa Laulund, og fulgtes af Hunderup, der fik Herredsfogedboligen flyttet til Nørholm, kort efter at Christian den 8de havde gjort en Rejse igennem Herredet, hvor han blandt andet ogsaa besaa et Engvandingsanlæg paa Tanderup.

Der var saaledes ikke særdeles Grund for denne fattige Egn's Beboere til at kritisere Regeringen og drive Politik eller til at gøre Opposition mod Autoriteterne, og hyldede man da det gamle Princip: „lad dem regere, der skal regere“, og fandt man det i sin Orden, at gamle Frederik den 6te, da de ny politiske Rørelser ogsaa begyndte efter 1830 at ytre sig her i Landet, udtalte: „Vi alene vide, hvad der tjener til Landets bedste“.

Imidlertid manglede der paa den Tid ligesaa lidt som nu blandt Befolkningen paa gode Hoveder og kloge Folk, men var da Maalet nærmest at forsvare sig i en Proces eller hjælpe en ud af en eller anden Forlegenhed med Toldvæsenet. Det var egentlig den saakaldte Prokurator-klogskab eller Kendskab til Lov og Ret, som den Gang var mest anset. Karakteristisk for den Tids Anskuelser er, at en i den Tid højt anset Lommeprokurator jævnlig udtalte i Forsamlinger og paa offentlige Steder, at der hørte ingen Kunst til at vinde en retfærdig Sag, men

derimod hørte der større Kunst og Dygtighed til at vinde en uretfærdig Sag.

I de Tider begyndte de politiske Tanker dog overalt at røre sig, og mindes tydeligt den Valgagation, der i sin Tid var her i Amtet i Amtmand Tillischs's Tid for Amsraadsvalgene, hvor Hammerum Herred den Gang satte Lacoppidan paa Fjederholdt ind. Hans Modstandere kaldte ham „Galoppidan“.

Stænderinstitutionen syntes derimod ikke særlig at have sat Sindene i Bevægelse. Man vidste paa den Tid ej ret, hvad det betød at have Del i Landets Regering, navnlig havde kun faa af selve Bondestanden ret Øje derfor.

En mærkværdig og værdig Undtagelse i saa Henseende gjordes dog her i Ringkøbing Amt i den Tid Bonden Ole Kirk til Ebbensgaard i Ulfborg. Han var en ualmindelig klog og indsigtfuld Mand; vel ikke begavet med Tale-gaver; thi han var en stille og saakaldt „sagttalende“ Mand, men hans Tanker og Anskuelser vare saa klare og fremsynede, og Manden i det hele taget saa agtet og anset, at alle — baade Bønder og Herremænd og Gods-ejere — satte ham saa højt, at han kom til at optræde som Bondestandens egentlige og værdige Repræsentant i Stænderforsamlingen, hvoraf han stadig fra 1836 til 1848 var Medlem. Dette udtales ret betegnende i den bekendte Stændervise, der i den Tid blev lavet om alle de Stænder-deputerede, hvori det hedder:

„Og vil I se en vældig Dirck
Til Præsidentens Hjærte,
Saa gaa kuns hen til Ole Kirk!
Men vogt Jer! han kan snerte“.

Hans Halvbroder Kolby paa Nygaard i Ikast blev herfra Egnen valgt til Stænderdeputeret, idet man vel i Mangel af Nr. 1 tog Broderen som Nr. 2; men han spillede ikke nogen fremtrædende Rolle, skøndt han ellers skal have været baade en dygtig og vel anset Mand.

Fjelstrup paa Sindinggaard var i den Periode ogsaa et stadigt Medlem af Stænderforsamlingen, dog ikke valgt af Bønderne, men kongevalgt. Han var jo, som endnu ret mange Nulevende vil mindes, en usædvanlig klog, snild og velbegavet Mand, og ikke uden Grund blev det udtalt i hans Ligprædiken: „og vare vi forlegne for et godt Raad, ja saa kom vi til den gamle Etatsraad“. Han var mere, hvad vi nu kalder Politiker, men ingenlunde saa anset som Ole Kirk, og har man i Stændervisen følgende 2 Vers om ham:

„Ej Fjelstrup sig forene vil,
Hvad skal man dertil sige,
Saa lad ham gaa ad Helved' til,
Thi der er Tvedragts Rige.

Sagtmødigt taler som et Lam
Den Mand fra brune Hede,
O! gid ham times Last og Skam,
Han hører til de Lede“.

Denne Stændervise, som endnu mindes af mange, er forøvrigt meget morsom og vittig; men saa grovkornet, at den ikke helt igennem kan meddeles for høviske Ører. Den giver et interessant Billede af alle de jydsk Stænderdeputerede paa den Tid, og af selve Stænderinstitutionen, som den saa at sige mellem hver Linje gør Nar af.

Den 3. Decbr. 1839 døde Frederik den 6te, 71 Aar gammel, og den 20. Januar 1848 døde Christian den 8de, 62 Aar gammel, og hermed begynder i det mindste for Hammerum Herreds Vedkommende et nyt Afsnit i den politiske Udvikling.

Den 5. Oktober 1848 fandt i den Anledning den første Valghandling Sted i Herning, idet der skulde vælges et Medlem til den grundlovgivende Rigsdag.

Som selvskreven dertil blandt Egnens Beboere ansaa man Prokurator Øllgaard paa Tanderup for at være, der ved sin Hæderlighed og Dygtighed og ligefremme Væsen havde erhvervet sig saa at sige alles Agtelse og Tillid;

men i den ellefte Time stillede Landinspektør, Justitsraad Fløe af Vostrup i Lønborg sig. Sidstnævnte var barnefødt her i Egnen og af den talrige og meget udbredte Fløeske Familie. Han blev valgt med 250 Stemmer, medens Øllgaard fik 200 St.

Den 4. December 1849 skulde der vælges en Kandidat for Hammerum Herred til Rigsdagen, og stilledes da af Gaardejer Jens Østergaard af Gullestrup en her i Herredet temmelig ubekendt Mand, nemlig Peder Knudsen i Sneftrup i Ørre. Jens Østergaard, der egentlig langt mere end P. Knudsen kunde siges at repræsentere Egnen, anbefalede P. Knudsen som en Mand, der var udmærket til at forsvare sig, og da man troede, at det især derpaa ville komme an i Rigsdagen, og da Jens Østergaard som Handelsmand havde et stort Publikum med sig, vandt P. Knudsen en let Sejr over sin Modkandidat, Herredsfoged Tillisch, der da ganske nylig var kommen til Egnen, og hvis bedste Anbefaling det var, at han var en Broder til den forrige Amtmand Tillisch. P. Knudsen syntes ikke første Gang, han traadte offentlig op her i Egnen, at være, hvad man kaldte nogen sympathetisk Personlighed, for hvem man straks fik noget tilovers; tværtimod havde han noget meget frastødende ved sig, der gjorde et ubehageligt Indtryk paa dem, der ikke kendte ham; dog Parolen: „det er en Karl til at forsvare sig“ gjorde Udslaget, idet P. Knudsen fik 249 Stemmer, medens Tillisch kun fik 96 St. En lille Episode passerede ved Valghandlingen, som dog nu skal mindes, nemlig da P. Knudsen fra Valgtribunen skulde holde sin Jomfrutale, gik han komplet i Staa og stod længe ganske tavs uden at kunne sige et eneste Ord; men med stor Sindsro tog han saa et Stykke Papir op af Lommen og begyndte at læse op derefter, hvad der dog blev ham forment af Valgbestyrelsens Formand. Da han blev interPELLERET af en Præst, med et meget indviklet Spørgsmaal, svarede han kort, at han ikke vilde indlade sig paa at svare paa, hvad de, der havde gaaet i den sorte Skole, kunde finde

paa at spørge om — og hermed var den Sag afgjort, og P. Knudsens Valg sikret. Ingen her i Egnen mærkede noget til, at P. Knudsen nogensinde lukkede sin Mund op i Rigsdagen, eller at han udrettede noget; skumlende fortaltes der, at han i København boede i en Kælder hos en Øltapper og Træskohandler, hvem han hjalp med Forretningen, naar han ikke sad i Rigsdagen, og at han derfor havde fri Kost og Logis, saa at Rigsdagsdiæterne for ham var ren Nettofortjeneste. Ikke saa underligt, at han til sine Tider her hjemme skal have været meget flot over for sine Vælgere med Traktering, lige som han ogsaa skulde have været meget villig til at udføre alle Slags Ærinder i København for gode Venner og Bekendte. Man sagde ogsaa, at han samtidig med Opholdet og Rigsdagsgerningen i København drev en indbringende Studehandel dels for sig selv, dels for andre. Der var ret mange endog af Bondestanden, der ikke yndede P. Knudsen, og da der den 4. August skulde vælges igen, var der nogle, der havde formaaet Niels Birkebæk i Arnborg til at stille sig, idet man troede at have fundet i ham et Sidestykke til Ole Kirk. Niels Birkebæk var jo en usædvanlig stille og dybtænkende Mand, og paa den Tid vistnok den mest ansete og agtede Mand i Hammerum Herred, og var det meget modstræbende, at han stillede sig. Resultatet paa Valgdagen blev, at P. Knudsens Vælgere mødte talrig, medens Niels Birkebæks blev hjemme med deres gode Ønsker for at faa ham valgt; P. Knudsen fik 237 Stemmer, Niels Birkebæk 95 St.

Da der nu 3die Gang den 27. Maj 1853 skulde vælges til Rigsdagen, var der et større Parti, som dog nok ønskede en anden Kandidat, og begyndte der da egentlig først at finde nogen Agitation Sted her i Egnen før Rigsdagsvalget. Man vidste ingen — især af Bondestanden i Hammerum Herred — der kunde tage Sagen op mod P. Knudsen, hvorfor man henvendte sig til Skolelærer Bollerup i Ringkøbing, der havde et godt Ord paa sig for Hæderlighed og Dygtighed, og dertil kom, at han

var i usædvanlig Grad velbegavet som Taler. Han rejste nogen Tid før Valget omkring i Egnen, og holdt saa mange vellykkede Møder flere Steder, at de fleste troede, at nu var P. Knudsens Tid her forbi. Men da det kom til den egentlige Valghandling, mødte P. Knudsen atter med sine talrige Vælgere og Jens Østergaard som Stiller, og da denne erklærede, at P. Knudsen dog altid nu maatte være bedre end forhen — „at han var trivendes kunde da enhver se“ — var Udfaldet givet. P. Knudsen fik 268 Stemmer, medens Bollerup dog fik 160 St.

Nu var det, som P. Knudsen var selvskreven som Egnens Rigsdagsmand — skønt ingen vidste, hvad han som saadan havde udrettet — og genvalgtes han de tvende paafølgende Gange ved Kaaring uden Modkandidat, nemlig den 1. Decbr. 1854 og 14. Juni 1855.

Endelig blev Egnen dog ked heraf, og da der 3 Aar efter den 14. Juni 1858 atter skulde vælges til Rigsdagen, fandt der i Herning en hidsig Valgkamp Sted mellem det Gamle og det Nye, idet Søren Pallesen Fløe af Kollund i Rind, en yngre Broder til Justitsraad Fløe, stillede sig som Modkandidat. Søren Fløe, der tidligere havde været Stiller for Peder Knudsen, havde ved flere tidligere Valghandlinger gjort sig bemærket som en udsædvanlig livlig og vellykket Taler, dertil kom, at han, der var af den udbredte Fløeske Familie, var en venlig og imødekommende Personlighed, der var velset af alle, velbegavet og ikke uden Kundskaber i flere Retninger. Han og hans Parti kæmpede tappert mod P. Knudsen, og fik han 154 Stemmer, medens P. Knudsen, der ikke siden blev valgt, fik 135 St. P. Knudsen holdt saaledes Valgkredsen i næsten 10 Aar.

Det er ret betegnende for Søren Pallesen, at medens den skriftlige Afstemning stod paa, og enhver var spændt paa Udfaldet, der syntes lige usikkert for begge Parter, gik han ind paa Eydes Gæstgivergaard til en større Samling af Mænd — som vi nu vil kalde ubetinget Højremænd, og som derfor ikke vilde stemme hverken

paa den ene eller anden af Kandidaterne — og forestillede dem paa en behagelig Maade, at der nu endelig var god Lejlighed for dem til at blive fri for P. Knudsen, hvad de jo saa længe havde ønsket, nemlig ved at stemme paa ham. Opfordringen blev efterkommet saavidt mindes af dem alle, og dette afgjorde vistnok Valgets Udfald.

3 Aar efter den 14. Juni 1861 genvalgtes Søren Pallesen ved Kaaring, men døde inden Valgperiodens Udløb.

Den 6. Oktober 1862 var vistnok den livligste og interessanteste Valghandling, der nogensinde har fundet Sted i Herning. At det just var Kongens, Frederik den 7des Fødselsdag, bidrog jo noget til at kaste lige som en egen Festglands over Handlingen, idet det ret ofte blev betonet, at vistnok enhver paa den Dag vilde give Kongen den bedst mulige Repræsentant i Fødselsdagsgave. Man hvad der især gjorde Indtryk var, at en af Aristokratiets yderste Spidser — Tronarvingens, den senere Kong Christian den 9des Svoger — Baron Blixen Finecke, der dengang saa at sige levede ved Hoffet og spillede en fremtrædende Rolle som Politiker, stillede sig. Mærkværdig nok havde de to Modsætninger i Fødsel, Opdragelse og Livsstilling, nemlig Baron Blixen Finecke og Husmand Søren Pallesen fundet hinanden i København. Tilsyneladende skilte Politiken dem den Gang ikke, tvertimod de største Godsejere og Bønderne eller Bondevennepartiet med J. A. Hansen i Spidsen søgte at finde hinanden, Blixen Finecke søgte jo paa alle Maader at gøre sig populær. Baade han og Søren Pallesen var unge livsglade Mænd, gemytlig anlagte, og hvilke glade Timer de havde tilbragt sammen, derom ved vel endnu ingen ret nogen Besked. Forholdet og Venskabet var imidlertid saa ærligt og trofast fra Søren Pallesens Side, at han paa sit Dødsleje ønskede at indsætte Blixen Finecke som sin Arving og testamentere ham sin Plads i Rigsdagen. Indtrængende skal han have anbefalet sine Venner og Bekendte at vælge ham, idet han saa at sige i enhver Henseende

— navnlig hvad Politik angik — sagde „god“ for ham. Den Mistænksomhed, som Bondestanden — og det vel ikke mindst i Hammerum Herred — hidtil havde næret mod de Kjoleklædte, begyndte efterhaanden nu at forsvinde, og gjorde den Anskuelse sig mere og mere gjældende, at det ikke mere kom saa meget an paa at have en i Rigsdagen, der var Karl for at forsvare sig og bide fra sig, som snarere at faa en Repræsentant, der kunde udrette noget til Gavn for Egnen. Derfor var det naturligt, at Tanken henleledes ogsaa paa Grev Trampe, der da var Amtmand i Ringkøbing Amt. Der var saaledes ved Valget baade en Greve og en Baron, der tilligemed P. Knudsen bejlede til de fleste Stemmer.

Amtmanden, Grev Trampe stilledes og anbefalede varmt af daværende Amtsraadsmedlem Niels Merrild i Bærslund; desuden var Dyrslæge Mads Larsen af Sinding ogsaa hans Stiller.

Baron Blixen Finecke stilledes af Pastor Blicher i Aulum, Gaardejer P. Nielsen i Hammerum og Gaardejer Chr. B. Fløe i Kollund.

P. Knudsen stilledes, som hver Gang tidligere, af Jens Østergaard i Gullestrup, samt af Conrad Lunds-
gaard Nybo i Ravnsvad i Ikast.

Endvidere havde stillet sig Bogholderi- og Skrivelærer Christen Jensen af Brørup pr. Horsens, stillet af Smed Anders Knudsen, og stilledes endelig ogsaa Gaardejer, forhenværende Amtsvejbetjent C. Stilling fra Nørre Lem ved Lemvig, af daværende Forpagter N. Hansen paa Herninglund.

Disse to sidstnævnte faldt dog snart bort af Mangel paa Vælgere; Stilling trak sig tilbage før Kaaringen, som han sagde til Fordel for Amtmanden.

Valget, der foregik udenfor det nye Tinghus paa Tinghuspladsen, lededes af Pastor Boye i Rind som Formand. Vejret var gunstigt, og en meget stor Masse af Mennesker vare samlede, langt større end ved noget tidligere Valg.

Baron Blixen Finecke havde aabenbart gjort sig megen Umage for at blive valgt; han henvendte sig særlig til Pastor Blicher i Aulum og var et Par Dage og Nætter Gæst i Aulum Præstegaards den Gang lave Stuer — ledsaget af en Tjener, der dog ikke privat skal have anbefalet sin Herre. Pastor Blicher var en folkelig Mand — Grundtvigianer, god Taler og havde ikke ringe Indflydelse paa en større Del af Befolkningen. Aftenen før Valget kom Baronen til Herning Gæstgivergaard, hvor han logerede, og alle, der havde været sammen med ham til Aftensbordet, vare begejstrede for ham og henrykte over hans Ligeftremhed, og alt hvad han havde fortalt dem om Livet ved Hoffet, om Prinsesse Alexandras Skønhed og Elskværdighed osv. osv.

Efterat Pastor Blicher i heldige og velvalgte Ord havde anbefalet Kandidaten Baron Blixen Finecke til alle, som hørte til hans Parti, traadte Baronen frem paa Valgtribunen, og gjorde denne unge og smukke og veltalende Mane med et udmærket smukt og velklingende Organ et vist betagende og indtagende Indtryk paa alle. Han optraadte meget beskeden og bad undskylde, at han som fremmed kom og bejlede til Befolkningens Tillid. De kunde jo med rette forlange hans Skudsmaal, og henholdt han sig da især til Søren Pallesens Anbefaling — og til den Kendsgerning, at han i Folketinget dog var valgt til Viceformand osv. osv.

Amtmandens, Grev Trampes Fremtræden var mere tung, og efterat det af hans Stiller N. Merrild særlig var fremhævet, at var der nogen, der kunde hjælpe og gavne Egnen, saa maatte det dog fortrinsvis være Amtmanden, og fremhævede Amtmanden selv jævnlige — „jeg og Bonden kunne saa godt arbejde sammen“.

P. Knudsen blev som sædvanlig stillet kort og tørt og vides intet særligt derom at bemærke. Da Christen Jensen — under Forsamlingens Munterhed — havde afleveret en tillært Tale, var han straks færdig. Derimod var Stilling mere veltalende; men gik det snart op for

Tilhørerne, at det ikke var saa meget for selv at opnaa Valg, som for — da han ikke var Vælger eller boede her i Herredet — at faa Lejlighed til at tale og virke for Grev Trampe og gøre alt mulig Opposition mod Baronen. „Stol ikke paa den svenske Baron!“ var hans stadige Omkvæd, „han er saa glat som en Aal“. Stilling havde et godt Organ, og Munden lystrede ham godt, og var han helt igennem skarp og ikke uvittig.

Fabrikejser M. Drewsen fra Silkeborg var ogsaa med ved Valgforhandlingen, og interPELLerede til Fordel for Blixen Finecke, og var aabenbart rejst til Herning for at hjælpe paa hans Valg. Under Valghandlingen indtraf det Uheld, at Tribunen, der var overfyldt af Valgbestyrelsen, Kandidaterne og alle deres Stillere og en Masse uvedkommende, styrtede sammen i Midten. Skøndt det saa ret slemt og farligt ud, kom dog ingen til Skade. Blixen Finecke reddede sig paa en fremragende Maade ved med gymnastisk Lethed og Behændighed at gribe og holde sig fast til Flagstangen, hvorfra Dannebrog vajede fra Tribunens sydøstlige Hjørne.

Ved Kaaringen viste der sig afgjort Flertal for Grev Trampe, men forlangte P. Knudsen straks skriftlig Afstemning.

Medens denne foregik, forefaldt flere ret morsomme Smaascener, som endnu tydeligt mindes. Saaledes sprang Stilling op paa en Grusdyngge, der laa ved Vejen i Nærheden af det gamle Thinghus, og opfordrede Folk gentagende til at stemme paa Grev Trampe og endelig ikke stemme paa den svenske Baron; men sprang straks derpaa Blixen Finecke op paa den næste Grusdyngge og gendrev paa en behagelig og beleven Maade — under Forsamlingens Bifald — Stilling, der atter svarte igen fra sit Stæde.

Medens den skriftlige Afstemning stod paa, og den varede flere Timer, opholdt Blixen Finecke sig den meste Tid i Indgangsdøren til Thinghuset, og kom han her i en livlig og gemytlig Samtale med flere af Beboerne.

Saaledes skal Søren Mikkelsen i Snejbjerg have indledet en Passiar med ham om fynske Forhold — om hvad Folkene der fik at leve af — og hørte man der Baronens tale om Øllebrød og Klipfisk. En anden god Mand — efter Sigende Jens Frederiksen i Ildsgaard? — kom hen og vilde paa jydsk Maner vide lidt om, hvor han ellers var fra? om han havde en Gaard? hvor stor den var, hvortil Baronens blandt andet svarede: 1400 Tdr. Hartkorn osv. osv. Passiaren gik meget livlig, indtil Afstemningen bragte det uventede Resultat, at Blixen Finecke var valgt med 221 Stemmer, medens Grev Trampe kun havde faaet 198 og P. Knudsen 135 St.

Det var sidste Gang, P. Knudsen stillede sig.

Her er ikke Stedet til at opfriske, hvad større Rolle Blixen Finecke, der havde været Kammerat og Ungdomsven med Bismark, siden spillede. En kort Tid var han Minister, og havde man da store Forhaabninger om, hvad han skulde kunne udrette. Han var en erklæret Modstander af det „national-liberale“ Parti.

Næste Valg i Herning indtraf under politiske bevægede Tider, nemlig under Krigen 1864, den 5. Marts. Der skulde da vælges til Rigsraadets Folkething i Henhold til Forfatningen af 18. November 1863 ifølge kongelig aabent Brev af 31. Januar 1864. Valget lededes atter af Pastor Boye i Rind, og stillede der sig tvende Kandidater til Valg, nemlig Amtmanden Grev Trampe, der stilledes af Pastor Blicher i Ikast, Amtsraadsmedlem Niels Merrill af Bærslund og Gaardejer Morten Mikkelsen i Herning. Skolelærer Thomas Nielsen af Birk, der anbefaledes af Gaardejer Niels Madsen i Gelleruplund, af Lars Okkels Jensen i Birk, Mads Nørgaard i Hammerum, Uhrmager N. A. Nielsen i Herning, Mads Larsen og Peder Jeppesen, begge af Bording.

Thomas Nielsen var som ganske ung nylig bleven kaldet til Lærer i Birk Skole i Gellerup; men var han allerede den Gang saa stærk optagen af Politik, at han samtidig redigerede en Avis i Silkeborg i afgjort demokratisk

Retning. Ingen vidste eller endog anede, hvad dette unge Menneske vilde blive til.

Valget fandt Sted i en for alle alvorlig og trykket Stemning, nemlig just i Krigens Tid. Pastor Bülow i Bording, der var en usædvanlig begavet Mand og heldig Taler, skildrede de vigtige Spørgsmaal, der nu vilde komme til Thingets Afgørelse angaaende Krig og Fred, og mulig Fædrelandets Fremtid og Skæbne derved kunde blive afgjort; og spurgte han Vælgene, og særlig Kandidaten Thomas Nielsen, om man med Grund kunde tro, at en saa ung Mand kunde antages at være i Besiddelse af den dertil fornødne Erfaring, Indsigt og Ro? Thomas Nielsen klarede dette Spørgsmaal ved at svare; at det egentlig ikke var i Folkethinget, at man særlig gjorde Fordring paa disse Egenskaber; thi Folkethinget var det unge, fremadskridende og foreslaaende Element, hvorimod det var Landstingets Sag, hvori de Ældre fortrinsvis havde Sæde, og hvori Besindigheden især burde have Plads, at holde igen.

Skøndt Stemningen, især paa Grund af Tidens Alvor, i det hele syntes at være for Amtmanden, saa gik det dog som en Løbeild gennem den dengang endnu noget mistænksomme Befolkning, at det dog vistnok var mest af økonomiske Grunde, at Amtmanden, der stempledtes som en fattig Mand, søgte Valg; man kunde være vis paa, at han, der dog holdt sammen med de Store, nok vilde søge at faa Lønnen forbedret, ikke alene for sig selv, men for Amtmændene i det hele. Ved denne Lejlighed var det, at Niels Merrild kom frem paa Tribunen og bemærkede, at det dog vilde falde endnu dyrere ud for Landet, hvis hver Skolelærer skulde have sin Løn forhøjet, og tilføjede han skæmtefuld — paa den ham egne og lette Maade — „at han havde altid hørt, at det var de smaa Hunde, de vare værst til at bide“. Amtmanden fik 483 Stemmer, Thomas Nielsen 192 St. Thomas Nielsen har ikke siden stillet sig i Hammerum Herred.

Endnu en Gang faldt det i Pastor Boyes Lod at lede

Folkethingsvalget i Herning, nemlig c. 4 Maaneder efter, den 7. Juni 1864.

Denne Gang var det til Rigsdagens Folkething, til hvilket der fandt et regelmæssigt Valg Sted.

Foruden Amtmanden, Grev Trampe, der atter stilledes af Pastor Blicher i Ikast og Amtsraadsmedlem Niels Merrild, havde der denne Gang meldt sig en ny Kandidat, nemlig Gaardejer Niels Schøler i Fastrup i Gellerup. Han stilledes af Gaardejer Niels Knudsen i Birk og Skolelærer Schøler i Hammel eller Frisenborg. En Broder til ham var Rigsdagsmanden Laurits Schøler; én anden Broder var Præsten Vilhelm Schøler i Staby, der ogsaa var vel bekendt i den politiske Verden fra den Tid, han var Præst i Slesvig, og som paa Grund af sin elskværdige Livlighed og Frejdighed havde staaet i et forunderligt fortroligt Forhold til afdøde Christian den 8, til hvem han skal have havt fri Adgang til enhver Tid.

Demokratiet, eller som det den Gang kaldtes „Bondevenneparti“, skulde have faaet N. Schøler til at stille sig, og knyttede man store Forhaabninger til ham. Disse svandt dog, da han fra Tribunen holdt sin Valgtale, der ikke drejede sig saa meget om Politik som om Toldvæsen. Hans Modstandere paastod, at han gengav en Artikel, der nylig havde staaet i „Berlingske Tidende“.

Resultatet af Valghandlingen blev, at Amtmanden Grev Trampe fik 257 Stemmer og N. Schøler 151 St.

Efter at Krigen var endt og den sørgelige Fred sluttet, og medens de politiske Bølger gik højt i hele Landet angaaende Ordningen af de ny Forfatningsforhold — navnlig Grundlovens Forandring — blev et nyt almindeligt Valg til Folketinget udskrevet den 30. Maj 1865. Valgforhandlingen i Herning lededes da af Skolelærer Starke i Skarrild.

Skøndt Amtmanden, Grev Trampe, havde indlagt sig nogen Fortjeneste i sin vanskelige Stilling som Amtmand i Krigens Tid, og havde gennemgaaet meget i den bevægede Periode, da General Vogel von Falkenstjerne gjorde sine

Udskrivninger, ikke mindst i Ringkøbing Amt, medens Amtmanden bortførtes og holdtes i Fængsel, saa var det dog mere og mere blevet et almindeligt Ønske at faa en Repræsentant ud af Egnens Befolkning. I den Anledning stilledes Gaardejer P. Nielsen af Hammerum af Pastor Blicher i Aulum, af Gaardejer Enevold Kjær af Herning og Mads Nørgaard af Hammerum.

Amtmanden stilledes som sædvanlig af Pastor Blicher i Ikast og af Niels Merrild i Bærslund, samt af Pastor Bülow i Bording.

Fra P. Knudsen var der indkommen en Anmeldelse om, at han ogsaa vilde stille sig; men da Brevet var indkommet for sildigt, og da Valgbestyrelsen desuden skønnede, at det ikke havde „lovbefelet Form“, blev hans Anmeldelse afvist.

Stemningen var afgjort for P. Nielsen, der fik 405 Stemmer, medens Grev Trampe fik 111.

Den 4. Juni og igen den 12. Oktober 1866 ledes Folkethingsvalgene i Herning begge Gange af Skolelærer Starke i Skarrild, og genvalgte ved Kaaring uden Modkandidat Amtsraadsmedlem P. Nielsen.

Ligeledes genvalgte P. Nielsen den 22de Septbr. 1869 og 20de Septbr. 1872 ved Kaaring uden Modkandidat. Valgforhandlingen lededes begge Gange af Pastor Koch i Vildbjerg som Formand for Valgbestyrelsen.

Endelig stillede der sig til Valget i Herning den 14. Novbr. 1873 en Modkandidat mod P. Nielsen, nemlig Kaptajn Dalgas. Til Formand for Valgbestyrelsen valgtes Husmand og Urtekramhandler Joh. Ludv. Sivebæk af Herning.

Kaptajn Dalgas, der allerede den Gang havde indlagt sig megen Fortjeneste af Hedeegnen, som den egentlige Leder af Hedeselskabet, havde 5 Stillere, nemlig Lærer Korsholm i Avlum, Prokurator Valeur i Herning, Gaardejer Anders Jensen i Avlum, Skolelærer Christensen i Ikast og Skolelærer Christensen i S. Felding.

P. Nielsen havde ogsaa 5 Stillere, nemlig P. Buur

af Næstholt i Snebjerg, Enevold Kjær i Herning, Niels Mouritsen i Vildbjerg, Mads Nørgaard i Hammerum og Gaardejer Wistoft til Lægdsgaard i Ikast.

P. Nielsen fik 1195 Stemmer, Kaptajn Dalgas 85 St.

Sidste Gang P. Nielsen stillede sig i Herning, var den 25. April 1876, og blev han ved Valget, der lededes af Gaardejer Wistoft i Lægdsgaard, genvalgt ved Kaaring uden Modkandidat. Ifølge Indberetning til statistisk Bureau vare Vælgernes Antal i hele Kredsen til den Tid 2448.

Skønt Valget 3 Aar derefter, nemlig den 3. Januar 1879, ikke ligger saa langt tilbage i Tiden, at det egentlig kan henregnes til gamle Minder, saa har det dog Interesse at opfriske Erindringen om den hidsige Valgkamp og det politiske Røre, der den Gang fandt Sted i et Tidsrum af omtrent 2 Aar, om hvem der egentlig skulde afløse gamle P. Nielsen her i Egnen. Man opfordrede, og man tør vel nok sige fra alle Sider, P. Nielsen til at stille sig paany, idet han ved sit mangeaarige og trofaste Arbejde som Formand i Gellerup Sogneraad og som Medlem af Ringkøbing Amtsraad havde vundet alles Agtelse, som en pligtopfyldende og fuldtud paalidelig Mand. I Rigsdagen havde han stemt for den gamle Junigrundlov, og han havde hele Tiden fuldtud sluttet sig til Venstre. Da der efter Provisoriet 1877 udbrød heftig Strid i Venstre, syntes han ikke mere at have Lyst til den politiske Rigsdagsgerning. Det er imidlertid sikkert, at havde han stillet sig igen 1879, var han bleven valgt uden Modkandidat. Skøndt Vælgerne jo nok i Hovedsagen stod paa samme politiske Standpunkt og stræbte alle til samme Maal, saa var det dog, som om Striden mellem de saakaldte radikale og moderate delte Valgkredsen i to stridende Lejre.

Uagtet Meddeleren af disse gamle Minder ikke er Politiker og følgelig ikke blandede sig i den politiske Strid, saa staar det dog klart for ham, at det var mere om Midlernes Anvendelse end om Maalet, at man var uenige. Venstres Flertal turde ikke lade Kampen komme til det yderste, da man aabenbart frygtede for, at Befolk-

ningen ikke var naaet saa vidt i Udvikling, at Kampen kunde føre til en sejrrig Udgang. Paa den anden Side var man derimod overbevist om, at stod Venstre sammen om Finanslovnægtelsen, saa vilde Ministeriet falde. Selvfølgelig ligger det udenfor Opgaven her at udtale nogen Mening om, hvem af dem, der havde Ret eller saa klarest. — Valget lededes af Farver Larsen i Herning, og stillede sig tvende Kandidater, der begge havde omtrent lige gode Udsigter til at blive valgt, nemlig Højskoleforstander Rasmus Nielsen af Hammerum og Redaktør A. K. Jensen af Vejle.

Der blev agiteret meget før Valget, holdt mange Møder og rejst meget. Højskoleforstander R. Nielsen i Hammerum mødte med 15 Stillere, nemlig: Gaardejer Dickmann i Snejbjerg, P. Fejrskov i Rind, Christopher Hansen i Hammerum, Mølleforpagter Hansen i Herning, Jens Iversen, Tvermoes, Søren Christensen, Thorup, Søren Krøjgaard, Enevold Kjær, Niels Mouritzen, forhenv. Folketingsmand P. Nielsen i Hammerum, Forpagter N. P. Olsen, Snejbjerg, Købmand Th. Pedersen, Herning, Ole Skjærbæk, Tulstrup, Niels Suderbæk, Tulstrup, og K. Kr. Thomsen af Sdr. Felding.

A. K. Jensen, der var barnefødt i Åssing, og som en Tid havde været Redaktør af „Herning Folkeblad“, mødte med 29 Stillere, nemlig: Kristian Bodholt, Niels Sørensen, Bording Mølle, Ole Poulsen, Raunholt, Købmand J. Kr. Nielsen af Bording, Gaardejer Wistoft af Lægdsgaard, Sognefoged L. C. Nielsen af Vaadde, Kristen Frandsen og Søren Lægdsgaard af Ikast. Af Rind og Herning vare: P. Skole Christensen af Lind, Uhrmager N. A. Nielsen, Murer A. Madsen, Fabrikant Jens Jeppesen, Plantør Nielsen, Høgild, og Smed Brix af Herning. Fra Snejbjerg og Tjørring vare: Jens Mikkelsen, P. Buur, Næstholt, Pastor Rønne og Husmand L. Chr. Pedersen, Tanderupkær. Fra Sinding: Peder Sørensen, Lonnebjergh. Fra Sunds: Jens Knudsen Nørgaard og Husmand Niels Mehlsen. Fra Avlum: Brix Sørensen fra Tved og Anders

Iversen, Lykkensprøve. Fra Skarrild og Arnborg: Peder Elkær, Købmand Niels Pilgaard, Jens Chr. Terkildsen, Lærer Kr. Jensen, Arnborg, og fra S. Felding: Møller Jens Sørensen og Gaardejer Jens Søndergaard af Paarup.

Enden paa den første Krig blev, at Rasmus Nielsen valgtes med 695 St., medens 497 St. faldt paa A. K. Jensen.

Ialt havde saaledes næsten 1200 Vælgere været til Stede i Herning og afgivet deres skriftlige Stemmer.

Omtrent 2 Aar efter, nemlig den 27. Maj 1881, fortsattes Valdkampen mellem R. Nielsen og A. K. Jensen. Valghandlingen lededes atter af Farver Larsen. Da Forskellen paa Stemmerne dog ikke havde været saa ret stor ved sidste Valg, og da der var mange, som ikke alene ønskede det sidst lidte Nederlag for A. K. Jensen oprettet, men som i Virkeligheden ogsaa ønskede ham genvalgt for Sagens Skyld, blev der hele Herredet over agiteret meget stærkt baade for og imod, eller for begge Kandidater. Det er ganske interessant for den, der kender lidt til Befolkningen her i Egnen, nu at lægge Mærke til, hvorledes Mandskabet før Slaget var fordelt, og meddeles derfor en Fortegnelse paa hver af Kandidaternes Stillere.

For Rasmus Nielsen var indtegnet 30, nemlig: forhenværende Folketingsmand Peder Nielsen i Hammerum, Søren Krøjgaard, Kristen Knudsen i Agerskov, Chr. Østergaard i Lund, Enevold Kjær i Herning, Lærer Mikkelsen-Tønning i Busk, Købmand Th. Petersen i Herning, Møller Laurits Hansen i Herning, Sognefoged P. Fejrskov og Husmand Peder Frandsen i Rind, Amdtsraadsmedlem N. Mouritsen i Vildbjerg, Jesper Ahle, Kirkegaard i Assing, Knud Kølback Ottesen i Oling, Sognefoged Knud Kr. Thomsen i Drongstrup, Thomas Chr. Nielsen i Skarrild, Erik Madsen Eg i Karstoft, A. Moesgaard, Hyldgaard, Poul Pedersen, Ole Skjærbæk og Niels Suderbæk af Ikast, Jens Iversen, Tvermoes, Knud Christensen, Nørmark, Søren Christensen, Torup, Anders Chr. Frederiksen, Linæ af Sunds, Dieckmann, P. Mortensen, Jens Bækgaard Jørgensen,

Volsgaard og Knud Jensen af Snejbjerg, Gaardejer Niels Frederiksen af Trælund i Tjørring.

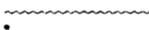
For Redaktør A. K. Jensen i Vejle var anmeldt 52 Stillere, nemlig: Af Bording: Christian Bodholt, Peder Rasmussen, Ole Poulsen, Martin Nielsen, Lærer Højmark, Sognefoged Niels Nedergaard, Købmand J. K. Nielsen. Af Ikast: Gaardejer Wistoft, Niels Mikkelsen, P. Lassen, Kr. Lyngholm, Jens Moesgaard, Ole Nielsen Gosvig, Mehli Andersen, Søren Jensen, Vaadde, Anders Jensen, Hesselbjerg, Gæstgiver Ole Lindholt. Af Sunds: Gaardejer Jens Knudsen Nørgaard. Af Sinding: Gaardejer P. Sørensen, Lonnebjerger. Af Aulum: A. Iversen, Lykkensprøve, Christen Grønbæk, Brix Sørensen, Tved, Møller N. Andersen, Kilde Mølle. Af Vilbjerg, Timring og Nøvling: Søren Nielsen, Grimstrup, Mads Andersen, Birkmose, Niels Christian Nielsen, Ejsingkjær. Af Snejbjerg og Tjørring: Peder Buur, Næstholt, Poul Christian Christensen, Ørskov, Michael Jensen, lille Albæk, Niels Jensen, Haunstrup, A. Andersen, Tanderupkjær, Søren K. Pedersen, J. P. Michelsen. Af S. Felding og Assing: Møller Jens Sørensen, Kibæk, Gaardejer Chr. Sandfeld, Jens Søndergaard, Paarup, Jens Poulsen, Tarp, Husmand Peder Helstrup, Illerhede. Af Skarrild og Arnborg: Gaardejer Jeppe Jensen, Pilgaard, Niels Olsen, Pilgaard, Hans P. Sørensen, Elkjær, Peder Terkildsen, Skibild. Af Rind og Herning: Jens Jeppesen, Skjærbæk, J. Chr. Smedegaard, Hans Berthelsen, Herning, Mads Andreas Nielsen, Hamborg, Uhrmager N. A. Nielsen, Smed Th. Brix, Hjuler J. P. Poulsen, Murer A. Madsen, A. Berthelsen, Blikkenslager Engelbredt.

Ved Valget var Stemningen for begge Kandidater saa lige, at det ved Kaaringen ikke var muligt for Valgbestyrelsen at skønne, for hvem der var flest Stemmer; men da den jo skal erklære sig enten for den Ene eller den Anden, blev man endelig enig om at skønne, at Majoriteten dog vistnok var for Rasmus Nielsen, hvorfor han proklameredes som valgt ved Kaaring. Ved den skriftlige Afstemning havde han af 1205 Stemmer de 5

flere end A. K. Jensen, hvorved Ballancen paa Vægt-skaalen med 600 mod 605 St. for R. Nielsen endelig den Gang kom til Ro.

Men hvor længe varede det? Omtrent to Maaneder efter, nemlig d. 26. Juli 1881, skudte der atter vælges. Farver Larsen ledede da atter Valget. Havde Valgkampen forrige Gang været skarp, og havde begge Modstandere og begge Partier været hinanden omtrent jævnbyrdige, saa skulde der nu for Alvor staa et Hovedslag og foretages en Holmgang, der endelig skulde afgøre Sagen for længere Tid.

Resultatet blev, at Rasmus Nielsen valgtes med 977 St., medens A. K. Jensen kun fik 816; men at Valgkampen havde været haard kan skønnes af, at omtrent 1800 Vælgere vare mødte personlig og havde afgivet deres Stemme.

.

HERNING FØR OG NU.

For omtrent 50 Aar siden existerede Byen Herning ikke. Der var nok noget i den store jyske Hede, som kaldtes Herning, nemlig et lille ubetydeligt og ringe Hedesogn, Annex til Hedesognet Rind, men kun kendt af Faa, naar undtages selve Egnens Beboere. Der gik en Vej — senere Landevej — skraas gennem Sognet paa Strækningen fra Snebjerg til Gelleruplund, eller vel rettere fra Ringkøbing til Aarhus og Horsens; men denne Vej gik ikke igennem det nu kaldte Herning eller Herning Gade, thi ved Storgaard skraaede den op i nordøstlig Retning riord for de tvende nuværende Vejmøller og den gamle Skole (nu Fattiggaarden) vest om Herningsholm, og over den forhen saakaldte Vigsbro til Gelleruplund.

Steen Blicher er maaske den første og eneste, som i gamle Dage har nævnet — naar da undtages de statistiske Beretninger — Navnet Herning og gjort det lidt bekendt, idet han lader Mads Uhr i „æ Bindstou“ fortælle en Historie om Herning og den grumme store Mose („Knudemose“ kaldet) sønden for, „der slet ikke er saa møi gjæv at gaa over for hvem der ett æ val kint“. Scenen passerer jo i Knudemose med en Ko, der var kommen „isøk“ — og som en saakaldt Staakelsmand derovre fra Rind — aa dem di kaller „Rakkere“ — hjalp til at faa op, idet han, medens Vogteren tog ved Hornene, selv tog den ved Halen og „prak den med hans Pigkæp“. Medens der nu bødles med den hær speddels Kov, og hun slet ett selv vil hjælpe til „eller krat ve“, fremkommer

det Fortvivlelsens Udbrud, som siden ofte har moret og været brugt af mange, og som vel ingensinde glemmes: „Hva ska jen blyv te, nær jen ve hjælp jen, og jen slet eet selv ve hjælp til?“

Det kan maaske synes uberettiget, at Herning blev kaldt et lidet, ubetydeligt og ringe Hedesogn, thi i Udstrækning var og er det da endnu næsten 5000 Tdr. Land; og hvad Godheden angaar, saa er en Del af Sognet slet ikke ringe, idet der i Holing til almindelig Forbavelse haves Jorder, der opgives at have været taxerede til den højeste Taxt, som haves her i Danmark, nemlig til Taxt 24. Ikke heller skal man her i Danmark ret mange Steder finde bedre naturlige Enge, end dem der fandtes og da endnu ere langs Aaen ved Herningsholm, Sahlholt, Gullestrup og Holing. Desuagtet var Sognet lille, især i Forhold til dets Udstrækning; thi i Aaret 1801 var hele Indbyggerantallet kun 345 Mennesker; At Sognet ogsaa har været et ringe og lidet paaagtet Sogn selv i Hedeegnen, kan endvidere godtgøres ved den ringe og uanselige Kirke, der endnu stod for et Par Aar siden som et Fortids Minde.

Den gamle Kirke var meget lille. 29 Alen lang, 11 à 13 Alen bred, og forsikret kun for 2,800 Kr. med al Inventarium og Tilbehør som Stole, Pulpitur, Alter og Altertavle, Døbefont, Prædikestol og Kirkeklokke m. m. Kirken havde intet Taarn, hvorfor den kaldtes kullet (som et Kreatur, der ingen Horn har), var teglhængt og saa fast uanstændigt ud, som et Guds Hus betragtet, idet Skumlere og Vittigheden sammenlignede den med et Sprøjtehus i en af Landsbyerne i Landets bedre Egne.

Der var 14 Mandfolke- og 15 Fruentimmerstole, Pulpitur mod Vest og en Herskabsstol over Fruentimmerstolene, lige over for Prædikestolen, til Brug for Herskabet paa Herningsholm, med særegen Indgang fra Nord. Altertavlen var i de senere Aar meget falmet og tarvelig, skøndt den var malet af den fra Hammerum Herreds Kirker saa bekendte Maler Jæger fra Viborg. Tidligere

skal der have været en Altertavle i Kirken, som ifølge Opgivende skulde være malet og skænket af praktiserende Læge Petersens Hustru, der var en Datterdatter af gamle Gehejmekonferentsraad Collin. Der var i det hele meget lavt til Bræddeloftet, men dog især i Fruentimmerstolene under Herskabsstolen. Loftet havde en slem Tilbøjelighed til, især om Vinteren i Frostvejr, naar der var mange Folk samlet, at dryppe med store Draaber paa Tilhørerne, meget ubehageligt for de skaldede, og der haves endnu Fortællinger om, hvorledes det dryppede baade paa Præst og Degn, og forstyrrede dem i deres Gærning.

Som en Mærkværdighed befandtes i et Vindue mod Syd, nærmest op til Prædikestolen, en smuk rød Rude med Rantzauernes grevelige Vaaben med Krone, Hjælm og andre Zirater. Grev Geert Rantzau (født 1558) og flere af hans Efterkommere havde ejet Herningholm efter den endnu i Sagnet saa berygtede Friherre Siegfred von Reinhardt.

Endelig hørte der ogsaa til den gamle Kirke i Herning en rar lille Klokke, efter Forholdene endda ikke saa lille og helt ringe; den hængte uden paa den østre Gavlede og er omtrent det eneste, der er flyttet med op i den nye Kirke i Herning, op i det høje Taarn, hvorfra den hver Time i Døgnet meddeler de nuværende Herningboere, hvad Klokken er slaet.

Ved Skildringen af Tilstanden i Herning før og nu kan der passende sættes en Milepæl ud for Aaret 1848; thi dette Aar eller den Periode er for Byen Herning som et Mærkeaar, der sætter Skel imellem gammelt og nyt eller betegner Overgangen fra Barndommen til Ungdomsalderen.

For omtrent 60 à 70 Aar siden var der Ingen i Hammerum Herred, der tænkte paa eller blot anede, at Herning engang i Tiden skulde blive Hovedstaden, ikke

alene i Hammerum Herred, men egentlig ogsaa for den store udstrakte Hedestrækning i Midtjylland, idet Gelleruplund var selvskreven som saadan.

Denne Landsby laa midt i den store Hede som et Centrum, hvorfra og hvortil alle Veje gik og kom som Radier til og fra alle Jyllands Byer og Egne.

Her var allerede en større Landsby med flere Gaarde i en efter Egnens Forhold god og frugtbar Egn som en Oase i Ørkenen. — Her holdtes de tvende store aarlige Lundemarkeder, hvor der i Reglen samledes flere 1000 Mennesker og vel ligesaa mange Kreaturer. Her var en Præstegaard, hvor der boede en Præst, og var Gellerup et større Hovedsogn med en anselig stor Kirke, ligesom Gellerup Præstekald vistnok var det største og bedste i Hammerum Herred.

I Byen var der i en af Gaardene en af mangfoldige kendt Kro, der i mange Slægtled havde været ejet af Familien (Troels) Lund, en Familie, der nu er meget udbredt og hæderlig bekendt i Landet — ja endog i Brasilien; specielt mindes Familien endnu i Gellerup Sogn ved det Lundske Legat. Oprindelsen til, at Gaarden blev Kro er bleven meddelt saaledes: En høj Embedsmand fra Cancelliet, der rejste paa Embedsrejser i Jylland, kom til Gaarden og blev gæstfrit behandlet. Da Ejeren ikk vilde modtage Penge, sendte vedkommende Embedsmand ham senere en Krobevilling, som han ved sin Hjemkomst til København havde udvirket. Herover blev Ejeren imidlertid i høj Grad vred og erklærede det endnu for mere uforskammet at erklære hans Hus for en Kro end at byde ham Penge. Bevillingen gjordes ikke gældende af ham, men gemtes og forhøjede selvfølgelig Gaardens Værdi. I de senere Aar var der Extrapoststation i Gelleruplund, og kunde Befordring bestilles i Kroen med en Times Varsel, og fik Byen derved en Del Anseelse, efterhaanden som Vejene forbedredes og nye anlagdes; dog især efterat Silkeborg saa uventet var fremstaaet omtrent 1843.

I Gelleruplund Kro holdtes i mange Aar Hammerum Herreds Ret, navnlig medens Kammerraad Caspar Møiler var Herredsfoged; selv boede han paa Højris, som han ejede og opdyrkede. Han døde — efter almindeligt Sagn — for egen Haand 1825. Herningsholm havde i gamle Dage havt sit eget Birk, men havdes der alligevel i Hammerum Herred ikke noget bestemt Sted for Rettens Afholdelse; saaledes nævnes Skarrild (Karstoff), Snebjerg (Toustrup), Lindbjerggaard, Herningsholm. I Gelleruplund Kro afholdtes ligeledes Hammerum Herreds Forligskommission, der i en Række af Aar betjentes af den i sit Eftermæle hæderlig bekendte Degn Lund (en Bedstefader til Kreaturhandler Anders Degn), der ved sin Indflydelse frelste Toldforvalteren fra Holstebro mod det Overfald, Pøblen i Lundemarked 1825 gjorde mod ham.

Især efter denne Affære følte der her i Herredet stor Trang til et eget Tinghus med tilhørende Arrestlokaler. Skulde nogen arresteres, maatte der laanes Husrum i Nabojurisdiktionerne, navnlig i Holstebro. Det laa derfor temmelig nært, at noget af det første, Kancelliraad Landt tænkte paa, da han blev Herredsfoged, var at skaffe Herredet et nyt Thing- og Arresthus.

I den Anledning skal han, efter hvad der fortælles, flere Gange have henvendt sig til Beboerne i Gelleruplund om at afstaa en passende Jordlod dertil, men altid forgæves, idet de skulde være blevne enige om at ville benytte sig af, at det da var en Selvfølge, at det nye Thing- og Arresthus skulde ligge i Gelleruplund. De holdt derfor sammen som i en Ring og satte Prisen saa højt, at Landt tilsidst truede med, at hvis de ikke vilde give Køb, kunde Thinghuset da saa godt opføres et andet Sted i Herredet. Dette pyttede Gelleruplunderne ad og troede, det hverken var muligt eller rimeligt.

Det laa vel ikke saa fjernt fra Kancelliraad Landt at tænke just paa Herning, da han selv paa den Tid boede paa Laulund, som han vistnok en Tid endog var Ejer af. I det mindste er det godtgjort af gamle Dokumenter, at

Landt optraadte som Sælger af den Parcel fra Laulund, hvorpaa senere Tinghuset blev opført. Den Gang var der vist ingen, hverken i Gellerup eller Herning, der anede eller forudsaa, hvad Betydning og Rækkevidde det siden havde, at det nye Ting- og Arresthus blev opført — ikke i Gelleruplund, men i Herning, paa en øde og afsidesliggende Udmark, paa en Parcel fra Laulund.

Dette var imidlertid det første Skridt eller det første Æg i Reden og den egentlige Anledning til Byen Hernings Tilbliven.

Det vilde nu være ganske interessant, hvis der kunde opgives nogen bestemt Dag, som Fremskridtsbyen Herning senere kunde anse som sin Fødselsdag; men de anstillede Undersøgelser have ikke ført til forønsket Resultat i saa Henseende. Formodentlig har der den Dag, Grundstenen blev nedlagt, ikke været afholdt nogen Festlighed, eller noget nedlagt i en Capsel; thi det er vel sket, om ikke just i Smug som noget utilladeligt, saa dog i al Stilhed. Ingen anede, at der samtidig nedlagdes Grundstenen for Byen Herning.

I Sommeren 1827 opførtes det den Gang saakaldte nye Ting- og Arresthus, og skal Clemmen Holt have været Bygningsentreprenør. Henimod Aarets Slutning var Bygningen færdig og blev saaledes indtegnet til Brandforsikring:

„Aar 1827, den 10. Decbr. mødte Branddirektøren, Assessor Thorlacius paa Laulund Mark, Herning Sogn, for i Følge Amtets Ordre af 6te næstafvigte ved de til Forretningen udnævnte Mænd: Sognefoged og Brandfogden i Herning Jens Christian Jespersen og Sogne- og Brandfogden i Tjørring Sogn Christen Mouridsen, at foretage Syns- og Taxationsforretning over det benævnte Sted opførte Thing- og Arresthus, og befandtes Bygningerne saaledes:

- a. Bygning, 13 Fag lang og 13 Alen dyb, udvendig maalt, indrettet til Thingstue, Lokale til Arrestforvareren med Arrest-Værelser, samt 3 Sidekamre, med Forstue,

Afdelingerne i Arrestkamrene og ved Thingstuen heel Steen. Foroven indrettet til 4 Arrest-Værelser og Afdelinger. Alt med behørige Lofte, Gulve, Dørre og Lukkelser foruden Dørrerne, samt Jern overalt i Arrestvinduerne. Skorsteen heel Steens heelt igjennem. Udvendig overalt solid Grundmuur. Straatækt.

= 3060 Rbd.

- b. Do. Bygning. 8 Fag lang, 9 Alen dyb, Grundmuur, teglhængt, indrettet til Lade og Koestald, Tærskelo-

= 400 Rbd.

3460 Rbd.

Entreprenøren overvar Forretningen.

Bygningen sikker mod Ildsvaade ved behørige Brandredskaber.

Derpaa sluttet.

Thorlacius. J. C. Jespersen.

Christen Mouritsen“.

Omtrent en Maaned efter blev det nyopførte Thinghus taget i Brug og indviet; men vides ikke, at der den Dag har fundet nogen egentlig Indvielsesfest Sted. Begyndelsen kan skønnes af efterfølgende korte Uddrag af den første Retsforhandling i det nye Lokale at have haft et ordinært forretningsmæssigt Præg; mulig var det dog, at en vis Højtidelighed var forbunden med, at tvende af Ringkøbing Prokuratorer paa denne Dag mødte paa det Offentliges Vegne. Endvidere var 4 Stokkemænd til Stede.

Retsprotokollen indeholder følgende:

„Aar 1828, den 12. Januar, Formiddag Kl. 9—10, blev Retten sat og holdt i det nye Thinghus i Herning i Overværelse af Stokkemændene Jørgen Petersen, Knud Jensen og Anders Dynesen af Lundby og Niels Pedersen af Herning, hvor der passerede som følger:

— „For Retten mødte Kammerraad, Prokurator Lütken fra Ringkøbing ifølge Amtets Ordre af 17de Decbr. f. A. osv. osv.

— „Prokurator Grooss fra Ringkøbing var mødt paa den Kongelige Kasses Vegne for at erhverve Ejendomsdom

over Christen Larsens Gaard i Egebek i Neuflying Sogn osv. osv.

Da efter Paaraab ingen meldte sig med videre, blev Retten hævet Eftermiddag Kl. 2¹/₄.

Landt“.

Der kunde maaske heraf være Anledning til at forudsætte, at Fremskridtsbyen Herning en Gang i Tiden vilde anse den 12te Januar 1828 som sin egentlige Fødselsdag.

Thinghusbygningen fra 1827 blev selvfølgelig paa den Tid kaldt det nye Thinghus; men naar vi, som leve over 60 Aar efter den Periode, nu vil mindes og omtale denne Bygning, ville vi allerede strax kalde det det gamle Thinghus; thi siden 1857, da det blev afløst af det, vi nu kalde det nye Thinghus, forandrede det sit Navn og gik ind i de Gamles Klasse.

Maaske har Bygningen straks efter Opførelsen haft et tiltalende Ydre, ja maaske efter den Tids Forhold, og især i Betragtning af den lidet ansete Plads, hvorpaa det laa, noget imponerende ved sig til Skræk og Advarsel for enhver, som tænkte sig Muligheden af at kunne blive Gæst deri; men det har dog ikke varet ret mange Aar, inden Forgyldningen svandt, og det hele fik et noget forfalden Ydre. Straataget over den noget lave Bygning blev snart grønt og saa stundom noget forrevet ud; Muren var ikke altid pyntelig og i god Orden; Vinduerne, der vare med 8 smaa Ruder i hver Vindueskarm, og Dørene bleve efterhaanden medtagne af Tidens Tand, ikke altid tætte eller i rette Tid opriskede med Maling, og skønnedes det, at offentlige Bygninger ikke altid bleve helt godt vedligeholdte.

Bygningen, der lignede noget et Stuehus i en ældre Præstegaard, var omtrent saaledes indrettet: Indgangsdøren var midt paa Huset paa nordre Side ud til Vejen. Fra Forstuen kom man tilhøjre eller mod Vest ind til Retslokalet, med nogle Smaagemakker bag ved, der jevnlig bleve forandrede, eftersom de forskellige Herredsfogder

fandt det formaalstjenlig. Her i det større Lokale, hvor Retten og Forligskommissionen holdtes, afholdtes desuden paa den Tid de offentlige Forsamlinger. Efter som Tiden skred frem, blev disse hyppigere, f. Ex. for Hammerum Herreds private Løsøreforsikring, landøkonomiske Møder — politiske Møder kendtes endnu ikke. Et af de største offentlige Møder, som mindes fra den Tid, var engang, da Spørgsmaalet var oppe om Troesfriheden. Fra Forstuen mod Øst eller tilvenstre var Indgang til Arrestforvarerens Beboelseslejlighed og Arrestlokalerne. I Gavlen var der ogsaa Arrestlokaler, men de var noget primitivt indrettede, og gjorde snarere Indtryk af et venligt Gæstekammer; hvorfra det da ogsaa var en let Sag at bryde ud, især da Døren kun aflaaedes med en sædvanlig lille Hænge-lås i en Krambe.

Thinghusbygningen fra 1827 eksisterer da endnu i Herning, men i en saa ukendelig Tilstand, at man ved Synet deraf ikke fremkalder gamle Minder; thi da det nuværende ny Thinghus blev opført 1857, solgtes det gamle Thinghus kort efter til Købmand K. Andersen, der senere har opført en Etage ovenpaa, og i det hele indrettet en saa smuk og flot Købmandslejlighed og Beboelse i det skifertækkede Hus, oliemalet og med store Vinduer, at ingen tænker paa, at denne Bygning en Gang var det oprindelig nye eller gamle Thinghus fra 1827.

Ja kunde det gamle Thinghus fortælle, saa kunde man faa meget at vide, som Nutiden vilde forbavses over. Flere større Forbrydelser ere her behandlede, ja lad de Gamle fra den Tid blot tænke tilbage paa, hvad „Tjærringmoer“ ikke har bekendt, og er mangt og meget gaaet i Svang i Arresterne, som nu neppe nogen vil tro muligt. Kun nogle faa Smaaepisoder skal her blandt andre meddeles. Der mødte saaledes en Gang en Mand for at afsone en Vandogbrøds-Straf. Som vel sædvanlig paa denne Tid, og som særlig ejendommeligt for denne Egn, medbragte han Apparater, hvormed han kunde forvandle Arresten til en Bindstue og forslaa Tiden i sædvanlig

Flittighed med Pindene. Arrestforvareren fattede dog Mistanke til den store Uldnøgle, vandt den op og fandt indvunden i Garnet en større Mængde smaa Flæskestumper, hvormed vedkommende jo vilde have delikateret sig ved Siden af det tørre Vandogbrød. En anden Gang havde en Bande, som i længere Tid havde siddet arresteret, og som havde Udsigt til Arrestgaarden og Arrestforvarerens Ænder, fundet paa ved Hjælp af Seglgarn med Krog og Brød paa Enden formelig at mede Arrestforvarerens Ænder til sig. Udøverne heraf maatte vistnok have været forfårne Folk i Fiskerisporten. At Arrestanterne jævnlig brød ud var en almindelig Sag. Det var vistnok; eftersom Lokalteterne dengang vare, umuligt at forhindre det, og det hjalp kun lidt, at Arrestforvarer Schubert fik sin Afsked i den Anledning, eller at man tog Klæderne fra dem om Natten. Under hans Eftermand Friis brød en af de værre Forbrydere ud en Nat efter afholdt Forhør, hvori han mulig havde bekendt mere, end han siden ønskede at vedstaa — brød ind i selve Thinghussalen, stjal Forhørsprotokollen og kastede den ned i et dybt Vand i Knudemose. Kort Tid efter paagrebes dog Fyren, bekendte og paaviste Stedet, hvor han havde druknet Protokollen. Friis, der som forhenværende Underofficer var en god Svømmer, maatte da springe i Vandet og frelse den temmelig svære Protokol, der sad fast i Bunden af Mudret; mærkelig nok skal den dog ikke siden have taget videre Skade af Badet.

Efter at have omtalt Thinghusets Tilbliven m. m., kunde der være Anledning til kortelig at omtale de Mænd, hvis Gerning paa den Tid særlig var knyttet til Thinghuset, navnlig Herredsfogderne — tildels med deres Fuldmægtige, de paa den Tid fungerende Prokuratorer og Arrestforvarerne.

Det var vistnok ikke under heldige Forhold, at Cancelliraad Jørgen Christian Landt blev Herredsfoged i Hammerum Herred efter Kammerraad Casper Møller, der boede og døde paa Højriis 1815. Retstilstanden i denne

den Gang saa øde og vidtstrakte Hedeegn kunde vel ikke ubetinget kaldes slet; thi dertil var den fattige, arbejdsomme og for al Slags Nød udsatte Befolkning, vel alt for skikkelig og beskeden i hele sin Optræden, og kan det vel i det Hele siges, at Racen i Reglen var god; men her var dog mange Elementer og Undtagelser, som ikke var gode; saaledes var der en talrig Klasse, som henhørte til de saakaldte Natmandsfamilier, der havde særlig Tilhold i Hammerum Herred og strejfede her omkring og ikke altid ernærede sig paa en hæderlig Maade; endvidere kunde det vel heller ikke undgaaes, at den aabne Egn fortrinsvis søgtes af andre Egnens Forbrydere, dels som Skjulested, dels i Haab om, at hvad der her i Heden blev begaaet, vanskeligere end i en tæt befolket Egn kunde opdages. Saaledes forholdt det sig vel med det røveriske Overfald, der fandt Sted 1824 i Gjethuset, en Gaard, der ligger isoleret paa den udstrakte Hede nord for og Nabo til Skophuset, hvor nogle Kæltringer (formodentlig fra det slesvigske; thi Sagen blev ingensinde ret opklaret eller opdaget) lokkede Manden en sildig mørk Aften ud paa Heden under Paaskud, at de vare væltede og trængte til Hjælp. De bandt Manden en Fjerdingvej fra Gaarden og lod ham ligge, medens de uforstyrrede — idet Manden havde været alene hjemme — iværksatte et større Røveri i Gaarden. Der er endnu flere Nulevende, der godt have kendt denne skikkelige Mand, der var Genstand for denne Behandling.

Kammerraad Møllers Embedsførelse var heller ikke, efter hvad der fra troværdige Folk endnu berettes, som den burde være; men lad de Døde hvile i Fred! kun dette, at noget af det, man især havde imod den ny Herredsfoged, da han kom, var, at han ikke som Formanden vilde modtage de Gaver og Skænk, som forskellige efter gammel Skik bragte ham som Herredsfoged. Noget af det første, han fik gjort var, som foran berettet, at faa opført et nyt og forsvarligt Thing- og Arresthus her i

Herredet, og Cancelliraad Landts Eftermæle her i Egnen lyder paa, at han var en hæderlig og retsindig Mand, der, saavidt han formaaede, holdt god Orden alle Steder og fik megen Uskik, som var gaaet i Svang, afskaffet. Skøndt Cancelliraad Landt havde Ord for, at han med Lethed gav Folk — navnlig hans Underordnede — en Røffel eller Overhaling, hvad de maaske ogsaa stundom kunde trænge til, saa skal han forøvrigt have været en human og venlig Mand, ligefrem og meget behagelig i Omgang især med sine Ligemænd. Efter at Landt havde faaet opført et Thing- og Arresthus i Herning, købte han Gaarden Herninglund (der den Gang kaldtes „Nyborg“) af Skolelærer Petersen, der ejede og passede denne Gaard ved Siden af sin Skolegerning. Landt anlagde Plantagen ved Herninglund og plantede sig derved et Minde i Herning, som endnu daglig kan ses og paa-skønnes, da denne Rest af Plantagen vel endnu er det smukkeste Punkt ved Herning. Det var ellers Skam at sige, at der med omhyggelig Haand har være fredet om denne Plantning; thi i en Del Aar gik Ødelæggelsen af den saa planmæssig frem, at man holdt mest af de Træer, som lettest med en Plov lod sig udrydde. Det er saaledes næsten mærkværdigt, at der endnu er saa meget tilbage deraf, som der er. Cancelliraad Landt blev i Aaret 1839 befordret til Varde.

Efter Landt kom Cancelliraad Hunderup. Han kom fra Færøerne. Han var en kraftig, livlig og i enhver Henseende hæderlig og forretningsdygtig Mand. I det selskabelige Liv var han den gemytlige, og var i det Hele afholdt af Alle. Han fik udvirket, at Statskassen købte Gaarden Nørholm som Embedsbolig, og blev der under hans Haand opført et nyt og flot Stuehus paa Nørholm; dog saavel Indkøbet af Gaarden som Byggearbejdet faldt temmelig kostbart ud, og generedes de efterfølgende Herredsfogder af den store Byggegæld, der herved kom til at hvile paa Embedet.

Det kunde ellers let blevet et afgørende Skridt til

Skade for Herning og til Fordel for Gelleruplund, at Herredskontoret saaledes blev flyttet fra Herning til Nørholm; thi var Chauseen kommen til at gaa gennem Gelleruplund, som oprindeligt var bestemt, og hvor den ogsaa var afmærket med lange Lægter med Halmvisk paa, vilde der kun blevet faa Minutters Gang fra Nørholm dertil, og ligger det da nært at tænke sig, at Thinghuset en Gang i Tiden vilde være blevet flyttet til Gelleruplund.

Man kommer herved saa let til at tænke paa det Væddeløb, vi i vor Levetid har været Vidne til mellem Skjern og Tarm om Overtaget. Skjern havde fra gammel Tid sit Thinghus med Herredsfogedbolig ved Siden af. I Tarm fik man Apothek; Doktoren tog Bolig tæt ved og alt gjordes for at fremhjelpe Tarm; alligevel fik ingen af Stederne Magten, hvert Sted udviklede sig med sine Goder, og er Skjern Thinghus nu flyttet ikke til Tarm, men op til Stationen. Hvis Skjern og Tarm i sin Tid vare blevne paa en eller anden Maade forenede eller forligte, havde man nu haft en større By, istedetfor nu tvende Konkurrenter saa tæt ved hinanden.

Det var i en Række af Aar til Skade for Herning, at Herredskontoret og Herredsfogedboligen blev forlagt til Nørholm; thi derved gik Herning dels Glip af den Indflydelse, det vilde have haft i selskabelig Henseende, hvis Herredsfogden og det til Kontoret knyttede Personale havde haft fast Ophold der; dels havde alle de mange Mennesker, som fra Herredets forskellige Egne havde Ærinde til Herredskontoret just ikke altid — især paa den Tid — Ærinde ogsaa til Herning.

Det var endvidere, især efter at Herning begyndte at udvikle sig, til stor Skare for Politiordenen i Herning, at Herredsfogden eller det lokale Politi ikke havde sit egentlige Domicil der. De Ældre ville endnu mindes, at der altid var noget uhyggeligt og ikke saa helt lysteligt — eller maaske alt for lystigt — paa Gaden i Herning en Søndag Aften, naar den ukontrollerede og kaade Ungdom ret vilde more sig.

Selve Afstanden fra Herredsfogedboligen og Herredskontoret til Thinghuset gjorde de jevnlige Møder baade besværlige og kostbare for Herredsiogderne; det var jo temmelig langt at gaa, især naar Retsprotokoller m. m. skulde medføres; og fordi Herredsfogderne selv holdt Heste og Vogn og Kusk, var det dog ikke uden Bekostning saaledes at skulle have Befordring til hvert ordinært og ekstraordinært Møde paa Thinghuset.

Hunderup blev i Aaret 1845 forflyttet til Tyrstingvrads og blev efterfulgt af Kammerjunker Niels Peter Toxværdt, der havde været Auditor i Rendsborg. Han var en retsindig og samvittighedsfuld Mand, men noget svagelig af Helbred og derfor maaske ogsaa noget nervøs og pirrelig; han forstod ingensinde at sætte sig i det rette Forhold til Befolkningen, idet han var temmelig upraktisk, hvilket vel især var Grunden til det uheldige Udfald, Scenen fik paa Gelleruplunds Marked, hvor han under Stenkast og under den hujende Pøbels Forfølgelse pludselig maatte forlade Markedet. I hans Embedstid udbrød Krigen 1848, og den generede ham og hans Familjeforhold en Del, da han var i Svogerskab med en af de mest fremragende Oprørere. Han blev i Aaret 1849 forflyttet til Storeheddinge og efterfulgtes af Kammerjunker Georg Flemming Tillisch, der ligesom Hunderup kom fra Færøerne. Han var en yngre Broder til den forrige Amtmand Tillisch. Han var i mange Henseender en Modsætning til den forrige Herredsfoged Toxværd; thi han var en meget praktisk Mand, gemytlig og i det hele folkelig anlagt, han stillede sig endog til Folketingsvalg, hvor dog P. Knudsen blev foretrukken. Siden blev han valgt til Landstingsmand. I Aaret 1856 blev han befordret til Bjerre og Hatting Herred, hvor han døde 1872.

I Kancelliraad Landts Tid var P. Ch. Berthelsen Fuldmægtig og levede her i Herning mange Aar efter. Under Hunderup var Bindsbøl Fuldmægtig; samtidig var der en Kontorist Bjørn paa Kontoret, som Befolk-

ningen havde stor Tillid til. Ferslew og Poulsen vare Fuldmægtige under Toxwærdt, og var det ogsaa paa den Tid, at gamle Høst kom til Herredskontoret, hvortil han i en saa lang Række af Aar var knyttet, og hvor han døde.

I gamle Dage var der ikke ansat særlige Prokuratorer i Hammerum Herred; hver maatte i paakommen Retssag hjælpe sig selv, paa hvad Maade han bedst vidste og kunde, og vare lovkyndige Almuesmænd og Degne — de saakaldte Lommeprokuratorer og Vinkelskrivere — i stor Anseelse. Skulde en offentlig Sag behandles, blev der beskikket Prokuratorer enten fra Ringkøbing eller Holstebro, hvilket var en vidtløftig og kostbar Sag, da disse vare berettigede til fri Befordring, og blev der tilsagt et større Antal Ægtbefordringer i den Anledning. Havde af tvende Prokuratorer fra samme By den ene Sagen for og den anden Sagen imod, var det jo et stort Spørgsmaal i den Tid, hvorvidt det kunde forlanges, at de begge skulde køre paa samme Vogn. Tvede paa Tanderrup var, saavidt vides, den første Prokurator, der havde Bopæl her i Herredet. Han afløstes omtrent 1835 eller 36 af Prokurator Balthazar Øllgaard, der havde købt Gaarden, hvor han døde 1852 af Tyfus. Omtrent samtidig nedsatte sig en anden Prokurator af samme Navn H. F. Øllgaard sig i Herning; han flyttede siden til Skive. En kort Tid boede en Prokurator Trap paa Holtbjerg. Af Ringkøbing Prokuratorer var Groos og Lütcken, Kruse, Bagge og Krarup, og af Holstebro Prokuratorer var især Repsdorf de mest bekendte her paa Egnen indtil Perioden omkring 1848.

Den første Arrestforvarer i det gamle Thinghus var Landts Karl Niels Kaasberg. Han efterfulgtes af Schubert, der var barnefødt i Ringkøbing. Han havde været Underofficer ved Kastelsjægerne og senere Kontorist paa Herredskontoret. Under disse 2 Mænd blev Thinghusjorden drevet ret godt op, og Schubert holdt endog et Par Heste. At han efterfulgtes af Friis er alt bemærket,

Da der efter Thinghusets Opførelse blev Spørgsmaal om, hvor der her i Herredet var bedst Plads for en Doktor og et Apotek, begyndte Vægtskaalen atter at ballancere mellem Gelleruplund og Herning. En praktiserende Læge, som tænkte paa at nedsætte sig midt i den udstrakte Hedeegn, synes en kort Tid at have valgt Gelleruplund til Opholdssted.

Der skal gentagne Gange have været indledet Forhandling med Apoteker Faber i Holstebro om at etablere et Filialapotek i Gelleruplund; men han, der var en ældre Mand, lidt svagelig og af den gamle Verden, havde vel ikke Tiltro paa Hedens Udvikling eller Lyst til at inklade sig paa al den Ulejlighed; han beregnede da vel ogsaa, at han ved de gaaende Landposter alligevel kunde vedblive at forsyne Beboerne i Hammerum Herred med Apotekervarer, tilmed var det da en fattig Hedeegn, hvor der selvfølgelig kun brugtes lidt Medicin, da der endnu ikke boede nogen Doktor derude i den store Hede.

Efter de Oplysninger, der endnu efter saa mange Aars Forløb kan faas om Forholdene paa den Tid, skulde Hammerum Herred den Gang i medicinal Henseende have været inddelt i 2 Distrikter, hvoraf 10 Sogne (med Gellerup) hørte under Holstebro, medens den øvrige Del (hvortil Rind og Herning) hørte under Ringkøbing Lægedistrikt. Rimeligt er det, at Herredsfogden, Kancelliraad Landt, der som tidligere omtalt, nær var kommen galt afsted med lidt Arsenik fra Ringkøbing Apotek, som i Landpostens Pose var bleven blandet med hans Risengryn, har hjulpet til at indlede Forhandlingen paa Pladsen Hernings Vegne med Apoteker Heiberg i Ringkøbing. Heiberg var mere villig end Faber til at inklade sig herpaa; han maa vel have tænkt, at hvor der er et Tinghus med ugentlig Rettergang, Forligskommission, der samles i Reglen Folk, og har han vel ogsaa haft Tiltro til Hedens Udvikling og Haab om, at hvor der først var et Apotek, der maatte vel ogsaa snart nedsætte sig en Læge. Resultatet af Forhandlingerne blev, at Apoteker

Heiberg i Ringkøbing søgte og fik Bevilling den 15. Febr. 1832 til at drive et Filialapotek i Herning, og samme Aar, opførte han Bygning til et nyt Apotek i Herning, der den 21. Septbr. 1832 blev brandforsikret for 1000 Rd. og beskrives saaledes: 9 Fag, 10 Al. bred, Grundmur med Straatag, 2 Skorstene, indrettet til Værelser, Laboratorium med Skuffer, Hylde og Stakitværk. Denne Bygning, som kan betragtes som den anden Grundsten for Herningbyens Tilblivelse, havde paa den Tid et venligt og tiltalende Ydre, og var Forbavelsen hos de Indfødte saa stor, at et Udtryk endnu skal mindes, som faldt i den Anledning fra en af Egnens mere ansete Beboere, da han kommende fra Øst saa denne smukke nye Bygning med sit blaa Skilt, hvorpaa han dog ikke kunde se det sidste Bogstav i Ordet „Apotek“: „Nu mangler der Pinedød kun et K i et fuldstændig Apotek“.

Ifølge kongelig Bevilling fra Frederik den 6te af 18. August 1838 fik Apoteker Knudsen, Ringkøbing, der var gift med Apoteker Heibergs Enke, Tilladelse til fra Filialapoteket i Herning at handle med grove Varer, saasom Tømmer, Jern, Tjære, Tran, Tobak, Salt, Hør og Hamp, Humle, Sild og tør Fisk, og i 1848 bevilgedes Handel med Urtekramvarer og Vin.

Hvad der især bidrog til, at Forsøget lykkedes med at anlægge et Apotek i den øde og afsides Herningegn — blot støttende sig til Tinghuset — var utvivlsomt det heldige Valg, først som Bestyrer, senere som Forpagter, nemlig Apoteker (Provisor) Jens Gundorph. Mange glade Minder knytter sig for de Ældre til denne Mand, der i en Række af 20 Aar, ved sit oplivende Væsen, sit altid gode Humør og sin forunderlig fristende Gemytlighed vidste at vinde Befolkningen for sig i den Grad, at han snart var alles Ven, og det saaledes, at Befolkningen holdt meget af at komme til Herning og „ind o æ Apoteker“ vistnok væsentlig for hans Skyld.

Gundorph var pharmaceutisk Kandidat. Hans Forældre vare Præstefolk i Ølby mellem Holstebro og Struer, og

er han vistnok født der. Han var et godt og snildt Hoved, tilsyneladende altid glad og fornøjet, kraftig og stærk bygget og forunderlig udholdende i sin Gerning; tjenstvillig og mere forekommende mod sine Kunder, end man paa den Tid var vant til. Selvfølgelig kunde der ikke den Gang, da Folk endnu ikke vare komne i Vane med at hente og bruge Doktor i Sygdomstilfælde, føres tilfredsstillende Forretning med Apotekersager alene; det var i Begyndelsen vistnok kun forsvindende lidt Medicin, som blev solgt, men Gundorph var som god Apoteker ikke aldeles ukyndig i Lægevæsenet og udmærket skikket til at forsyne alle dem, der fejlede noget, med et eller andet fra Apoteket, som vistnok ogsaa maa have haft god Virkning; thi hans Afsætning deraf blev i Aarens Løb næsten storartet.

Ved Siden af drev Gundorph, der ogsaa var en god Handelsmand, en omfattende Handel med næsten alt muligt, saasom Brændevin, alle Slags Vine og Spirituosa, Urtekramvarer, Kolonialvarer osv. osv.; han havde et godt Greb paa at gøre gode og billige Indkøb, mulig af nogle, der, hvad der paa den Tid ikke var saa usædvanligt, havde faaet deres Varer praktiserede ind i Landet udenom Toldgrænsen. Gundorph kunde som god Jyde handle om alt muligt — om Vogne, Merskumspiber osv. osv.; men hans største Omsætning udviklede sig dog i Aarens Løb især til de saakaldte „søde Bjædskere“ eller smaa Apotekersnapse, hvoraf der solgtes en utrolig Mængde til Folk, der havde faaet særlig Smag for at nyde disse Genstande staaende i Apoteket. At han selv drak med kunde vel ikke undgaaes; det forhøjede Gemytligheden, især da han, der var jovial i hele sit Væsen, havde en hjærtelig Latter, der altid virkede forunderlig smittende og oplivende. Han var saa stærk, at han kunde taale paa en Gang at drikke med de staaende Kunder i Apoteket og med de fine Gæster i den blaa Stue øst for Apoteket; det var ikke saa sjældent, at man om Lørdagen, efter at Retten var endt, og Prokuratorer og

Tinggæster samledes hos ham, saa gentagende Gange den ene store Bakke cifer den anden med over 20 Glas fyldte med Madeira eller Portvin blive bragt ind. Og med alt det blev Gundorph dog ikke i Aarenes Løb det, man kalder drikfædig; han kunde vel blive lidt overstadig munter og noget besværet; men efter en kort Søvn var han straks færdig igen til at passe sin Forretning.

I de sidste Aar, han var i Herning, var han tillige Postmester, idet Posten fra Ringkøbing til Silkeborg blev ekspederet paa Apoteket i Herning hos Gundorph, og skal han med stor Dygtighed ogsaa have passet denne Bestilling.

I Aaret 1852 flyttede han til Vestervig, og overtoges da Apoteket af en Søn af den afdøde Apoteker Heiberg i Ringkøbing.

Inden vi nu forlade det gamle Apotek, kunde der være Anledning til med et Par Ord at mindes de Læger, som have været knyttede dertil. Det lader til, at det har varet 3 Aar efter Apotekets Opførelse, inden der nedsatte sig nogen praktiserende Læge i Hammerum Herred.

Den første var Jørgensen, der dog selv var svagelig. Han boede i Gellerup, hvor han ogsaa er begravet. Senere kom Vood, der boede i Herning og var meget afholdt. Han afløstes 1843 af Andreas Vilhelm Petersen, der blev ansat som Distriktslæge; men allerede 1846 forlod han Egnen og rejste til Vestindien.

Efter ham kom Karl August Hoffbauer som Distriktslæge, der i mange Aar vil mindes her i Herredet, dels paa Grund af hans Dygtighed, hvorfor han nød stor Anseelse blandt Befolkningen, dels paa Grund af det ejendommelige tyske Væsen, han havde. Han skulde som tysk Student have haft en meget ubehagelig Affære i en Duel, hvorfor han saa pludselig forsvandt fra det store Fædreland og søgte sig et nyt her i Landet, i hvilken Anledning der førtes diplomatiske Underhandlinger om ham — dog uden at det blev til Krig den Gang — idet gamle Frederik den 6te, i Følge hvad der fra

paalidelig Kilde er berettet, meget bestemt skal have modsat sig Fordringen om hans Udlevering. Hoffbauer var ivrig Politiker og var især knyttet til det „Fædreland“, der med N. David, Monrad, Lehmann og flere fremstod i 1839 efter Frederik den 6tes Død.

Han var gift med en Søster til de bekendte Politikere Johannes og Hother Hage. At han havde stor Kærlighed til sit nye Fædreland, maatte enhver sande, der saa ham i Krigens Tid; men mest eksentrisk og hæftig var han dog den Dag, da Rygtet, inden Krigen ret var begyndt, udbredte sig med stor Troværdighed, at de fra Rendsborg løsladte Slaver hvert Øjeblik kunde ventes her i Herning, og at man da tydelig kunde se Røgen af de større Gaarde, som de undervejs brændte af. Hoffbauer var en praktisk Landmand; i det mindste interesserede han sig som Theoretiker meget for Landvæsenet. Han ejede og dyrkede, vistnok ikke med saa liden Bekostning, den Jord, som siden Gartner Johan Østergaard købte af ham. Han blev befordret til Vejle, og afløstes af Distriktslæge — senere Justitsraad — William James Wedel, der var født i London den 6. Oktober 1810 og døde den 19. Marts 1887 i Herning. Han overlevede saaledes „det gamle Apotek“.

Af autoriserede Dyrelæger var der i gamle Dage — eller indtil kort efter den første Krig — her i Herredet kun en, nemlig Mads Larsen i Sinding; derimod var der et større Antal af Dyrlæge-Kvaksalvere, der jo selvfølgelig ogsaa brugte og forskrev Medicin — saasom Glaubersalt, men især Arsenik — dels fra Apoteket, dels andetsteds fra, thi i Reglen var der i hvert Sogn mindst en klog Mand eller klog Kone, der kunde „læse“, gøre Nytte ved Fødselshjælp og i hvert Fald give Raad.

GÆSTGIVERIET I HERNING. — KENDTE MÆND.

Naar man nu, medens disse Linier og Skildringer af den gamle Tid skrives (i April 1891), fra Kirketorvet i Herning ser mod Syd i den Retning, hvor det eventuelle nye Posthus ventes at skulle blive lagt, da ser man Folk ivrigt beskæftigede med at nedrive nogle tilsyneladende ringe og gamle straatækkede Bygninger. Der er mulig flere af Herningbyens nuværende Beboere, som ikke vide, at det er Resterne af den gamle Gæstgivergaard „Christiansminde“, som efter c. 50 Aars Tilværelse nu forsvinder — det Etablissement, som var Nr. 3 i Grundlaget, eller den 3die Stamme for Hernings Tilblivelse.

Da Cancelliraad Landt i Aaret 1839 flyttede fra Herning, begyndte forhenværende Herredsfuldmechtig, examinatus juris Peter Christian Berthelsen at opføre disse Bygninger. Han var født i Holstebro 1790 og var Svoger til Apoteker Gundorph, idet han var gift med Maren Kirstine Nyborg, en Søster til Gundorphs Kone og Faster til forhenværende Sognepræst Nyborg i Vildbjerg. Da Berthelsen saa, hvor glimrende det gik for Gundorph med Udskænkningen, fik han, der jo ogsaa havde Lyst til at tjene Penge, den Tanke, at det vistnok maatte være en god Forretning at være Gæstgiver i Herning. Han købte da en Del Jord Vest for Tinghuset, hvor han lod opføre en Gæstgivergaard, der i sit hele Udstyr meget lignede en almindelig Bondegaard eller Præstegaardsbygning. At Berthelsen, der oprindelig var meget sparsommelig anlagt, dog egentlig ikke var flot med

Hensyn til de nye Bygningers Opførelse, kan sluttes deraf, at han for billig Pris indkøbte det Tømmer til det nye Stuehus, som Gaardejer Engelbrecht Christensen i Helstrup i Snejbjerg havde bestilt til sig selv hos Troels Gravesen, fra Ands og kasseret, fordi han fandt det for ringe og for kleint til sit Brug.

Den 20. Oktober 1839 blev Fuldmægtig Berthelsens Gaard i Herning saaledes brandforsikret:

a) Stuehus 13 Fag, Grundmur $12\frac{1}{4}$ Al. bredt med Loft overalt, samt Brædegulv, Vinduer og Døre for	1000 Rd.
b) Vesterhuset 12 Fag, Grundmur $9\frac{1}{2}$ Al. bredt, til Bryggers med Lofter over samme samt Hestestald	400 Rd.
	ialt... 1400 Rd.

Hvad forøvrigt Anvendelsen angik, da var de 3 Fag i Stuehuset mod Øst eller tilvenstre fra Indgangen indrettede til Storstue eller Gæstestue med 2 Fag Vinduer mod Nord ud til Landevejen (ialt omtrent 60 a 70 □ Alen), og i samme 3 Fag mod Syd ud til Gaarden var der to smaa Gæsteværelser. Mod Vest eller tilhøjre fra Gangen kom man til Dagligstuen med 2 Fag Vinduer, eller Skænkestuen, af Størrelse omtrent som Gæstestuen; og øvrige Økonomilejligheder, som Sovekammer, Køkken, Spisekammer, en lille Folkestue, hvori der en kort Tid var Postkontor. I det vestre Udhus var Indkørselsport til Gaarden. Staldpladsen for de tilrejsendes Heste var kun beregnet til 1 Par Heste, men kneb det, kunde man dog nok faa en Ridehest anbragt enten i Ejerens private Stald eller i Kostalden.

Skøndt det paa den Tid, Gæstgivergaarden Christiansminde opførtes, aabenbart oversteg Gundorphs Kræfter at passe og beskænke alle dem, der kom til Herning, og skøndt der var et Par andre Steder, saa lykkedes det dog ikke ret for Berthelsen at skaffe Kunder og samle Gæster. Dels var han selv ikke nogen sympatetisk

Personlighed eller i det hele yndet af Befolkningen; han havde nemlig tilbragt sin Ungdom blandt den Klasse af Samfundet, som gamle J. Chr. Drewsen paa den Tid ivrede saa stærkt imod og skildrede som de „stumphalede Skiverdrengene“ paa Retsbetjentenes Kontorer; dels var det Folk for fint, idet de ikke paa den Tid kunde finde sig til Rette med Madam Berthelsens altid hvide og skurede Gulve og fine Gardiner, og Gæsterne forstod ikke altid at skønne paa eller at kunne træffe hendes spejlblankt polerede Messingspyttebakker. Beværtningen var forøvrigt i alle Maader propær, og de Varer, man fik, udmærket gode, men var man dog ikke altid tilfreds, naar man til Slut fik at vide af Berthelsen — ofte paa en utydelig og mumlende Maade —, hvor stort et Antal „Lybskere“, den Tids gængse Mønt, man havde at betale.

Gundorph havde for Skik — skøndt de jo vare Svogre og ellers forøvrigt gode Venner — at gøre Nar ad Berthelsen, og mange af Befolkningen vare altfor villige til at optage og anlægge samme Tone mod Berthelsen, der da svarede med at blive grov og skælde Folk ud. Berthelsens Specialitet var — næst efter at skrive for Folk, hvortil han dog egentlig ikke var god — at drive Pengeforretninger. Han tjente jo nok en Del derved; men han tabte ogsaa meget, lokket ved Udsigt til stor Fortjeneste. Forinden nogen kunde vente at faa et Laan arrangeret, maatte der i Reglen gøres et Offer til Madamen i Køkkenet i Form af Æg, Smør, Faarelaar, Kalvefjerding, Ænder, Gæs eller Kyllinger osv. osv., og saa kunde Berthelsen ikke modstaa. Berthelsen blev af Amtet beskikket til Forligskommissær, og skal han paa en noget stødende Maade have afløst Noe, der var en Svigersøn af den gamle Degn og mangeaarig Forligskommissær Lund i Gelleruplund, og Bedstefader til Guldsmed Lind i Herning.

Berthelsen var egentlig heller ikke velskikket til at være Forligskommissær; thi hans Mægling endte gerne

med, at han grundig kom op at skændes med i det mindste en af Parterne om ikke med dem begge.

Mod Slutningen af det Tidsrum, som her skildres, begyndte det at vise sig, at Gæstgiveri paa gammeldags-Maner i Forbindelse med Familieforhold og Gæstevenskab ikke længere slog til Herning, og da der mere og mere viste sig Trang til en større offentlig Beværtning og Behandling af Rejsende, solgte Berthelsen endelig 1850 Gæstgivergaarden Christiansminde til Knud Bank, der var en Søn af Handelsmand Hans Chr. Bank i Bærslund og som kort efter blev gift med en Datter af Petersen i Kidris Mølle. Han åbnede straks de lukkede Værelser og fine Stuer for Publikum, byggede en større Gæstestue til mod Øst, lod indrette flere Gæsteværelser i det østre Hus, og lod opføre den største Del af den nuværende Kørestald mod Vest, der endnu i disse Dage staar, men snart vil forsvinde for at give Plads for en eller anden Pragtbygning paa Torvet.

Berthelsen døde den 9. August 1860, og ligger begravet omtrent midt paa den gamle Kirkegaard, ifølge Udvisende af den derværende Ligsten over ham og hans Kone; men hun ligger alligevel ikke begravet der. Hun levede nemlig nogle Aar efter Mandens Død i Herning, og mindes hun endnu tydeligt af mange som „Stine salig Berthelsen“, som hun underskrev sig, naar hun kvitterede paa Dokumenter og gamle Gældsbeviser. Hun flyttede fra Herning til en Søster i Thisted, hvor hun døde og ligger begravet.

Til de mere regelmæssige Gæster i Herning, navnlig paa Thingdagene paa den Tid, kan vel henregnes Herredets Sognefogder, og da disse i Reglen vare de første og mest ansete Mænd i hvert Sogn, som tillige jævnlig mødte for og med de andre Sogneboere i Anledning af retslige Forhandlinger, meddeles her en Fortegnelse over de omtrent i Tidsrummet fra 1840—50 fungerende Sognefogder her i Herredet, med en lille kort Bemærkning om nogle af dem.

I Arnborg var Niels Birkebæk i en meget lang Aarrække Sognefoged, og stod han i aandelig Begavelse, i Indsigt og Besindighed vel over de fleste andre Sognefogder her i Herredet. Som tidligere omtalt stillede han sig, vel mere ifølge andres Opfordring end efter eget Ønske, som Folketingsmand, men blev P. Knudsen valgt. Han var i 6 Aar Aamtsraadsmedlem, senere i en Række af Aar Vurderingsmand for Kreditforeningen. Han, der er hædret med Dannebrogskorset, lever endnu omtrent 86 Aar gammel her i Herredet, efter at have solgt sin Gaard Birkebæk til Hedeselskabet.

I Assing var Jens Chr. Nielsen ved Assing Kirke ligeledes i en længere Aarrække en af Herredets mere ansete og agtede Sognefogder. Han er ogsaa hædret med Dannebrogskorset, og lever endnu hos sin Søn Christen Sandfeld Jensen, der har overtaget Bestillingen og Gaarden efter ham.

I Aulum var Villads Varhede Sognefoged; han efterfulgtes af Simon Mikkelsen Skraldhus.

I Bording var Darling til Teglgård i Guldforhoved, en Gaard han havde købt til Opdyrkning, en kort Tid Sognefoged; han efterfulgtes af Peder Sørensen (Spilmand kaldet), der var Husmand.

I S. Felding var Søren Rahbæk i Fruergaard i mange Aar Sognefoged. Han var tillige Kromand og Handelsmand, og er han først nylig død. Han solgte Gaarden til Rybsahm.

I Gellerup synes Sognefogderne hyppigere at have vevlet i gamle Dage. Mest bekendt er dog Niels Abildtrup, der tillige var Kromand i Gelleruplund, og som saadan havde en større Gerning at varetage i Markedstidene.

I Herning var Troels Gravesen til Vesterholm, hvor han drev Handel, og senere Jens Knudsen i Herningby, der hvor Lykke nu bor, Sognefogder. Troels Gravesen var senere Aamtsraadsmedlem; Jens Knudsen var lun og vittig, og haves mange morsomme Fortællinger om hans Forhold til Kancelliraad Landt. De var begge en Tid

Retsvidner og vare saaledes stadige Gæster i Herning i forrige Tid.

I Ikast var Mads Larsen, der ejede og beboede et lille Sted paa Hold Mark, i mange Aar Sognefoged. Han var en livlig og afholdt Mand, der med særlig Interesse røgtede sin Gerning.

I Nøvling var først Jens Iversen i Nyboe, senere Thomas Bredkjær Sognefoged.

I Rind var P. Thomsen i Lind, der var gift med en Datter af Mads Skou paa Holtbjerg, i en Række af Aar Sognefoged.

I Sinding var i den Periode Lauge Kragssnap, der lever endnu, Sognefoged, og havde han som saadan ofte Ærinde til Sindinggaard og meget at forhandle med Etatsraad Fjelstrup.

Gamle Morten Lustrup, der kun var Smaamand, var i mange Aar baade en dygtig og afholdt Sognefoged i Skarrild. Han og Niels Birkebæk og Jens Christian ved Assing Kirke dannede i sin Tid som et Kløverblad af trede agtværdige Sognefogder.

I Snejbjerg var der paa den Tid her skildres flere Sognefogder. Først Christian Madsen Meedom i Albæk, der senere solgte sin Gaard til Petersen paa Bjødstrup, og som først for faa Aar siden er død i en høj Alder hos sin Søn Mads Meedom i Simmelkær; han afløstes af Kromand Søren Mikkelsen i Snejbjerg, der i mangt og meget var forud for sin Tid, og afløstes han igen af Niels Uglsøe, der endnu lever som pensioneret Lærer i Sands.

I Sands var gamle Knud Knudsen i Thaarup Sognefoged.

I Timring var Berthel Skou Sognefoged. Han var bekendt som en god Jæger, og fortælles, at han en Gang optog Amtmanden Grev Schulin, der var Gæst hos Grev Lerche paa Møltrup, som Krybskytte, idet han ude i Heden var kommen ud over Græsen. Senere blev Jens Møller i Grimstrup Sognefoged. Han var en

usædvanlig elskværdig og behagelig Mand, og havde megen Omgang med Ejeren Krone paa Møltrup, saa og med Pastor Glud i Vildbjerg Præstegaard.

I Tjørring var gamle Christen Mouritsen i en meget lang Aarrække Sognefoged. Han var ogsaa hædret med Dannebrogskorset.

I Vildbjerg afløstes gamle Iver Merrild af Mouritz Vestergaard i Rødding, og i Ørre var der paa den Tid flere Sognefogder, saaledes Søren Krog, Mikkel Chr. Nielsen Thalund og senere Jens Harreskou, der tillige var Jordemodermand.

I Herning Barndomsperiode, eller i Tidsrummet fra 1840 til c. 1850, blev der ofte ført et ganske lystigt og muntert Liv, naar den Tids Befolkning — hvoraf grumme faa endnu leve — samledes i Herning ved alle mulige og tilfældige Møder, men fortrinsvis dog om Lørdagen efter endt Rettergang eller om Mandagene til Forlig. Det gik vel den Gang som nu ikke af uden lidt Svireri; men altid vare Folk glade og gemytlige.

Det kunde maaske have Interesse for nogle af de endnu levende Ældre eller for deres Efterkommere at faa tilbagekaldt i Erindringen nogle af de Personer, som paa den Tid saas og færdedes i Herning. Allerede er jo nævnet mange af dem, der indtog de mere fremragende Pladser, saasom Herredsfogderne, deres Fuldmægtige, Prokuratorerne, Læger og Apotheker, saa og Sognefogderne, Arrestforvarerne og dem, der besørgede Beværtningen og Beskænkningen osv.; men man vil ved Omtale af dem, der paa den Tid jævnlig kom til Herning, kunne danne sig et Begreb om det Liv, man paa den Tid førte, og sætte sig tilbage i den Tone, som paa den Tid var den herskende. Ved samme Lejlighed faa en Ramme, hvori kan indfattes korte Skildringer og Oplysninger om Udviklingen og Opdyrkningen etc. i Hernings Omegn paa samme Tid.

Af den Tids Fremskridtsmænd som vare og færdedes, om end just ikke udelukkende i Herning, saa dog i det

Hele taget i Egnen, maa saaledes først nævnes Etatsraad Fjelstrup til Sindinggaard. Han var og havde længe været, dels ved sin Alder, dels ved sin overlegne Dygtighed, Egnens mest fremragende Mand. Han var endog uden for Hammerum Herred en bekendt Mand, særlig som Stænderdeputeret, som indsigtfuld og erfaren Landmand og som landøkonomisk Forfatter. Han var praktisk, klog og snild. Der kan jo vel siges meget for og imod ham i hans Eftermæle — saaledes som om Enhver, der har staaet paa en ophøjet Plads; han havde mange Processer og Retssager, og var det ikke godt at have ham til Modstander; men paa den anden Side var han ogsaa Mand for at sætte meget igennem, og det meget, som siden blev til Gavn og Nytte for Egnen, saasom flere Vejanlæg, Træplantning m. m. Han var gemytlig anlagt, især naar han var ude, og en udmærket Vært for de Gæster, som han fortrinsvis vilde hædre og more. Vel især paa Grund af de større Forbedringer og Bekostninger, han havde gjort paa sin Gaard, sad han en Del Aar, som man siger, lidt let i Sadlen; men det hjalp ham svært, at han en Gang vandt det store Lod paa 50,000 Rd. i Lotteriet. Han havde en talrig Familie. Hans yngste Søn var en Tid Præst i Aulum.

Som ganske ungt Menneske købte examinatus juris Balthazar Øllgaard — der er født i Gødstrup Præstegaard — Tanderup af Tvede. Han besad i usædvanlig Grad Egnens Tillid, og var paa Grund af sin Hæderlighed i en Række af Aar Egnens første og bedste Mand. Han blev Tiendekommissær, Landvæsenskommissær; han var Formand for Hammerum Herreds Brandassuranceforening for Løsøre, var Forligskommissær, derefter Prokurator, en Gerning, som han passede med Dygtighed og Samvittighedsfuldhed, og der var almindelig og stor Sorg i hele Egnen, da han pludselig døde af Tyfus 1852, efterladende sig Enke og 6 Børn. Hans 5 Sønner have alle studeret og ere nu Mænd, der nyde megen Anseelse. En er Medlem af Højesteret, en anden teknisk Borgmester i

København, en Birkedommer, en Præst og en Læge. Hans Enke lever endnu i København.

Omegnens Præster kom vel sjældnere til Herning, naar dog undtages selve Stedets Præster. Den gamle Kirkevej fra Rind til Herning passerede den Gang ikke det, vi nu kalde Herning, men gik vest om Knudmose forbi Gaarden Siig i Rind, og gik op til Herning Kirke over den gamle Ringkøbing Landevej omtrent der, hvor Holstebro-Vejen støder til Chauseen.

I Trediverne var P. Tang — en Broder til Godsejer Evald Tang til Nørre Vosborg — Præst i Rind og Herning. Efter ham kom P. Sveistrup, en Broder til den endnu levende og bekendte Pastor Hans Sveistrup i Vejen, der tidligere havde været Præst i Rødding i Slesvig. P. Sveistrup var en Mand, der var udrustet med stor Lærdom og mange Kundskaber, og dertil en varm Fædrelandsven, hvad man saa jævnlig bemærkede i Krigens Tid 1848. Han deltog gerne og med stor Interesse i alle Møder, som sigtede til det almene Bedste, og kom han i slige Anledninger ikke saa sjældent til Herning. Han var en Svoger til Øllgaard paa Tanderup, idet de begge vare gifte med tvende Søstre, Døtre af den gamle Sognepræst Krarup i Vejle.

Af andre Præster, som paa den Tid levede og færdedes her i Egnen, skal kun nævnes Provst Hüberts i Gellerup, bekendt for sin store Gæstfrihed ved Lundemarkederne; han mindes ogsaa formedelst sin store Interesse for Træplantning og Havedyrkning, og har anlagt Haverne ved Ørre og Ikast Præstegaarde, hvor han tidligere havde været Præst. Endnu mindes Præsterne Østergaard i Sønderfelding, Christiansen i Skarrild og Johansen i Gødstrup.

Af Egnens mere bekendte Landmænd ville Navnene Tronhjem og Godt længst mindes. Tronhjem kom som ganske ung til Egnen og købte Herningholm omtrent paa samme Tid som det første Thinghus blev opført. Han havde tidligere været Manufakturhandler og var i

Familie med Wooderne og Petersen i Kidris Mølle. Efter at have solgt Henningsholm til Philip Davidsen, købte han Lindbjerggaard i Gellerup Sogn samt en mindre Gaard ved Siden af (Bitzov), og fremmede han med stor Dygtighed disse Ejendommers Opdyrkning og Forbedring. Hans Enke lever endnu i Silkeborg, og begge hans Sønner ere Landmænd her i Egnen; den Ældste i Romvig i Ørre, den Yngste er Ejer af Laulund, og bidrager han paa sin Maade meget til Herningbyens Udvidelse mod Øst.

Godt paa Højris var, siden han i Slutningen af Trediverne ved Giftermaal med den forrige Ejer Lunds Datter kom til Gaarden, i mange Aar anset som en af Egnens bedre Landmænd. Han døde i Krigens Tid 1864, og blev hans Begravelse generet af Tyskerne, der just i de Dage sværmede i Ikast og særlig paa Kirkegaarden. Hans Enke lever endnu paa Højris, som ejes af hans yngste Søn.

Møller Petersen i Kideris Mølle hører ogsaa til de ældre Indvandrede til Egnen, som i den Periode ikke saa sjældent kom til Herning. Han havde i tidligere Dage været Vognmand i Lille Kongensgade i København, og var han vistnok lokket til Egnen af det store Areal, som hørte til Møllen. Han bebyggede nogle Parceller, som han, til Minde om den københavnske Omegn, kaldte „Slukefter“ og „Bellevue“, nu almindelig kaldet „Ballevig“. Han havde en stor Børneflokk.

Philip Davidsen, der disponerede over en større Kapital, da han var beslægtet og nøje forbunden med Familien Ree, købte Henningsholm af Tronhjem, og var i en Række af Aar, navnlig i den Periode, som her skildres, jævnlig at træffe i Herning. Han har selv fortalt, hvorledes det gik til, at han kom her til Egnen, hvor det ellers var saa sjældent, at der den Gang kom nogen Liebhaber. Ifølge et tillokkende Avertissement fra Jakob Sivebæk i Kibæk, hvori der faldbødes et større og udmærket godt Hedeareal, med Forraad af god Mergel

og gode Enge og god Lejlighed til Engvanding, red han en tidlig Morgenstund fra Horsens for tværs igennem Heden at naa til Kibæk. Da han fra Nørresnede kom forbi Voulund og ind paa Søby Hede og ind i Rind Sogn, red han naturligvis vild og tog fejl af de utallige Hedespor, og traf han der i Heden Petersen fra Kideris, der gæstfri bød ham hjem — og anbefalede ham at købe Herningsholm, hvis det ikke kom til Handel med Kibæk.

Philip Davidsen, der siden har ejet flere større Herregaarde her i Landet, lever endnu og har stor Fortjeneste af Herningsholms Opdyrkning. Han har i en lang Række af Aar ejet Troelstrup i Aulum Sogn. Der begyndte ellers paa den Tid eller i Decenniet 1835—45 at komme som en anden Luftning ind i Heden paa Grund af den almindelige Prisstigning paa Landejendomme. Regnestykket var let at gøre; thi naar 1 Td. Ld. ellers kostede fra 1—2—300 Rd. indtil 4 a 500 Rd. i den gode Egn, saa kunde det nok betale sig at købe Hede til fabelagtig billig Pris, f. Ex. a 10 Rd. pr. Td. Land og endog derunder — og dyrke den op —, hvilket den Gang let kunde lade sig gøre for 40 Rd. pr. Td. Land, og kunde man træffe paa rigtig god Hede eller endnu hellere halvt Mose og Kær af det rette Slags, ja stod Frugtbarheden deraf ofte forbavsende over de bedre Jorder i Landets gode Egne. Det kom saaledes kun an paa billigt Indkøb af større Arealer, og Held og Lykke til at træffe paa virkelig god Jord til Opdyrkning for at gøre god Forretning — og for tilsyneladende paa faa Aar tjene 100 pCt.

Der kom saaledes i den Tid — eller kort Tid efter at Davidsen havde købt Herningsholm — flere yngre og driftige Landmænd med Kapital til Egnen. De toge helt anderledes paa Sagen og Opdyrkingen i det Hele, end de oprindelige Beboere vare vante til at se; i Førstningen saa de Indfødte paa disse Indvandrere med Forbauselse, og dømte dem jo snart færdige, idet de forudsatte, at

det ikke kunde være ret længe, saaledes som de behandlede Folk og Høveder eller Arbejdsdyrene, og saaledes som de formelig øste Penge ud til Daglejere og Akkordarbejde for Grøftegravning, Mergelarbejde osv.; men da de imidlertid efter faa Aars Forløb saa Resultaterne af den planmæssige Opdyrkning, begyndte næsten hver Mand i Stilhed og ganske i det smaa ogsaa paa at dyrke op. Der var kun den Forskel, at de oprindelige Bøboere udførte Arbejdet saa at sige uden Kapital, kun ved Gaardens egen Kraft, og kun naar Tid og Lejlighed tillod det. Kapitalisterne derimod forcerede Arbejdet frem hele Aaret igennem til enhver mulig Tid. Det var imidlertid først efter 10 ja 15 Aars Forløb, at denne Opdyrkning ret bemærkedes rundt omkring i Herredet, og senere var den egentlige Grund til Hedebyen Hennings Fremkomst.

1838 kom L. H. Schnakenburg som ganske ungt Menneske til Ejsingkjær i Vildbjerg, oprindelig som Forvalter for Faderen, der som forhenværende Grosserer i Hamborg — hvorfra han blev fordreven i Napoleons-tiden — havde en større Kapital til Disposition. Efter Forlydende kunde den unge Schnakenburg ej ret tilfreds-stille Faderens storartede Planer om hastig Opdyrkning af dette betydelige og gode Areal paa henad 1000 Tdr. Ld. Det gik nemlig ikke saa let og hurtigt som Theoretikeren og Pengemanden troede med den Hedeopdyrkning; dels skal den opbrækkede Hede helst have Tid til at forraadne, jo længere des fordelagtigere; dels skal der samtidig opføres ny Bygninger, Besætning anskaffes og akklimatiseres med Gaarden og Marken, Veje anlægges, flere ofte større Vandafledninger gennemføres, og et Utal af Kanaler og Grøfter graves osv. osv. Da han nu saaledes hverken kunde eller fornuftsvis vilde bruge saa mange Penge, som Faderen stillede til hans Disposition for at opnaa et hastigt og storartet Resultat, købte han Gaarden til den Sum, den var bogført for, og fortsatte siden for egen Regning Opdyrkingen, hvorved han skaffede sig

her paa Heden en Ejendom, der var et Mønster paa en fornuftig og sparsommelig Opdyrkning, samtidig med at kun faa paa den Tid kunde fremvise saa udmærkede Afrøder og i det hele en saa velindrettet Bedrift som Schnakenburg paa Ejsingkjær. Han var ugift; men hos ham, der var usædvanlig afholdt og agtet af Alle, var altid et kært og gæstfrit Samlingssted for Egnens Landmænd. Da han endelig, efter næsten 40 Aars Virksomhed, blev træet, solgte han Gaarden og boer nu paa Villa nova, som han ejer, ved Odense.

Kort før Schnakenburg var kommen til Ejsingkjær, var Lacoppidan kommen til Fjederholt i Rind. Han var Pharmaceut, god Kemiker og theoretisk dygtig Landmand. Han, der ikke var Kapitalist og som med Familie skulde leve af Gaarden, tog lidt fejl af Jorderne paa Fjederholt, og sagde man, at han dyrkede dem saaledes, at de ingensinde vilde glemme ham. Han blev siden Forstander paa Agerbrugsskolen paa Næsgaard og har skrevet „Lacoppidans Agerdyrkningslære“. Han tjente sig efter Sigende mere Erfaring end Penge i Hammerum Herred.

Omtrent 1841 købte Grev Vincent Lerche fra Lerkenborg ved Kallundborg Hovedgaarden Møltrup i Timring Sogn, hvis Opdyrkning og Forbedring han vel nærmest drev som en Sportssag. Det var i sin Tid en Fornøjelse at se det smukke Avlsbrug og den udmærkede Avl paa Møltrup.

August Petersen fra det slesvigske købte omtrent paa samme Tid Bjødstrup i Gellerup, og hørte han til den Tids mere energiske og dygtige Landmænd, der forstod at faa meget udrettet og bestilt for en billig Pris, hvilket man ikke altid kunde sige havde været Tilfældet paa Møltrup. Petersen har udrettet overordentlig meget for Opdyrkingen i Hammerum Herred; først paa selve Gaarden Bjødstrup, hvor han forvandlede en Bondegaard paa omtrent 5 Tdr. Hartkorn til en Herregaard eller større Avlsgaard; senere opkøbte han flere Landejendomme

her i Egnen med gode Opdykningsarealer, hvor han fortsatte den i det Smaa paabegyndte Opdykning, indtil han snart igen solgte dem; saaledes Albek i Snebjerg, Trøstrup i Timring, som han købte af F. Gjeding (Præstesøn fra Idom) og solgte til F. Busse fra Lippe-
Detmold, Gabs i Aulum købte han af Bøgeskou, og solgte den igen til Vallentiner. Petersen lever endnu og opholder sig i det slesvigske.

I Aaret 1846 midt i Høstens Tid købte Candidatus philosophiæ Helmuth Krarup ved Auktion for 3600 Rd. en Gaard i Skibild i Nøvling med 400 Tdr. Land, forfaldne Bygninger og gode Enge. Han var en Søn af Provst J. B. Krarup i Vejrum, der fra 1824 til 1830 var Provst i Hammerum Herred, og af M. C. Grundtvig, hvis Fader var Broder til gamle N. Fr. Sevr. Grundtvigs Fader. Efter at have opgivet sine Studeringer (Theologi) lærte han først Landvæsen paa Haraldslund, og uddannede han sig særlig for den landøkonomiske Undervisning, i hvilken Anledning han med offentlig Understøttelse frekventerede Agerdykningsakademiet i Eldena ved Greifswalde, derefter de saa bekendte Lærestalter Møglin og Tharand. Ved sin Hjemkomst blev han Lærer ved Rødding Højskole.

Skøndt der var ham tilbudt fordelagtig Plads i Sverrig som Forstander for et Landvæsensinstitut, foretrak han dog Heden, hvor det var hans Plan et oprette et Landvæsensinstitut. Kort efterat han var kommen til Egnen, blev han valgt ind i Bestyrelsen for Hammerum Herreds Brandforsikring for Løsøre og Effekter, og efter Øllgaards Død blev han denne Forenings Formand i omtrent 30 Aar. Af Amtet blev han beskikket til Landvæsenskommissær, Tiendekommissær, Forligsmægler, i hvilken Anledning han i en Række af over 30 Aar stadig mødte i Herning hver Mandag. Af Amtsraadet blev han valgt til at have Opsyn med Amtets større Vandløb. Samtidig havde han i de første Aaringer, han var i Skibild, med en liden Understøttelse af det kgl. Landhusholdnings-

selskab, senere ogsaa af Indenrigsministeriet, et større Antal Landvæsenselever i Huset, men nogle Aar efter at han i 1852 var bleven Branddirektør, opgav han Landvæseninstituttet.

Tilligemed Kammerjunker, Herredsfoged Tillisch og Proprietær C. Wolff paa Herningsholm foranledigede Krarup Hammerum Herreds Landboforening oprettet, hvis Formand han var de 7 første Aar. I Aaret 1857 blev han Cancelliraad. Da Kreditforeningen i Ringkøbing blev stiftet, blev han Foreningens Repræsentant i Hammerum Herred og var i en Række af Aar Repræsentantskabets Formand. Han havde mange Tillidshverv; var Medlem af de Skattekommissioner, der bleve nedsatte i Anledning af Indkomstskatten; i flere Aar var han Formand for den Kommission, der i Ringkøbing Amt afløste Kvægtienden og Smaaredsel; han var Sogneraadformand, og af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet valgt til Medlem af Kirkekommissionen angaaende nye Kirkers Opførelse i Hedeegnen, en Gerning, som han, der havde særdeles lokal Kundskab til Hedeegnen, omfattede med megen Interesse.

I Aaret 1890 solgte han Gaarden til sin yngste Søn, Dyrlægge Chr. Krarup, og boer han nu i Herning.

Da det i Begyndelsen af Fyrretyverne begyndte at blive en Modesag eller god Forretning at spekulere i Hedeopkøb til Opdyrkning, var der flere, som indlode sig derpaa, uden egentlig at have den mindste Forstand paa Landvæsenet, ene og alene for at tjene Penge og i Haab om forandrede Konjunkturer. Priserne paa Landejendomme hele Landet over steg nemlig saaledes, at den, der i Aar købte endog til høj Pris, næste Aar kunde tjene sig saa at sige sovende en lille Formue, blot ved Prisstigningen. Saaledes købte den i sin Tid bekendte Prokurator Philip Julius Knudsen i København Gaarden Nørre Karstoft i Skarrild, en Gaard med meget stort Areal, beliggende ved et Vandløb. Prokurator Knudsen havde mange Planer og storartede Spekulationer.

Han anlagde med en Del Bekostning en Vandmølle tæt vest for Gaarden, og fik han endog Møllebevilling for den, hvilket paa den Tid, da Mølleprivilegierne endnu stode i Kraft, dog ikke var saa ganske let en Sag. Han overlod efter faa Aars Forløb Gaarden til en ung Mand fra København, der hed Lützen, og var Svoger til Krigsminister Tcherning. Lützen blev heller ikke længe ved Gaarden, der atter solgtes til og ejedes en kort Tid af Købmand Wium i Holstebro, og det blev ikke den Gang til Alvor med Opdyrkning og Forbedring af Karstoff. Gaarden ejedes siden efter i flere Aar af Chr. Rahbek fra Dalagergaard i Borris, nu i Rindum Nygaard ved Ringkøbing, i hvis Tid Gaarden til Dels brændte.

Af Egnens mere dygtige og driftige Landmænd, som paa den Tid kom til Herning ved forskellig Lejlighed, maa nævnes Lauritz Richter paa Troelstrup, barnefødt i Holstebro, der i 1848 frivillig en kort Tid gik med i Krigen; F. Gieding paa Trøstrup, der tidligere er omtalt; Chr. Meedom, barnefødt i Borris og gift med en Datter af den da saa bekendte Mads Rahbek paa Dalagergaard, kom 1846 til Wisgaard i Sinding, hvor han med en større Familie levede og virkede i over 40 Aar; Darling, der oprindelig stammer ned fra en skotsk Familie, i Guldforhoved i Bording; Bøgeskov paa Gabs, der tidligere har været Skolelærer, og mange flere. Alle de fem sidstnævnte leve endnu, dog ikke i Hammerum Herred, med Undtagelse af Chr. Meedom, der nu lever hos sin Svigersøn Damgaard paa Lergrav.

Nogle Aar før disse Mænd kom til Egnen, og da lidt førend den egentlige Opdyrkningsperiode her i Heden ret begyndte at komme op, anlagdes i Skarrild Sogn tæt ved Nørre Karstoff et andet Etablissement, som vel ikke just direkte havde nogen Indflydelse paa Herningbyens Udvikling, men dog indirekte havde stor Betydning for Egnen ved den Mængde Penge, der derved kom i Cirkulation blandt Befolkningen i denne før saa pengeknappe, afsides og isoleret liggende Egn. Anlægget af Fabriken Classons-

borg bør derfor i disse Skildringer om den svundne Tid i Hammerum Herred ikke forbigaaes med Tavshed.

Slesvigeren N. Classon hevde en større Uldforretning i Hamborg, og da Huset disponerede over stor Formue, kom det paa den Tanke at sætte sig i nærmere Forbindelse med Uldfabrikationen i den jydskede Hedeegn, eller med selve Bindtøjegnen. Efter Classons egne Udtalelser var det hans Hensigt ved dette Anlæg at lette Binderne Adgang til godt Garn, og Fabriken var da oprindeligt et Spinderi; men da det viste sig, at Tanken var upraktisk, blev den efter nogen Tids Forløb omdannet til en Klædefabrik.

En ringe Bondegaard — „Skave“ kaldet — i Skarrild Sogn, beliggende ved et Vandløb med god Vandkraft, og med et meget stort Hedeareal, midt i en fattig, øde og afsides liggende Hedeegn, langt fra alle Jyllands Byer og uden Tanke om Veje eller Broer, blev købt. Ved kongelig Bevilling erhvervede Classon 1841 Ret til at kalde Ejendommen „Classonsborg“. Med uforholdsmæssig store Omkostninger, da de ufremkommelige Veje og store Afstande foranledigede utrolige og uforusete Transportomkostninger, opførtes her en kort Tid ved indforskrevne Haandværkere store og flotte Fabriksbygninger med alt, hvad dertil hører. Alt blev anlagt og indrettet tilsyneladende uden Hensyn til, hvad det kostede, og faa Aar efter kunde man, naar man kom fra den milevidt omkringliggende Hede, blive overrasket ved pludselig at træde ind som i et fortryllende Feeslot til en Hamburger-Grosserers Familie, der her levede et komfortabelt og tilsyneladende idyllisk Liv, om end noget isoleret.

Hvorledes Forretningen paa Classonsborg egentlig betalte sig, var der vel kun faa, som blev indviede i; paa Penge manglede det ingensinde, men efter nogle Aars Forløb blev Ejeren og hans Familie dog kede af dette afsides Opholdssted og flyttede til Bonn ved Køln. Vi, der endnu leve her i Egnen 50 à 60 Aar efter Anlægget, have oplevet altsaa, at Etablissementet ikke er lykkedes,

og vide vi med Vished, at der er anvendt en utrolig Masse Penge derpaa, som jo dog paa en eller anden Maade ere komne Egnen tilgode. Classon begyndte sin Virksomhed lidt førend Silkeborg blev anlagt af Drewsen, og skal Christian den 8de særlig have interesseret sig for begge Forehavender. Classon blev af Christian den 8de hædret med Fortjenstmedaillen i Guld. Havde der paa den Tid været bedre Veje til Classonsborg, havde der været nogle Broer over Vandløbene, især over den store Skarrild Aa, eller hvis den nuværende Vejle-Vej fra Brande over Arnborg var bleven ført forbi Classonsborg; ja havde der paa den Tid været en Jærnbane i Nærheden, saa havde Classonsborg mulig nu været en større Fabriksby, omgiven af Ringkøbing, Ribe, Vejle og Skanderborg Amters store Heder.

Omkring ved Aaret 1841 opdagedes — saa at sige — en ny Methode for Jordens, især Hedejordens Forbedring og Kultivering, nemlig ved Engvanding, og skøndt denne Fremgangsmaade havde været kendt og anvendt her i Landet, og da især her i Hedeegnen, i mange Aar om end kun i det smaa, saa var det dog først nu, efter at Sagen i Tyskland paa den Tid var bleven sat rigtig i System, især ved Patzig, at den begyndte at gøre Opsigt her i Landet. Ved Regeringens Foranstaltning blev der sendt nogle unge Landmænd, navnlig Ferslev, Honum, Feddersen og flere til Tyskland for grundig at lære Kunsten. Ved deres Tilbagekomst blev der fra det Offentliges Side gjort meget for at fæa Sagen udbredt; der oprettedes Undervisningsanstalter, — ja endog Oberstløjtnant Dalgas var som ganske ung en kort Tid Elev hos Feddersen i Karup — og Methoden oplystes og pristis i Aviserne, i de landøkonomiske Tidsskrifter, ja endog i Almanaken. Da Begejstringen for Sagen omtrent 1844 var paa sit Højeste, oprettedes „Ringkøbing Amts Engvandingsselskab“ med en Aktiekapital paa 4000 Rd. kontant i Kassen. Skøndt det vel ikke var ganske overensstemmende med den oprindelige Plan, købtes dog

for 4000 Rd. Gaarden „Nørre-Søby i Rind, der havde et meget stort Hedeareal beliggende langs med et Vandløb, der egnede sig til Engvanding. Der blev holdt mangfoldige Generalforsamlinger, og det talrige og interessante, i den Anledning, i Førstningen i Herning, men siden altid paa selve Gaarden, og mødte her i denne afsides beliggende Egn, hvor det næsten ikke var muligt at finde Vej blandt de utallige Hedespor, Amtets bedste og intelligenteste Mænd, saasom Amtmanden Grev Schulin, der var Formand, tilligemed Fjelstrup paa Sindinggaard, Etatsraad A. E. M. Tang fra Nørre Vosborg, Provst Ove Krarup fra Ulfborg, Grev V. Lerche fra Møltrup, Herredsfoged, Cancelliraad Hunderup, Pastor P. Svejstrup fra Rind, Øllgaard fra Tanderup, Jens Clausager fra Sædding, Krarup fra Skibild, Jacob Sivebek og mange flere. Den, der især kom til at trække Læsset og saa at sige havde hele Ulejligheden mellem Møderne, var Øllgaard paa Tanderup, da han som den Nærmestboende fik det Hverv at udføre de tagne Bestemmelser. Da Aktiekapitalen ikke ret længe slog til, maatte der gøres Extratilskud af Aktionærerne, samt forøvrigt rejses Penge ved Laan. I Førstningen anlagdes Engvandingsanlægene ganske efter Kunstens Regler, men da dette faldt for kostbart ud, indskrænkede man sig siden til Naturanlæg. Da Udbyttet imidlertid efter faa Aars Forløb ikke svarede til Forventningerne, og da Anlægene ved Gaardens Drift hver Dag krævede Penge, kom man ind paa andre Planer, saasom Opdyrkning af Gaardens store Moseareal ved Brænding, især ifølge Forslag fra Jens Clausager i Sædding, og Anlæg af et Schäferi med spanske merinos Faar, vel nærmest ifølge Forslag af Grev Lerche paa Møltrup, og blev der i den Anledning indkøbt saavidt erindres 300 spanske Faar fra Lerchenborg. Paa Gaarden var der paa den Tid en Engvandingmester, der havde sine Underordnede; en Schäfer med sin Hund, en Forkarl samt Gaardens faste Folk og Daglejere, en Husbestyrerinde osv., men da disse forskellige Elementer havde ondt ved at komme til Rette indbyrdes, idet enhver

syntes at være egenraadig i sit Fag, ansattes en Forvalter, der skulde raade over det Hele.

Alt dette og alle de Forsøg, der skulde gøres, kostede imidlertid formeget, og da Krigen udbrød, fik det hele en brat Ende; og med Tab af mange Penge opløstes dette Aktieselskab.

Værst var det for de smaa Aktier, som tildels ejedes af Tjenestefolk og lignende, der havde troet at skulle faa høje Renter af deres Penge; men de største Tab faldt — ikke alene i Ringkøbing Amt og Jylland, men ogsaa i København og Sjælland — især paa dem, som havde bedre Raad, og som særlig af Interesse for Sagen havde tegnet sig for de større Beløb.

Et ubetinget Gode havde imidlertid Aktieselskabets Virksomhed bevirket, nemlig vakt Interessen for og Kendskab til Engvandingsagen blandt Egnens Beboere. Næsten enhver, som havde nogenlunde Vandforhold til sin Ejendom, kunde paa den Tid ikke lade være at benytte Vandet; først forsøgsvis i det smaa, og senere, som man fik mere praktisk Erfaring, i det større; det var næsten som en Modesag. Men da Sagen optoges omtrent 20 Aar efter med de store Vandløb, ja da var den moden til at fremmes i det store.

Et noget lignende Foretagende, som det „Ringkøbing Amts Engvandingsaktieselskab“ udførte paa Nørre Søby, fremstod lidt senere i Heden, ogsaa i Nærheden af Hering, nemlig i Videbæk i Vorgod Sogn. Formaålet var at fremme de store Mosers — til Dels ogsaa de bedre Hedejorders — Opdyrkning ved Brænding. Metoden gjorde den Gang stor Opsigt. Landinspektør, senere Justitsraad Jens Fløe (barnefødt i Rind) havde skrevet en anbefalende Vejledning i den Anledning, og Egnens bedste Mænd paa den Tid, saasom Amtmand Schulin, Evald Tang paa Vosborg, Provst Krarup i Ulfborg, Etatsraad Fjelstrup paa Sindinggaard og mange flere interesserede sig særlig derfor, og satte deres Navne ind paa Sagen.

Interessen for denne ny Methodes Fremme var vakt, og Aktierne tegnedes villigt. Krigen hindrede dog noget Fremgangen for dette Etablissement. Paa Forslag af Pastor Schøler i Staby blev det kaldt „Olaf Rye“; men det gik snart over til den private Virksomhed og kaldes nu „Ryesminde“. Det var forøvrigt interessant at bemærke den Offerberedvillighed, der viste sig allerede den Gang blandt vore i pekuniær Henseende bedre stillede, for Hedens Forbedring.

Silkeborg, der ligger kun 5 Mil øst for Herning, fødtes omtrent 1843 eller 44. Fabrikejer Michael Drewsen (Søn af den gamle bekendte J. Chr. Drewsen paa Strandmøllen ved København) købte nemlig den gamle Silkeborg Vandmølle med tilhørende Vandkraft m. m., i en da ukendt, men smuk Egn med Skov, Vand og Hede, for der at anlægge en større Papirfabrik.

Det hele lykkedes godt. Papirfabriken og den ny By i Heden udviklede sig hurtigere, end nogen havde troet. M. Drøwsen var en energisk Mand, og man mærkede snart, at han havde mange gode Venner, Bekendte og Velyndere blandt dem, der kunde og vilde hjælpe. Saaledes havde han næsten altid Autoriteterne med sig, og det er nu ikke nogen Hemmelighed, at Christian den 8de havde megen personlig Velvillie tilovers for ham, og særlig interesserede sig for hans Forehavendes Fremme.

Der er meget, som skal indrettes og ordnes ved Anlægget af en Fabrik og en ny By; men fremfor alt kommer det an paa at faa Kommunikationsmidlerne heldigt udviklede. Der blev saaledes blandt andet ogsaa lagt Plan til, at der skulde anlægges en Chaussee fra Silkeborg mod Vest tværs ind igennem Heden i Hammerum Herred til Ringkøbing, og blev det kostbare Vejanlæg over det vanskelige Terræn vest for Silkeborg over Funder Bakker, Hørbylunde Krat og Bæk til Ikast udført af Generalstaben allerede i 1846 og 47.

Fra Ikast til Snejbjerg havde Generalstaben udstukket og afmærket en Linie tæt nord om Lindbjerggaard,

omtrent følgende den gamle Ringkøbing—Horsens Landevej, gennem Gelleruplund, nord for Præstegaarden, og videre mod Vest over Nørholms Jorder. Tilsyneladende var der intet herved at forandre; thi hvad Avtoriteterne paa den Tid bestemte, troede man stod saa fast, som om det var thinglæst; dog var Apotheker Gundorph af anden Mening.

Ikke skal her meddeles om alle de private Møder eller halvt offentlige Underhandlinger, der gik forud; men Resultatet var, at et vel motiveret Andragende, der saavidt vides og erindres, var skrevet af daværende Herredsfuldmægtig Ferslew, og underskrevet af mange gode Navne, støttet af indflydelsesrige Mænd, der formaede noget paa de rette Steder, blev indgivet om, at Chausseen fra Ikast til Snejbjerg dog maatte komme til at gaa en lidt kortere Vej gennem Hammerum og Birk over Holtbjerg og Laulund Mark til Herning forbi Thinghus, Apothek osv. osv.

Medens de i Gelleruplund sov de Retfærdiges Morgensøvn i rolig og sikker Forvisning om, at Chausseen ikke kunde undgaa dem, da de jo allerede saa godt som havde den, efter som de store lange Mærker — nemlig Lægter med Halmviske paa Enderne — tydeligt vare afsatte, skete det vidunderlige, at Linien fra Ikast til Snejbjerg blev forandret til at skulle gaa — ikke gennem Gelleruplund — men til Herning!

Kort efter udbrød Krigen, og hermed afsluttes Skildringen af Herning Barndomsperiode.

Et Bidrag

til

Herning Byes Historie.

Af

W. T. Valeur,
Prokurator.

Prokurator Valeur.

DEN GAMLE HERNING BY

var beliggende noget vesten for det nuværende Herning, og kaldtes i gamle Dage „Hanning“ (Øster-Hanning). Imellem Skjern og Ringkøbing ligger et andet „Hanning“, 3: Vester-Hanning. I Nærheden af Byen laa den gamle Herning Kirke, som for nogle Aar siden er nedrevet. I 1889 byggedes nemlig en ny Kirke i Herning, som højtidelig indviedes den 1ste December 1889, og er en anselig og smuk Kirke.

Igennem den gamle Herning By gik den gamle Landevej imellem Ringkøbing og Aarhus. Det var en indgrøftet almindelig Jordvej, som efter den Tids Brug slyngede sig i Bugter og Krumninger, var sandet og tung eller leret, efter Jordsmonnets Beskaffenhed.

DET NY HERNING

opstod omkring ved Aar 1830 og derefter, da Tingstedet var flyttet fra Gelleruplund til Herning, og et Tinghus blev opført i Byen Aar 1827 og indviet den 12. Januar 1828. Det laa lige over for det nuværende Tinghus, der hvor Købmand Andersens Gaard nu ligger.

Da Fortælleren i Sommeren 1852 kom til Herning, var Byen lille og ubetydelig, kun nogle enkelte straa-tækkede Huse, som laa paa begge Sider af den paa-begyndte Ringkøbing-Silkeborg Chausse, der nu udgør Herning Hovedgade. En Ejendommelighed ved Herning, som tillige giver Byen et smukt og landligt Præg, er det, at Hovedgaden er beplantet i hele sin Længde med Allétræer paa begge Sider af Gaden. Dette hidrører fra Chausseens Anlæg, som og, at Gaden er makadamiseret og ikke brolagt.

Af større Bygninger, som nævnt, alle tækkede med Straa, var der Gæstgivergaarden, hvor tillige Postexpedienten havde Kontor, Apoteket, der var en Filial af Ringkøbing Apotek, Tinghuset og Gaarden Herninglund, hvor Distriktslægen boede.

GÆSTGIVERGAARDEN,

nu kaldet „Hotel Eyde“, saa ud som en almindelig Landsbykro, Vinduerne manglede Hængsler og vare fæstede med Søm udvendig. Apoteket var temmeligt uanselig, og Tinghuset en enetages Bygning med Kvist. I denne var 3—4 Celler til Arrestanter, en efter Forholdene rummelig Tingstue, hvor Retten holdtes, og en Arrestgaard omgivet af en lav Mur. Cellerne vare saa daarlige og uforsvarlige, at Arrestanterne uden Besvær kunde bryde ud, hvis de ikke vare belagte med Haandjern. Undvigelser hørte da ogsaa til Dagens Orden, eller rettere Uorden. Ja engang hændte det endog, at en Fange, der Dagen forud havde været i Forhør, om Natten brød ud og forsvandt, medtagende Forhørsprotokollen, som han kastede i en syd for Byen værende Mærgelgrav. Fyren blev eftersat og kort efter fanget igen, og efter nogle Udflugter maatte han vedgaa, hvor han havde gemt Protokollen, der saa i en ynkelig Tilstand atter bragtes for Dagens Lys.

I Nærheden af Herning ligger Hovedgaarden Herningsholm med Afbyggergaardene Laulund og Holtbjerg. Paa Laulund havde der i tidligere Tid været Herredskontor. Den beboedes da af Herredsfoged Landt, der interesserede sig for Træplantning, og var den første, der plantede dels omkring Laulund, dels om Herninglund, hvor der var en lille net Plantage, som senere tildels blev solgt til Byggegrunde. Hvis denne Lund dengang var blevet købt af Byen og konserveret, vilde den nu have været en Pryd for Byen, men desværre er den for Størstedelen nu raseret. Større Forsamlinger, Grundlovsfester og lign. afholdes endnu i den tilbageværende Del af Lunden.

Noget vest for Byen, ved Siden af den ny Kirkegaard, er der nu et Lystanlæg, som med Tiden kan blive en Vinding for Herning.

HERREDSKONTORET

var i 1852 paa Gaarden Nørholm, ca. $\frac{1}{2}$ Mil nordfor Byen, men er senere flyttet til Herning, hvor en anselig Embedsbolig er bygget ved Siden af Tinghuset. Herredsfogden hed Tillisch, var Landstingsmand og en Broder til Kabinetsekretær, senere Minister Tillich, der i nogle Aar, efter den første slesvigske Krig, var Regeringskommisær i Slesvig. Da Tillisch — omtrent midt i Halvtredserne — blev forflyttet til Bjerre Herred, blev Justitsraad Feddersen hans Eftermand, og Herredsfoged i Hammerum Herred.

Herredskontoret og Tingstedet havde i ældre Tid været beliggende paa forskellige Steder i Jurisdiktionen, saa i flere Aar paa Gaarden Høiriis i Ikast Sogn, og i Landsbyen Gelleruplund. Gamle Folk fortæller, at det var Skik dengang saavidt muligt at søge Sagerne forligte uden Rettergang og Dom, og at man til den Ende serverede Kaffepunch i Tingstuen, iør Retten blev sat, hvor saa Dommeren, Tingmændene — Stokkemænd, som de kaldtes — Prokuratorer og Parter i al Gemytlighed klinkede og punschede, medens de diskuterede Sagerne, der da som oftest bleve mindelig forligte.

INGEN FORRETNINGSFOLK.

Paa den Tid — i Begyndelsen af Halvtredserne — var det ikke lysteligt at leve her. Byen havde ingen Købmænd eller Haandværkere. Man kunde ikke, naar man ej havde Landbrug, blive forsynet med Livets første Fornødenheder, ikke faa et Brød eller et Pd. Kød og næppe nok et Pd. Kaffe. Apotekeren var den eneste, der havde nogen Kolonialhandel, men det var som oftest daarlige Varer til høje Priser. Man maatte forsyne sig fra Holstebro eller Silkeborg og ty til velvillig Hjælp af

Postkarlene eller Landposten — Niels Færch fra Nøvling —, der en Gang ugentlig kørte til Holstebro og tog Bud med fra Herningboerne og mange andre paa Routen.

Den første Købmand (Handlende), der kom til Herning, havde ingen Butik, men havde sine Varer i en Kasse eller Kiste. Naar der saa kom en Kunde, maatte han stikke ned i Kassen for at finde det forlangte.

SVIR.

Befolkningen var tilbøjelig til Svir, og ikke mange kom fra Herning uden at have en Blyhat med sig hjem. Byens Folk tog sig ogsaa jævnlig en glad Dag, i de første Aar paa Apoteket, og senere, da Byen fik sig en Gæstgivergaard, paa denne. Efterhaanden skete dog en Forandring til det bedre.

Naar Bonden i Vest- og Midt-Jylland vil delikatere sig — særlig ved Forsamlinger, Gilder eller Markeder —, drikker han en Kaffepunsch — „en lille Sort“ — c : en lille Tekop, halv fyldt med stærk sort Kaffe, hvori hældes en Snaps dansk Brændevin, sødet med 1 a 2 Teskefulde Puddersukker. Af disse kan drikkes mange Omgange, før man bliver beruset. Dette er hans Nationaldrik.

En enkelt saadan Kaffepunsch varmer udmærket, naar man er forfrossen og forkommet. I de senere Aar nyder især den yngre Slægt halve Bajere, som skal være finere, i Stedet for. Hver Del for sig kan vist, nydt med Maade, ikke være usund. Men Brugen heraf overdrives let i et godt Lav, naar Vedkommende først har faaet Smag derfor. Indførelse af Afhøldsforeninger trindt om i de senere Aar modvirker dog godt Misbruget. Da Fortælleren for ca. 50 Aar siden først kom til Vesteregnet, saa han første Gang Kaffepunsch blive tillavet og drukket. I den østlige Del af Jylland drak man paa den Tid hyppigt en Theknægt — c : The tillavet med Rom og Sukker — og naar det skulde være rigtig ekstra, med Tilsætning af Citron.

Selv 12—13 Aars Drengene skulde paa den Tid gerne,

naar der var Højtid, have deres lille Theknægt med. Dygtig sødede smagte de ret godt; men jeg vil ikke paastaa, at det var en sund eller heldig Drik, særlig for Drengene.

LUNDMARKED

holdtes hvert Aar i Landsbyen Gelleruplund, en halv Mil fra Herning, den 1ste og 2den September. Dette Marked er endnu i frisk Minde her paa Egnen. Det var anset for at være det største Marked i Jylland, og var en sand Folkefest. Foruden et Utal af Kreaturer var der Karusseller og al Slags Gøgl. Desuden fuldt op af Manufakturvarer, Isenkram og Trævarer, Fisk, Grøntsager m. v. Enhver, der kunde gaa eller køre, skulde med til Lundmarked. Naar Tyendet blev fæstet i Tjeneste, betingede det sig i Reglen fri til Lundmarked. Det egentlige Marked varede i 3 Dage, idet det begyndte Dagen forud. Naar saa hele Egnens Befolkning havde moret sig i disse 3 Dage, holdt Byens Beboere, som formedelst Gæstgiveri ikke havde kunnet deltage heri, Marked den øvrige Tid af Ugen, saa at Markedet for dem varede i 7 à 8 Dage. Alle Bosiddende i Byen beværtede nemlig i Markedsdagene Gæster for Betaling. I snart hvert Hus i Byen var der Beværtning og Dans til langt ud paa Natten.

Om der i den Tid var Korn paa Marken, tjenlig til Høstning eller Indkørsel, var en ligegyldig Sag. Markedet og dets Glæder maatte passes fremfor alt. Efter Lundmarkedet sattes Bondens Tidsregning. Alle Handeler og Pengebetalinger fastsattes til dette og afgjordes der. Ja, en Persons Alder bestemtes efter Lundmarked. „Ved Lundmarked sidst var jeg saa eller saa gammel“, hed det. Man har oplevet, at under en vanskelig Høst stod hele Sommeravlen paa en større Gaard høstet, og kunde netop have været tjenlig til at køre ind i Markedsdagene, men der var selvfølgelig ikke Tale om at holde Folkene hjemme, ej heller var der Folk at faa til Leje i de Dage, saa Havren maatte blive staaende paa Marken til efter

Markedet; men saa indtraf der Regnvejr, som det uafbrudt holdt ved med hele Efteraaret. Følgen var, at Havre, stod og raadnede paa Marken, og kunde ej tjene til andet end at køre paa Møddingen. Dette Eksempel er vist ikke enestaaende. Flere Folk kunne vistnok erindre noget lignende.

Markedet er, siden Herning blev en større By, og i de fleste Henseende lig en Købstad, flyttet dertil. Det er endnu et stort og i Reglen et godt Marked, og mange fremmede Prangere og Opkøbere komme hertil; men det er dog ikke at sammenligne med Lundmarked, der var forsynet med al Slags Kram. I gamle Dage, da Lundmarked florerede, var der langt til Købstad. Bonden var i Reglen kun kørende med Stude, som tilmed skulde omsættes paa Markedet, saa at det ikke var let for ham at rejse til Købstad. Derfor maatte han forsyne sig paa Lundmarked med sine Brugsartikler.

MANGE ULDHANDLERE

droge hvert Aar udfra Hammerum Herred, — som bekendt, støttet paa et gammelt Privilegium, — og spredte sig rundt om i Landet, særlig paa Øerne, og navnlig i Vintertiden — fra det store Efteraarsmarked i Herning (1. Septbr. at regne) —, og mange af disse samlede sig en Formue efter nogle Aars Forløb, som de anvendte til at købe sig en lille Gaard for. De tilegne sig ogsaa paa deres Rejser med „Uldposen“ en vis Civilisation, ligesom de af dem, der havde Evne og Naturanlæg samt et Øje, tilegne sig Kundskaber og Erfaring i meget, særlig paa Landvæsenets Omraade, som Hjemfødlingen maa mangle, hvilket senere i Livet kan komme dem til Nytte. Nogle af dem — ikke saa ganske faa — nedsætte sig i Landets større Byer som Uld- og Trikotagehandlere, have samlet sig Formue og ere blevne ansete Mænd.

Enkelte Uldhandlere skeje vel ud og gaa til Grunde, men dette er kun Undtagelser, og vel deres egen Skyld, idet de forfaldt til Spil og Drik.

Værre er det, at Landmandens Arbejdskraft lider et aarligt Tab ved disse Udvandringer, men mest dog i Vintertiden og om Efteraaret, da dette bedst kan taaes.

Da Chauseen blev færdig mellem Silkeborg og Herning, kom der regelmæssig Postforbindelse i Gang mellem disse Byer.

POSTFORBINDELSEN.

I 1852 var Kommunikationen til Herning yderst mangelfuld. Der var nylig bleven etableret en Postexpedition i Herning, og et Par Gange ugentlig kørende Post til Ringkøbing og Holstebro. Snart kom der ogsaa ridende Post i Gang nogle Gange ugentlig til Silkeborg, som gik over til at blive kørende Post i aaben Vogn, og derefter Diligence over Silkeborg til Aarhus et Par Gange om Ugen, og senere daglig.

I 1862, da Hansen var bleven forflyttet til Præstø, og Theill afløste ham her, gik der følgende Postbefordringer: Daglig Diligence fra og til Silkeborg og Aarhus, ligesaa til Ringkøbing og Holstebro og 3 Gange ugentlig aaben Postvogn til Vejle. Byens og Omegnens Beboere maatte selv hente og aflevere deres Postsager paa Posthuset i Herning. Dette var beliggende midt i Byen, lige over for Gæstgivergaarden. Nu gaar der daglig Diligence fra og til Holstebro og fra Herning til Videbæk og Ringkøbing, og ligeledes fra Herning til Vejle. Der gaar 14 Jernbanetog daglig, deraf 8 Posttog.

Fra Herning udgaar daglig hver Formiddag 3 kørende og 8 gaaende Landposter, der retturnere om Eftermiddagen. Postdistriktet omfatter Hammerum Herred, Vorgod Sogn, Faster og Borris Sogne og en Del af Brande Sogn. I Postdistriktets Sidebudgange er der desuden 35 gaaende Landposter. Der er 17 Brevsamlingssteder i Distriktet, hvert med sin Brevkasse, og desuden 264 Brevkasser, og 3 i Herning By. Postforbindelsen er saaledes i en enorm Grad udviklet her til stor Gavn for den vidtstrakte Hedeegn, idet Posten daglig føres ud til de fjerneste Steder i

Distriktet. Der er neppe nogen Egn i Landet, som er bedre stillet i saa Henseende; de fleste derimod ringere.

Brevomvexlingen og Pakkeforsendelsen tiltog stadig fra og til Herning, men desuagtet vedblev Herning kun at have Postexpedition indtil Aar 1890, da Herning kóm til at udgøre et særegent Postmesterembede. Tidligere havde Postexpedienten tillige været Jernbaneforvalter. Da Jernbanen i 1877 kom til Herning, blev Posthuset flyttet til Stationen, hvor det endnu er (1891) til stor Gene for Byen og Posterne, eftersom Banegaarden ligger en 10 Minutters Gang fra Byens Midtpunkt nede ved Knudemose. I 1892 bygges et nyt Posthus umiddelbart ved og vest for Banegaarden.

BYEN VOKSER OP.

Hvad Samfærdselen angaar var Herning gunstig stillet. Derfor voxede ogsaa Byen op, først langsom; men senere, da navnlig Jernbanen blev ført hertil, med Kæmpeskridt. Egnen omkring Byen opdyrkedes, Plantager anlagdes, Handlende og Haandværkere nedsatte sig her og alt blev Liv og Virksomhed. Fragtkørsel havde fra Midten af Tredserne været etableret til Aarhus, og efterat Banen i 1877 kom til Herning, steg Fragtkørselen mellem disse to Byer saa stærkt, at der ugentlig gik indtil 12 Fragtvogne imellem disse Byer, og Fragtvognene havde dog ondt ved at bestride Transporten af Gods hertil. Samtidig tiltog Byggeriet i Herning. Den ene Bygning rejste sig ved Siden af den anden paa begge Sider af Landevejen, og da Banen aabnedes hertil, forøgedes Byggelysten, saa at der, navnlig i et Aar, opførtes 24—30 Steder og Huse her i Byen.

Stenene bleve tildels brændte i Omegnen, af Landboere, idet der rejste sig hist og her smaa Teglblanderier, men Tømmer og Jern maatte hentes fra Aarhus eller Holstebro.

TYSKERNES BESØG.

Da Tyskerne d. 18. April 1864 havde indtaget Dybbel og senere Als og droge ind i Jylland, kom der ogsaa tyske Tropper til Herning. Nogle Dage forud havde Byen Indkvartering af Hegermann-Lindenkrones Armeekorps, som Fjenden drev foran sig op i Jylland til Mors og Vendsyssel. Den Afdeling danske Tropper, som et Par Dage havde Standkvarter i Herning, havde udstillet Vagtposter omkring Byen, og disse bleve beværteede af Beboerne, som bar tillavet Mad til dem. En Post var stationeret ved Birk Bro, en ved Vejlevejen og nogle vest og nordfor Byen.

Nogle Dage efter kom Fjenden, som ligeledes havde sine Forposter ude. Der boede dengang en tysksindet Familje paa Herningsholm, som til almindelig Forargelse hos Befolkningen antoges at fraternisere med Fjenden. Fordi de kunde tale Tysk med dem, fulgte dog ikke at de skulde være Spioner; men alene dette var paa den Tid nok til at kaste Mistanke paa dem. At de virkelig forraadte noget til Fjenden blev ingensinde oplyst, og Folk skulde dog nok passe dem op. Dertil var Stemningen mod al Tysk for spændt og ophidset, til at ikke den mindste Afvigelse skulde kunne opdages. De vare jo dog nu danske Borgere, og deres Ejendom var jo ligesaa udsat som andres for Udplyndring eller Overlast. Men Tyskerne vare deres Landmænd, og det var vel selvfølgeligt, at de ikke modtog dem med ligesaa mørke Miner, som de Danske gjorde.

Den første Afdeling, som kom til Herning, var hannoveransk Kavaleri. De forbleve her kun Natten over, og droge Dagen efter nordpaa.

De havde svære og gode Heste, og Folkene vare velvoksne og kraftig byggede. Det var et imponerende Syn at se dem i deres hvide Kapper i en lang Række passere fra Herning med Vejen om ad Herningsholm og Gelleruplund nordpaa. Senere kom der jevnlig baade Fodfolk og Rytteri til Herning, men noget fast Stand-

kvarter tog de ikke her. Det var kun mindre Afdelinger paa Gennemmarsch, eller for at fouragere eller røre Heste; men iøvrigt skete Befolkningen ingen Overlast.

Proviand og Fourage blev udskrevet og maatte leveres punktlig til Depoterne; Hoveddepotet var i længere Tid i Kolding. I modsat Fald sendte Fjenden smaa Afdelinger (Exekutionstroppe eller Fourageurer) ud, som tog, hvad de manglede og ønskede, hvor det var at finde, og derfor foretrak man — især naar man engang havde prøvet dette — selv at opfylde Fjendens Rekvisitioner, og at udskrive og fordele disse saavidt muligt ligeligen paa Befolkningen, hvorved man slap for Udplyndring. Kort Tid efter, at Fjenden første Gang havde været her, bleve vi en Dag overraskede ved at høre en stærk Vognummel østpaa. Alle Mand, store og smaa, gamle og unge, kom paa Benene for at se, hvad det vel maatte være. Det varede da ej længe, før der kom en Deling fjendtlig Kavaleri frem ad Chaussen og umiddelbart derefter et langt og stort Vogntog — 70 til 80 Vogne — belæssede dels med Baade, dels med Kanoner, eskorteret af ridende og kørende Vagt, som skyndsomt droge igennem Herning og nordpaa til Holstebro, Struer og Salling, for at Fjenden ved Hjælp af Baadene kunde komme over til Mors, Thy og Vendsyssel. Fra Færgestederne ved Limfjorden var nemlig alle Baade og Fartøjer førte over til den modsatte Side eller skaffede af Vejen, for at standse og opholde Fjenden, medens den danske Hærafdeling, som opererede i Nørrejylland, forsvarede sig nordpaa. Denne forsvandt derpaa, idet den ved Frederikshavn havde indskibet sig til Fyn.

Paa sine Strejftog tog Fjenden, hvor han kom frem, Heste og Vogne med sig til sin Transport, hvilket var en stor Gene for Folk, da de ofte beholdt disse i Uger og Maaneder, inden de igen kunde slippe fri og ofte fik en haard Medfart i hans Værge.

Manden eller hans Karl maatte følge med Vognen, men han fik ikke nogen Raadighed over denne, da de

fjendtlige Soldater selv toge Tømme og Pisk, naar han ikke kørte dem til Behag, og smed ham bag i Vognen. Undertiden toge de ogsaa Kvæg og Fjerkræ, men dog mest til Fortæring paa Stedet.

Mange af Beboerne sendte deres bedste Heste og Kvæg ud paa Heden og i Knudmose, naar Fjenden nærmede sig, for at de kunde være i Skjul og nogenlunde Sikkerhed. Dette Fif lykkedes som oftest, da Fjenden, om han end undertiden saa dette, ikke gav sig Tid eller Lyst til, paa Grund af Ukendskab til Terrainet, at søge dem op derude. Han nøjedes da i Reglen med at undersøge Husene i en By, og var der ingen Heste der at finde, tog han dem anden Steds.

Naar fjendtlige Soldater kom, maatte man selvfølgelig føde dem og beværte dem godt, ellers toge de selv, og det var værre, da saa intet blev sparet, men meget kastet hen til Unytte.

Saasnart Fjenden besatte Jylland, var det først, han gjorde, at hente Amtmændene i de okkuperede Egne og holde dem i Fangenskab, for at tvinge dem til at udskrive Levnedsmidler, Korn og Fourage i deres respektive Amter, og sende Befordringer til Depotterne. Derved slap han selv for Udskrivningen og for at sende Exekutionstropper ud i Landet. Men blev Rekvisitionen ikke punktlig opfyldt, sendes en Afdeling Fourageurer til de paagældende Steder, og dem saa man nødig.

Det var ikke saa sjældent, navnlig i Begyndelsen af Krigen, at der i Bladene, og undertiden fra Autoriteterne i de ikke okkuperede Egne, navnlig fra Øerne, kom Opfordring til ikke at sende noget til Fjendens Depoter, men lade ham tage selv, for derved at gøre ham saa megen Afbræk som muligt.

Man lærte dog snart, naar man havde haft den første Indkvartering, at indse, at dette kun lidet nyttede, og at man stod sig bedst ved at levere selv, hvorved en mere ligelig Fordeling i Sognene kunde ske, saa at det ikke kom til at gaa haardt ud over den Enkelte, som laa

først for. Det kunde ej heller genere Fjenden stort, naar saa skulde være, at sende Afdelinger paa 10 à 20 Mand ud i Landet for at inddrive Levnedsmidler, da han havde Soldater nok, ikke behøvede at frygte Overfald af vor Armee, som var trukket ud af Jylland, og saaledes var Eneherre i Landet. I de stærkt okkuperede og af Fjenden belagte Egne led Landmændene især meget ved i Sommerens Tid at maatte undvære deres Heste og Folk, saa at Jorden ikke kunde blive ordentlig passet eller Sæden indbrøjet.

Hvad Tab man iøvrigt led ved at maatte levere Korn, Smør, Kød, Flæsk, Gryn, Mel og Fourage, fik man, efter at Krigen var endt, i Reglen rigelig erstattet, idet Skaden blev fordelt paa det øvrige Land. Men Skrækken og Uhyggen ved Indkvarteringen maatte han jo beholde for sig selv. Dette følte de øvrige Landsdele, som vare gaaede fri for fjendtligt Overfald og Indkvartering, intet til.

BEBOERE OG FORHOLD I HERNING.

I 1852 blev der etableret en selvstændig Postexpedition i Herning. Tidligere havde Apotekeren i nogle Aar ekspederet Posten. Hansen blev ansat til Expedient. Han fik senere Titel af Kammerassessor og blev forflyttet til Præstø som Postmester i 1862. I Begyndelsen havde han et Par Værelser i Leje paa Gæstgivergaarden til Kontor og Beboelse; men byggede kort efter et Hus lige over for, hvor der var Postkontor, indtil Jernbanen fra Silkeborg til Herning var bleven anlagt. Da blev Postmesteren tillige Stationsforvalter, og Posthuset flyttede til Stationen, en for Byen og Omegnen uheldig Beliggenhed. Nu (1891) bliver der bygget et nyt Posthus umiddelbar vest for Stationsbygningen. Der, hvor Posthuset tidligere laa, er der af en Privatmand rejst en smuk 2etages Bygning.

Lige over for Gæstgivergaarden er anlagt et stort Torv og bag ved dette rager Kirkens høje Taarn op og kan ses milevidt i Omegnen. Samtidig boede i Herning

Partikulier P. Berthelsen, der havde været bosat her i mange Aar og beklædt forskellige Stillinger, som Herredsfuldmegetig, Forligskommissær og Gæstgiver, og en Distriktslæge Hoffbauer, en født Tysker, men nu en ivrig dansksindet Mand. Han var anset for at være en dygtig Læge, og som den eneste Læge her paa Egnen og i en vid Omkreds blev han meget benyttet. Han havde sine Særheder og var meget hidsig og opfarende.

Naar han blev hentet ud flere Gange paa en Dag, bandede han, fordi han ikke kunde være i Ro, og hændte det saa, at der kunde gaa et Par Dage hen, uden at han kom ud, kunde han, naar man mødte ham, spankende med lange Skridt hen ad Gaden, forbande de Karle, der ikke kom og hentede ham. Kom der saa En om Aftenen eller Natten efter Lægen, blev han i Reglen rasende, skældte ud og svor paa, at han ikke vilde følge med; men naar han saa fik udraset, blev han gerne rolig og tog med. Det var just ejheller nogen Spøg at komme ud om Natten paa lange Ture, undertiden 5 à 6 Mil fra Byen; thi Vejene vare paa den Tid meget slette og næsten ufremkommelige, tilmed i Mulm og Mørke. Saadan en Tur kunde vanskelig endes paa en Dag; den tog ofte en Del af Natten med.

I Halvtredserne, ja ogsaa senere, behøvede man ikke at rejse ret langt, før man fik Spørgsmaal, der røbede fuldstændig Uvidenhed om Herning Bys Beliggenhed, f. Ex. er Herning en By? Ligger den paa Heden nær ved Silkeborg, eller ved Vesterhavet? Nu er det anderledes; nu kender alle Herning. Siden Banen kom hertil, kommer der hvert Aar Fremmede, og mange Handelsrejsende søge hertil fra Hamborg, København og Landets større Byer, da de finde god Afsætning for deres Varer. Omsætningen er betydelig; derom vidner de lange Godstog, der daglig komme til Herning især østfra, og den livlige Færdsel i Byen. Denne har en talrig Handels- og Haandværkerstand, og tæller nu (1891) over 2000 Indvaanere.

Her er Herredskontor, Ting- og Arresthus, Apotek, Haandværkerforeningsbygning med teknisk Skole, Bogtrykkeri, Børnehjem, Amtssygehus og Epidemihus, et Jernstøberi og en Spindefabrik, 2 Borgerskoler, 1 Realskole, en Landboforening, Haandværker- og Handelsforening, Gymnastikforening, Skytteforening m. fl. Et Svineslagteri, grundet paa Aktier, er anlagt i 1890, men vilde ikke trives og er nu nedlagt som saadant.

Heden er bleven opdyrket efter en større Maalestok, og samtidig hermed er Befolkningen i Omegnen betydelig tiltaget, saa at Herning har et stort Opland, større end de fleste Købstæder paa Jyllands Vestkyst.

Hernings Beliggenhed er ogsaa særdeles gunstig, som Knudepunkt i Midtjylland, med de nærmeste Købstæder: Holstebro, Silkeborg og Ringkøbing i en Afstand fra $4\frac{1}{2}$ til 6 Mil. Den nærmeste større Handelsby er Aarhus, hvorfra Herning for en stor Del forsyner sig med Varer. I gamle Dage var Horsens mest søgt som Handelsby for denne Egn. Fisk faas daglig. De forskrives med Banen fra Frederikshavn eller Ringkøbing, Lemvig, Struer og København.

Herning har en temmelig langstrakt Beliggenhed fra Vest til Øst, idet Bygningerne fra først af ere opførte paa begge Sider af Chausseen, som udgør Hernings Hovedgade, med Navnene Vestergade, Bredgade og Østergade, og strækker sig fra Jernstøberiet til Assistents Kirkegaard. Her hedder Gaden Kapelvej. I de senere Aar er kommen en Del Sidegader til, saa Byen efterhaanden bliver mere koncentreret. Jeg skal nævne Skolegade, Bethaniagade, Nørregade, Fønnesbechsvej, Smedegade og Vejlegade. Et stort Torv er midt i Byen, og Torvedag holdes hver Fredag. Paa den Dag kommer derfor de fleste Landboere til Herning.

Der afholdes 7 Markeder hvert Aar i Herning, desuden den første Fredag i hver Maaned de selvavede Maanedsmarkeder. Omsætningen af Heste og Kvæg er betydelig paa Markederne, ja man kan sige hele Aaret om, da

Vestjyden er født Handelsmand og begynder at handle snart i Drengaalderen. Handel er derfor en Næringsvej for mange og en god Indtægtskilde for hele Egnen.

Produktionen af Svin er tiltaget særdeles i de senere Aar, som vel overalt i hele Jylland. Foruden Afsætning til Aktieselskabet for Slagteriet her paa Stedet, hvis Svin føres levende til Esbjerg, er der Opkøbere af Svin til Slagterierne paa andre Pladser, navnlig til Silkeborg, Varde og Holstebro, og der afsættes et stort Antal ugentlig til disse Steder Aaret rundt. Vestjyden er, som nævnt, født Handelsmand; Korn sælges der saa godt som intet af her paa Egnen. Avlen anvendes særlig til Kreaturerne og slaar ikke til. Derfor maa der købes en Del Kraftfoder. Landmændene fodre godt, som er nødvendigt, naar de skal have gode Kreaturer til Salg og levere Mælken af deres Køer til Andelsmejerierne. Af disse sidste er der nu flere her paa Egnen. Dette er jo blevet en Modesag, og kan vist ogsaa være til Fordel, navnlig for Husmænd med faa Køer, da de ikke selv kunne producere godt Smør. Det betaler sig i alt Fald daarligt, da Mælkekældere mangle og Staldene ikke ere mønsterværdige, men lade meget tilbage at ønske.

Der udgives en Avis i Herning, kaldet „Vestjylland“ eller „Herning Folkeblad“, der redigeres i Venstre Retning og er lokalt Blad for Herning og Omegn. Landstingsmand Thomas Nielsen er Bladets Ud giver. For Tiden uddeles ogsaa et Aftryk af „Kolding Folkeblad“, Bergs Blad. Th. Nielsen begyndte sin Løbebane her paa Egnen som Landsbyskolelærer i Birk, blev Folketingsmand i Vejle Amts 4de Kreds og er nu Landstingsmand for Ribe og Ringkøbing Amter. Han er Opretter af Realskolen i Herning og Ejer af Bogtrykkeriet.

HEDESELSKABETS VIRKEN.

Ved Herning findes et lille Lystanlæg vest for Byen, som ejes af en Del af Byens Beboere — og en Del Haver ved Stederne, som giver Byen et venligt og landligt

Præg. Desuden er der nogle større ved Gaardene Laulund, Holtbjerg, Herningsholm og Nørholm. Herningsholms Have er navnlig bekendt for sin Størrølse med gamle ærværdige Træer og brede Lindealleer. Ogsaa er Haverne ved Gaardene Højriis, Høgildgaard og Sindinggaard bekendte, og besøges undertiden om Sommeren af Egnens Folk i sluttede Selskaber. Ellers er Egnen temmelig bar og skovløs, eller har i alt Fald været det, indtil Hedeselskabet, der under Navn af det danske Hedeselskab stiftedes den 28. Marts 1866, begyndte sin heldbringende og størartede Virksomhed. Begyndelsen blev gjort kort efter her i Herning, hvor Hedeselskabet købte ca. 2 Skp. Land vesten for Byen til en Planteskole. Denne blev senere udvidet, og er nu indkøbt til et Lystanlæg af Byens Beboere, ligesom ogsaa 2 Bøndergaarde i Vesterhøgild købtes af Generalkonsul Pontoppidan i Hamborg, som han under Hedeselskabets Tilsyn har ladet beplante og nu udgør et Plantnings-Kompleks paa over 1200 Td. Land, som er lykkedes særdeles godt, og hvor der nu findes store Naaletræer og en Have paa 7 Td. Land ved Gaarden, der jævnlig besøges af Omegnens Beboere og mange fremmede, der komme til Herning. Op til Høgildgaards Plantage støder nu Harreskov Plantage, Provsthus, Holt og Videbæk Plantager samt Skarrild Krat, der udgør ét Plantnings-Komplex, under Hedeselskabets Bestyrelse, af over 5000 Tdr. Land.

I de senere Aar er ved Hedeselskabets Initiativ dannet et Have- og Plantningsselskab i Herning med Formaal at vække Lyst til Plantning omkring Gaarde og Huse i Hammerum Herred, som vinder stor Tilslutning. Hedeselskabet forskaffer Planterne indkøbt, og disse uddeles til Selskabets Medlemmer til moderate Priser. Det er Oberstløjtnant Dalgas, der har undfanget Ideen og sat denne i Gang, ikke blot her, men paa andre Steder i Jylland. Han har en vidunderlig Gave til at sætte sine Planer i Udførelse. Alle paa Heden kende Dalgas, og naar han, den middelhøje, bredskaarne, kraftige Mand

viste sig og lod sin klare, mere gennemtrængende end vellydende Røst lyde — og talte og forhandlede med Folk — vandt han straks enhver for sig og sin Plan. Man havde Tiltro til ham og hans Soliditet, og han vandt alles Tillid og Tilslutning. Ingen, som han, kunde tale med og vinde den menige Mand; derfor har han ogsaa kunnet udrette saa meget og udfolde en saa velsignelsesrig Virksomhed for Landet, som han har. Ikke blot har Træplantningen taget et stort Opsving i Jylland, men ogsaa Engvanding er drevet i en større Maalestok.

I Nærheden af Herning har man den store Skjernaakanal, hvormed Begyndelsen blev gjort paa dette Omraade, og ved hvilken baade tør Eng og gold Hede blev forvandlet til frugtbare Strækninger paa begge Sider af Kanalen ved Skjernaadalen. Hedeselskabet virker, som bekendt, ogsaa paa mange andre Maader, som ved Mærgelanlæg, Mosekultur m. v., som kan ses af Hedeselskabets meget udbredte Tidsskrift.

LANDBOFORENINGEN.

Hammerum Herreds Landboforening dannedes i Herning i Begyndelsen af Halvtredserne. Kammerjunker, Herredsfoged Tillisch, Kancelliraad Krarup til Skibildgaard og Proprietær Wolff til Herningsholm vare Selskabets Stiftere. Da Tillisch i 1860 forflyttedes til Bjerre Herred, kom Prokurator Valeur ind i Bestyrelsen, medens Krarup blev Formand. Da han i 1864 trak sig tilbage, valgtes Valeur til Foreningens Formand, hvilken Post han beklædte til 1872.

Selskabet stiftedes under Navn af „Landøkonomisk Selskab“, men antog senere sit nuværende Navn. Landboforeningen har spillet en betydelig Rolle som et Bindeled for Omegnens Befolkning. Andre Foreninger eksisterede ikke her paa Egnen i en Række af Aar, her hvor Herning var eller efterhaanden blev Midtpunktet.

Egnens og Byens bedste Mænd bleve efterhaanden

Medlemmer i samme, og Initiativet til mange, ja de vigtigste og nyttigste Foretagender for Byen og Egnen paa den Tid udgik fra Landboforeningen som den eneste Institution, der samlede Folk af alle Stænder og Mænd af forskellige Livsstillinger. Alt, hvad der kunde tjene til Gavn for Byen og til Omegnens Opkomst, diskuteredes i Landboforeningen, og Komiteer nedsattes i denne til at arbejde videre i de bestemte Øjemed. Fra denne udgik saaledes Sparekassen for Herning og Omegn. Den arbejdede for at faa Jernbane og Telegraf hertil, at Byen kunde faa et Torv og en ugentlig Torvedag (Fredag), Forslag fremsattes til Markeders Afholdelse, til Dyrskuer, hvortil Staten bidrog med Præmier for de bedst fremstillede Dyr. I mange Aar forskaffedes hvert Aar fra Riegels Planteskoler i Viborg en Del billige Naaletræsplanter og Tjørn, som afhændedes eller uddeltes til Medlemmerne. Det kneb i Begyndelsen med at faa et passende Lokale til Mødernes Afholdelse. I nogle Aar maatte man nøjes med en Tørvelade til Gæstgivergaarden. Undertiden fik man Lov til at benytte Tinghuset, men senere, da Gæstgivergaarden „Vestjylland“ byggedes, blev Møderne afholdt der, hvor de endnu holdes. N. Mouritsen af Vildbjerg er Landboforeningens Formand (1891).

Der holdtes landøkonomiske Foredrag ved Møderne af forskellige, „kemiske“ do. af Lærer Rasmussen i Tarm, om Husfliden af Lærer Rom, geograifiske af Højskoleforstander Jeppesen m. fl., og i Erkendelse af sammes Gavnlighed til Udbredelse af almindelig Oplysning er man vedblevet hermed indtil Nutiden.

SPAREKASSE OG BANK.

Det havde længe været et føleligt Savn for Byen og Omegnen, at man ikke havde et lokalt Pengeinstitut, hvor mindre Beløb kunde indsættes til Forrentning eller laanes. Man var i saa Henseende henvist til Sparekasserne i Holstebro og Ringkøbing, men med Hensyn til Udlaan

forsynede disse Kasser først og fremmest deres egen By og Omegn, og kun, naar der var Overflod af Penge i Kassen, kunde Hammerum Herreds Beboere komme i Betragtning; men da var der endnu en anden Anstødssten — der fordredes sikker Kaution, og at Laantagernes Kautionister var Bestyrelsen bekendt. I modsat Fald maatte der skaffes Attester fra Autoriteter, eller fra dem bekendte Mænd, førend Laan kunde erholdes.

Der havde derfor ofte været gjort Forsøg paa i det Landøkonomiske Selskab at faa en Sparekasse oprettet i Herning, og flere Komiteer havde efterhaanden været nedsatte i den Anledning, uden at man opnaaede et Resultat. Først i Begyndelsen af Aar 1868 lykkedes det at faa et Grundlag lagt til en Sparekasse, idet der blev tegnet Aktier a 50 Rbd. (100 Kr.), indtil et Beløb af 3000 Rbd. var tegnet. Lovene for Hammerum Herreds Spare- og Laanekasse udarbejdedes og forelagdes en Generalforsamling i det Landøkonomiske Selskab i Herning den 8. Marts 1868 og vedtoges, og en Sparekassebestyrelse blev valgt, og kom til at bestaa af følgende Mænd:

Prokurator W. T. Valeur som Formand, I. Chr. Møller, Niels Merrild, N. A. Nielsen, Morten Mikkelsen Nørgaard, Farver Froberg og K. Andersen, og Sparekassen paa-begyndte sin Virksomhed den 1. Juli 1868. Bestyrelsen var ulønnet, kun Formanden fik som Bogholder et ringe Vederlag for sin Ulejlighed. Sparekassen vandt hurtig Tilslutning, da Bestyrelsen — forsaavidt Aktiekapitalen ikke skulde kunne tilstrække — personlig indestod in pleno for Indskudene. Disse blev efterhaanden flere og større, saa at Udlaanene kunde rette sig derefter. Det varede ikke mange Aar, førend Sparekassen maatte anses for vel funderet, og er nu anset for et godt, ligesom det er et temmelig stort og solidt Pengeinstitut.

Sparekassen havde først et lille lejet Lokale i Købmand K. Andersens Gaard midt i Byen, men ejer nu sin egen 2 Etages Bygning, bygget tæt derved, og har nu et

anseligt Reservefond. Det er uomtvisteligt, at Sparekassen har været til stor Gavn for Byen og den omliggende Egn.

Senere (i 1872) oprettedes Hedebanken i Herning efter Initiativ af Generalkonsul Pontoppidan i Hamborg i filantropisk Øjemed, for at erholde Penge til Laans til Hedernes Opdyrkning og Beplantning. Den blev grundet paa Aktier af samlet Størrelse 115,000 Kroner. Den lededes af en Direktion: H. Pontoppidan, M. Petersen og Prokurator Valeur, sidste som Formand.

Aktiekapitalen blev snart udlaant, og da Indskudene kun vare sparsomme, viste det sig, at den ikke kunde vedblive sin Virksomhed i det givne Øjemed, og den gik da, som Bankerne i de forskellige Købstæder, navnlig paa Jyllands Vestkyst, over til at blive en Diskontobank, under Navn „Herning Hede- og Diskontobank“. Banken havde i Begyndelsen en Del Vanskeligheder at overvinde og kunde ej ret vinde Befolkningens Tillid. Dog forskaffede den Penge til Egnen, idet Størstedelen af Aktiekapitalen var fremmede Penge, og kun en mindre Del fra selve Egnen. Nu er den godt funderet og har faaet samlet et antageligt Reservefond, og benyttes meget af By og Land som Diskontobank.

LÆGDSVÆSENET.

Tidligere maatte det værnepligtige Mandskab fra Hammerum Herred møde til Udskrivning ved Sessionerne i Holstebro og Ringkøbing, hvor Lægds mænd, Lægdsforstander og Mandskab maatte give Møde. Man havde længe været paa det rene med den store Bekostning og det Tidsspilde, der var forbunden med disse Rejser til Sessionen, som hver Gang medtog 2 a 3 Dage.

Landboforeningen havde derfor i flere Aar ansøgt om at faa Sessionen afholdt i Herning, men faaet Afslag, motiveret ved at Byen Herning ikke havde passende Lokaler til sammes Afholdelse; men da Byen voksede i Størrelse og fik to Gæstgivergaarde, og Jernbanen blev ført hertil fra Silkeborg, lykkedes det endelig at faa Stedet for Ses-

sionens Afholdelse flyttet til Herning, til Gavn for Byen og til Glæde for det værnepligtige Mandskab og disses Familier.

TELEGRAFSTATION.

Den 1. December 1871 bevilgedes og aabnedes en Telegrafstation i Herning, og den 28. Avgust 1877 kom Jærnbanen fra Silkeborg til Herning hertil. Dermed lettedes Kommunikationen med Østjylland, og den stod i umiddelbar Forbindelse med Østbanen tilligemed det øvrige af Landet og med Hamborg og Tyskland.

HERNING—SILKEBORG BANEN

havde længe daarlige Udsigter til at naa frem, da Regeringen ikke vilde bygge den. Da var der en behjærtet Mand, Kammerraad, senere Etatsraad Møller i Ringkøbing, Direktør for den vest- og sønderjydske Kreditforening, der tog Sagen i sin Haand, søgte og fik Koncession til at anlægge denne Bane. Det lykkedes ham ogsaa med sine gode Forbindelser, navnlig med Landmandsbanken i København, at fuldføre dens Bygning, og han erhvervede sig ved dette store og dristige Foretagende hele Omegnens Tak.

Amtsraad og Kommuner nær Banen bidroge desuden med Pengeydelse til dens Bygning.

En Tid efter blev Banen købt af Staten. Entreprenørerne, som byggede Banen, vare Murmester Lavrids Pedersen og Væitsholtz.

Banen indviedes med et Festmaal i Herning og et do. i Silkeborg den 28. Oktober 1877, hvori kgl. Kommissarius, Kammerherre Jessen og de Mænd, der havde haft med Anlægget at gøre: Amtmand, Herredsfoged m. fl. deltog, efter Indbydelse af Kammerraad Møller.

BANEN FRA HERNING TIL SKERN

— ligesom forrige en saakaldet let Bane — byggedes af Staten med samme Entreprenører som Silkeborg—Herning

Banen, og blev aabnet den 1. Oktober 1881 for Driften, uden nogen Individelseshøjtidelighed. Herning havde nu Baneforbindelser baade med Øst- og Vestlandet. I de senere Aar har der været flere Projekter oppe angaaende en Jærnbane Holstebro—Herning—Vejle og fra Viborg til Herning. Navnlig en Viborg—Herning Bane ønskes meget af Herningboerne, som ikke er saa underligt, da Forbindelsen derved i høj Grad vilde lettes med det nordlige Jylland, og for dette med Esbjerg. Dette er jo en given Sag, naar man betænker, at der fra Herning til Viborg i lige Linie kun er 5 à 6 Mil, medens der med Jernbanen over Aarhus og Langaa er nogle og tyve Mil, og over Skjern—Ringkøbing og Holstebro endnu længere. Det synes saaledes, at der er god Grund til en Herning—Viborg Bane, som ogsaa vistnok vil komme i Fremtiden. Der er ikke engang en ordentlig Landevej direkte mellem Herning og Viborg. Ved en saadan Bane vilde den nordlige Del af Jylland faa en let og billig Forbindelse med Esbjerg, der har en ypperlig Havn, som har vist sig at være isfri om Vinteren, saa at Forbindelsen med England, som er stadig og livlig, derved kan vedligeholdes, selv i strenge Vintre, til stor Gavn for hele Landet

Esbjerg er saaledes blevet det vigtigste Udførselssted for Kreaturer ikke blot for Jylland, men til Dels ogsaa for Øerne.

LYSTANLÆGET.

Herning har ved Købet af Hedeselskabets Planteskole vest for Herning faaet et Lystanlæg, som ejes af et Interessentskab af Herning Byes Indvaanere. Nu, i 1891, har Hedeselskabet gjort Skridt til, at Byen kan faa et Lystanlæg syd for Byen, idet samme har købt 118 Tdr. Land' af Knudemose paa begge Sider af Landevejen, hvoraf 12 Tdr. Land nærmest Byen skal beplantes, og Resten anvendes til Mosekultur. Dette er under Arbejde.

Cirka $\frac{3}{4}$ Fjerdingvej nordvest for Herning By laa som tidligere nævnt,

DEN GAMLE HERNING KIRKE,

der var lille og uden Taarn, og derfor, set i Frastand, saa ud som en Kornlade eller lignende. Kirken var tarvelig udstyret indvendig med Bræddeloft, hvorfra i Vintertiden, naar der havde sat sig Is paa Loftet under Uddunstning af de forsamlede Kirkegængere fra den foregaaende Søndag, faldt i jævnt Dryp ned paa Hovedet af de forsamlede Mennesker, som var til stor Gene og forstyrrede Andagten. Kirken var desuagtet altid næsten overfyldt, da der her som overhovedet i hele Vestjylland hersker stor kirkelig Sands.

Mod disse Regndryp maatte man gardere sig med Tørklæder eller Hovedbedækning, undertiden med Paraply, som just ikke tog sig godt ud, eller var passende, men som paa den anden Side kunde undskyldes ved den haarde Nød. Omkring Kirken laa Kirkegaarden, som var meget primitiv holdt og græsbeegroet. Der føltes derfor stor Trang til en ny Kirke og en ny Kirkegaard. Til at forskaffe en Kirkegaard valgtes en Komite, som kom til at bestaa af følgende Mænd af Byen: Theill, J. C. Møller, Tolderlund, N. A. Nielsen, W. T. Valeur, J. Eyde m. fl., der købte et Stykke Jord vest for Byen ved Plantagen til en ny Kirkegaard. Denne, som kaldes Assistentskirkegaard, blev taget i Brug i Aaret 1873, og den gamle Kirkegaard blev kort efter nedlagt. Assistentskirkegaarden benyttes nu af hele Herning Sogn, og er i Aaret 1890 udvidet til dette Brug. Ved samme er opført et Ligkapel med et lille Taarn, hvori en Klokke. En Graver er ansat ved Kirkegaarden, som holdes i en smuk og tidssvarende Stand.

HERNING KIRKE.

Opførelsen af Herning Kirke, beliggende lige ud for Torvet mod Nord, hvortil Staten har bevilget et Tilskud af 31,500 Kr., har med Udstyrelse, Orgel og Varmeapparat m. v. kostet henimod 70,000 Kr. Grunden er skænket af J. Eyde. Den er opført i Entreprise af

Murerne Rønnow, A. Madsen og Eriksen, alle af Herning. Grundstenen blev højtidelig nedlagt den 15. Juni 1888 af Provst Blom i Overværelse af en stor Forsamling fra By og Land. En Pergamentsrulle, hvis Inskription han oplæste, blev tilligemed nogle Mønter nedlagt i en Flaske, som blev indsat under Grundstenen og derpaa tilmuret, omtrent paa det Sted, hvor nu Prædikestolen staar.

Kirken blev fuldført i Efteraaret 1889 og højtidelig indviet af Biskop Balslev i Ribe (85 Aar gl.) den 1. December 1889, i Overværelse af Amtmanden i Ringkøbing, Herredsfogden, c. 20 Præster og saa mange andre, som Kirken kunde rumme — kalkuleret til 1400 Personer —, hvoraf adskillige langvejs fra.

Herning er nu, saavel i gejstlig som verdslig Henseende, skilt fra Rind Sogn og udgør et Præstekald for sig, ligesom Rind er et særskilt Præsteembede. Provst Koch er Præst i Herning og J. Hansen i Rind Sogn, der nu tillige har faaet en Kirke i Kølkær, østlig i Sognet; dette er ogsaa temmelig nødvendigt, da Beboerne i Sognets østlige Del før havde ca. 2 Mil til Kirke.

KONGEBESØG.

Herning har i Aaret 1861 haft Besøg af Kong Frederik den Syvende med Gemalinde, Grevinde Danner, paa Gennemrejse til Ringkøbing og Nørre Vosborg, efter Indbydelse af Etatsraad Tang. Paa Vosborg tilbragte Kongen meget af Tiden med at fiske, medens Hoffolkene efter Sigende kedede sig grundigt. Christian den Niende besøgte Herning første Gang tilligemed Dronningen, i 1868, ligeledes paa en Gennemrejse til Ringkøbing. Af Kongehusets Børn medfulgte Kronprinsen, Prinsesserne Dagmar og Thyra og Prins Valdemar. En Kongefrokost indtoges paa Eydes Gæstgivergaard, hvortil Byens og Omegnens Embedsmænd m. fl. bleve indbudne.

Anden Gang besøgte Kong Christian den Niende og Kronprinsen Herning den 21. Juli 1875, da Kongen, efter Tilskyndelse af det danske Hedeselskab, berejste en

Del af Heden — kommende fra Varde. Fra Skern over Skærrild Krat — hvor Frokost indtoges i et Telt — gik Turen over Birkebæk, Harreskov og Høgildgaards Plantager til Herning, hvortil Ankomsten var Kl. 6 $\frac{1}{2}$. Kongen tog ind til Prokurator Valeur og Kronprinsen til Købmand Christoffer Eyde. Kl. 9 Aften var der Festmaaltid for Kongen med Følge paa Gæstgivergaarden „Vestjylland“ i dens store Sal, givet af Ringkøbing Amtsraad. Om Aftenen afbrændtes et Fyrværkeri i Plantagen, og Hovedgaden var illumineret. Dagen efter, om Morgenen tidlig, gav Kongen Kur, og afrejste straks efter til Silkeborg. I Skærrild Krat blev Kongen modtaget af Hedeselskabets Bestyrelse og Repræsentantskab og en talrig Forsamling, og derefter gik Turen paa ca. 70 Vogne til Herning, som var festligt smykket med Æresport, Grønt og Dannebrogslag. I Kongens Følge var, foruden hans Adjudanter, tilstede hans Kabinetssekretær, Gehejme-Etatsraad Trap, — der ved sin Virksomhed som Skribent er vidt bekendt og har gjort sig fortjent —, Indenrigsminister Skeel — jydsk Godsejer, og meget afholdt, — Amtmand Bardenfleth, Biskoppen i Ribe, Balslev, Stiftamtmand Nielsen, Stiftets højere Embedsmænd m. fl.

BØRNEHJEM M. M.

I Herning findes et Børnehjem, som er grundet paa en i dette Øjemed af afdøde Gaardmand Hans Berthelsen af Lundgaard i Tjørring Sogn legeret testamentarisk Kapital, og ved senere indsamlet Tilskud. Ferældreløse, fattige, aands- og legemssvage Børn fra hele Hammerum Herred optages i samme imod en moderat Godtgørelse af vedkommende private Forsørger eller Kommune. Børnene oplæres i de almindelige Skolefag, Haandarbejde og Sløjd m. v. Den første Forstander hed Schmidt.

Et Missionshus for indre Mission er rejst i Herning, efter Initiativ af en i Byen boende, troende Mand, tidligere Gaardejer Lars Okkels i Birk, der ved sit Testamente bestemte en større Sum til Opførelse af Missionshuset.

Troesfæller havde ved frivillige Bidrag tilskudt det manglende. Missionshuset bærer Navnet „Bethania“, og har, da det, medens Herning Kirke var under Opførelse, blev benyttet som midlertidig Sognekirke, da modtaget en Tilbygning som Vaabenhus, saa at det nu kan rumme en Del flere end tidligere. I 1892 bliver det yderligere forstørret. Der holdes i Reglen Aftengudstjeneste hver Søndag, og desuden oftere til andre Tider gudelige Forsamlinger af tilrejsende Præster og Indremissionærer, — de saakaldte Ynglingemøder og Børnegudstjeneste. Alle disse Møder og Forsamlinger ere i Reglen godt besøgte, da der, som tidligere berørt, hersker stærk gudelig og kirkelig Sans i Herning og Omegn, saa at det er lønnende at være Ledere af og aktive Deltagere i disse. Ogsaa mange andre Slags belærende Foredrag holdes i Herning, særlig om Vinteren, da der til dette Øjemed er dannet en Foredragsforening i Byen.

I Herning er et Amtssygehus, et Epidemihus og en Fattiggaard, en meteorologisk Station, en Klasselotteri- og 2 Industrielotteri-Kollektioner, en Gymnastik- og Skytteforening, en Haandværkerforeningsbygning med teknisk Skole, et Uldspinderi, et Jernstøberi, et Ting- og Arresthus m. v. I 1892 er stiftet et Børneasyl.

HERNINGS FREMTID.

Spørger man nu, om Herning har en Fremtid, og en god Fremtid for sig, maa man ubetinget svare „ja“; det er en Kendsgerning, at trods de daarlige Tider i de 3 til 4 sidste Aar, opdyrkes der dog ikke saa lidt af Heden hvert Aar, afhændes fra Gaardene Parceller, som bebygges, og Befolkningen i hele Herredet, som er Herning Bys naturlige Opland, tiltager hvert Aar. Ogsaa mange Landmænd fra andre Dele af Landet kommer her til Egnen, hvor de købe Arealer med eller uden Bygninger, og nedsætte sig her, da Ejendommene selvfølgelig er langt billigere end i de bedre Egne i Østjylland og paa Øerne; men ogsaa her er mange gode Gaarde, der med rationel

Drift kunne give gode Afgrøder, ligesom der er mange Steder, langs med de mange Aaløb med gode Enge, der ere en fortrinlig Støtte for Landbruget.

Flere velhavende Bønder købe Ejendomme i Herning for at bo i en større By; flere og flere søge til Byen for at drive Handel og Haandværk, og man behøver kun at opholde sig her i kort Tid for at bemærke den livlige og stadige Frekvents af gaaende og kørende, — ja fremmede, som opholde sig i kort Tid her i Byen, forbaves over den særdeles livlige Færdsel, der er her, som om Herning var en stor Købstad. Skæmtvis er Herning ogsaa bleven nævnet sammen med London og Paris, ligesom den er kaldet Stjernen paa Heden — navnlig sigtende til de mange Veje, der krydse her, og de mange, dels værende, dels projekterede Baner, der her ville komme til at skære hinanden som et Straalenet. Foruden Opdyrkningen og Beplantningen skal nævnes som Faktorer til Hernings Opkomst og Fremvæxt de gode Landeveje, som fra alle Sider føre ind til Herning, i Forbindelse med Jernbanetogene, ikke at tale om, at det jo vilde være en yderligere Vinding for Byen, om nogle af de projekterede Baneanlæg, fra Viborg eller Holstebro, bleve førte hertil. Dette er jo i alt Fald et Tidsspørgsmaal. Men et af dem kommer vel.

Købmands- og Haandværkerstanden i Herning bestaar tildels af unge og driftige Mænd, der holde Priser med de større Byer og ofte sælger billigere end f. Ex. Holstebro og Ringkøbing, hvilket trækker Kunder til Byen langvejs fra. Byens Opland mod Vest gaar ud i Vorgod og N. Vium Sogne, og mod Syd i Brande og Ejstrup Sogne.

I Herning har i flere Aar bestaaet en Tørvefabrik, der ejes af et Par Mænd i Aarhus, ved Knudemose, som forarbejder og afsætter en Del Tørv, fornemlig Æltetørv, med Banen til Silkeborg og videre.

Denne store Mose, „Knudemose“ kaldet, er ca. 2 Mil lang og $\frac{1}{2}$ Mil bred. Den ejes iøvrigt af Byen og

Landsognet, samt de tilgrændsende Sogne, Rind, Gellerup og Ikast, der derfra forsynes med Brændsel. Tørven er nemlig det eneste Brændsel her paa Egnen. Tørven kaldes her „Klyne“. Desuden benyttes af Bønderne de saakaldte store Overtørv og Lyng, navnlig til at bage ved.

Der har tidligere været Forhandlinger i Gang mellem Byen og Amsraadet om at faa Herning Hovedgade brolagt; men disse ere hidtil strandede af Mangel paa Mønt, da Byen i de senere Aar har haft mange presserende Udgifter, navnlig til Fattiggaard og Skoler, af hvilke sidste der er 2 i Byen, foruden Realskolen. Disse ere dog ikke mere end tilstrækkelige til den talrig opvoxende unge Slægts Undervisning. Byen har nu (1871) et Indvaanerantal af mellem 2 og 3000. Sidste Tælling 2,300. Herning og Rind Sogne have tidligere hørt sammen og udgjort en Kommune og et Præstekald, hvoraf Rind, hvor Præstegaarden er beliggende, var Hovedsognet. Men da Herning By vedblev at vokse, og Bofolkningen var i stærk Tiltagende, opstod naturligen det Ønske fra begge Sider at blive adskilte, saavel i gejstlig som i verdslig Henseende. Efter mange og lange Forhandlinger lykkedes det endelig for nogle Aar siden at komme til Enighed om Adskillelsen og at faa en Ordning i Stand, saaledes at Rind skiltes fra Herning i kommunal Henseende, og at hvert Sogn fik sin egen Fattiggaard og eget Sogneraad. Kort efter blev det ogsaa ved kongelig Resolution bestemt, at hvert Sogn skulde udgøre et særskilt Præsteembede, med Understøttelse af Staten. Herning fik sin ny Kirke og sin egen Præst.

ET MÆRKEAAR.

Aar 1891 var et Mærkeaar for Herning By.

Den 9. Juli 1891 afholdtes en Folkefest ved Hjortsballe Høje — 2 store Bavnehøje, kaldet Hjortsballe Høje —, hvor der blev rejst og den Dag afsløredes en Mindestøtte til Erindring om det danske Hedeselskabs 25aarige Virksomhed.

Til Festen udgik et stort Vogntog fra Herning og Omegn, saa at der blev samlet ca. 3000 Mennesker. Der blev talt for Oberstløjtnant Dalgas og overrakt ham, paa Herredets Beboeres Vegne, som en Erindring om hans store og velsignelsesrige Virksomhed for Hedesagen, et stort Maleri (malet af Schmidt-Phiseldek), forestillende et Parti af Heden, med følgende Inskription:

Til Hedens Ven og Velgører

Oberstl. E. M. Dalgas

fra taknemmelige Beboere i Hammerum Herred.

Selve Jubilæumsfesten blev afholdt i Herning den 16. og 17. Juli 1891.

Den 24., 25. og 26. Juli 1891 afholdtes en stor og vellykket Haandværkerfest i Herning.

Den 29. og 30. Juli 1891 holdtes et stort kirkeligt Møde i Herning, der havde samlet mange Mennesker ikke blot fra Omegnen, men fra Landets forskellige Egne.

Hermed sluttes dette Bidrag til Herning Byes Historie. Gid det maa blive opfyldt, som der er sagt og varslet om, at Byen maa blive stor og nærsom! — et Sted, hvor Folk gjerne ville bygge og bo, og stræbe efter at leve et lykkeligt Liv! Ja, gid den i Virkeligheden maa komme til at svare til det den ved en given Lejlighed tildelte Navn: „Stjernen paa Heden“!
